

CM

COMMUNICATION AND MEDIA KOMUNIKACIJA I MEDIJI

 Broj 2, godina XVIII 2023

Vol XVIII № 2, 2023

Politički govor u Nušićevom delu – uvodno slovo	185–186
Politički diskurs u komedijama Branislava Nušića Dobrivoje Stanojević	187–202
Kolumne Branislava Nušića kao preteča literarnog žurnalizma u srpskom novinarstvu Sanja Domazet Daničić	203–214
<i>Nebesko i zemaljsko</i> „Kosovo” Branislava Nušića: od demografsko-etnografske slike do nacionalno-ideološke reinterpetacije tradicije Dragoljub Ž. Perić	215–233
Karakteristike i načini koruptivnih radnji opisani u feljtonima, zapisima i pripovetkama Branislava Nušića Milica Joković Pantelić	235–249
Primena Nušićevih retoričkih postupaka u vođenju jutarnjeg programa Jovane Joksimović Maja Fićović, Nikola Perišić	251–272
Primena prilagođenog pisanja imena iz stranih živih jezika u srpskoj dnevnoj štampi Luka Totaj	273–304
Učešće mladih u medijima i analiza preliivanja informacija o njima od jedne ka drugoj vrsti medija Biljana Vitković	305–336
Jedan drugi Nušić Raška V. Jovanovića Arijana Handan	337–346
Uputstvo autorima	347

CM

COMMUNICATION AND MEDIA
KOMUNIKACIJA I MEDIJI

Izdavači/Publishers:

Institut za usmeravanje komunikacija, Novi Sad / Communication Direction Institute
Fakultet političkih nauka, Beograd / Faculty of Political Sciences, Belgrade

Za izdavače/Official representatives:

Dragan Simić
dekan Fakulteta političkih nauka u Beogradu / Dean of the Faculty of Political Sciences in Belgrade
Boris Labudović
Institut za usmeravanje komunikacija / Communication Direction Institute

Glavni i odgovorni urednik/Editor:

prof. dr Miroljub Radojković
Fakultet političkih nauka u Beogradu / Faculty of Political Science in Belgrade

Lektura/Proofreading:

doc. dr Lidija Mirkov

Redakcija/Editorial Board:

prof. dr Branimir Stojković
Fakultet političkih nauka u Beogradu / Faculty of Political Science in Belgrade
prof. dr Divna Vuksanović
Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu / Faculty of dramatic arts, University of Arts in Belgrade
prof. dr Siniša Atlagić
Fakultet političkih nauka u Beogradu / Faculty of Political Science in Belgrade
prof. dr Dalibor Petrović
Saobraćajni fakultet u Beogradu / Faculty of Transport and Traffic Engineering in Belgrade
doc. dr Lidija Mirkov
Fakultet političkih nauka u Beogradu / Faculty of Political Science in Belgrade
doc. dr Neven Obradović
Filozofski fakultet u Nišu / Faculty of Philosophy in Niš
doc. dr Boris Labudović
Visoka škola za komunikacije, Beograd i Institut za usmeravanje komunikacija, Novi Sad /
Communication College, Belgrade and Communication Direction Institute, Novi Sad

Izdavački savet/Publishing Council:

prof. dr Neda Todorović, predsednik / president
Fakultet političkih nauka u Beogradu / Faculty of Political Science in Belgrade
prof. dr Zoran Jevtović, Filozofski fakultet u Nišu / Faculty of Philosophy in Niš
dr Ljubiša Despotović, naučni savetnik / principal research fellow
Institut za političke studije, Beograd / Institute for political studies, Belgrade
dr Srbobran Branković, naučni savetnik / principal research fellow
Institut za političke studije, Beograd / Institute for political studies, Belgrade
prof. dr Zoran Aracki, Filozofski fakultet u Nišu / Faculty of Philosophy in Niš

Politički govor u Nušićevom delu – uvodno slovo

U ovom broju časopisa *CM: Communication and Media* pred čitaocima je tematski blok tekstova posvećen političkom govoru u delu Branislava Nušića. Inspiracija za ovakav temat plod je razvoja akademskog programa u okviru Nušićijade u Ivanjici, koja je kao festival kulture trajala 1967–1972, a obnovljena je 2008. godine. Akademski program je, zahvaljujući profesorima Pravnog fakulteta Jovici Trkulji i Filozofskog fakulteta Vojislavu Jeliću, trajao više godina u formi okruglog stola sa naučnim osvrtima predavača retorike i predstavljanjem studentskih govora u okviru besedničke smotre Nušićijada. Okrugli sto je 2022. prerastao u naučnu konferenciju, čiji su organizatori Fakultet političkih nauka i Fondacija Nušić, koju vode potomci Branislava Nušića. Na okruglim stolovima i naučnim konferencijama Nušićijade moglo se čuti mnogo detalja iz života i rada Nušića kao komediografa, konzula, novinara, predavača retorike, ali i nekoga ko je dobro razumeo duh naroda pod datim društvenim i političkim okolnostima. Pred vama se nalaze tekstovi koji delom sažimaju vrednost Nušićevog dela, a koji nisu izloženi na Nušićijadi.

U tekstu *Politički diskurs u komedijama Branislava Nušića* Dobrivoje Stanojević poziva čitaoce da u Nušićevim komedijama prepoznaju elemente političkog diskursa, dajući teorijske i analitičke uvide u značaj humora za političku javnost. Autor zaključuje da je ovakav diskurs u Nušićevim komedijama nenametljiv i prigušen, ali delotvoran jer delovi mikrostruktura iz drugih konteksta (društvenih, političkih, ideoloških, literarnih, svakodnevnih) često u Nušićevim komedijama imaju više paralelnih uloga. Jedna je ocrtavanje i kritika društvene stvarnosti, druga je oblikovanje fiktivnog sveta komedije s važnim literarnim premisama. Menjanje konteksta pojedinih mikrostruktura, primećuje Stanojević, uslovljava drugačije ponašanje i tumačenje, kao i znatnu humorističku motivaciju.

Autorka drugog teksta je Sanja Domazet Daničić – *Kolumne Branislava Nušića kao preteča literarnog žurnalizma u srpskom novinarstvu*. Ona pravi komparaciju Nušićevog novinarskog pisanja s početka XX veka sa savremenim žanrovskim rešenjima literarnog novinarstva. Značaj ovakve analize je u tome što doprinosi adekvatnom razumevanju razvoja domaćih medija iznutra, tj. pod uticajem domaćih autora i stvaralaca.

Treći tekst – *Nebesko i zemaljsko „Kosovo” Branislava Nušića: od demografsko-etnografske slike do nacionalno-ideološke reinterpretacije tradicije* – pisao je Dragoljub Perić. Cilj ovog naučnog rada je da pokaže kakve su bile Nušićeve pobude da napiše ovu dokumentarnu demografsko-etnografsku knjigu o Kosovu i Metohiji. Prema autoru, folklorna naracija, potkrepljena materijalnim dokazima i zasnovana na retoričkoj strategiji verodostojnosti, a objedinjena u kosovskom predanju, postala je za Nušića nacionalno i identitetski bitna kategorija.

Tekst *Karakteristike i načini koruptivnih radnji opisani u feljtonima, zapisima i pripovetkama Branislava Nušića* napisala je Milica Joković Pantelić. Nušić je, osim u svojim dramama i komedijama, nastojao da društvenu kritiku uputi i svojim redovnim kratkim formama – feljtonima, zapisima i pripovetkama. Opsežno istraživanje sprovedeno na uzorku ovakvih formi pokazalo je mnoge zakonitosti srpske kulture i načine funkcionisanja našeg društva. Jedan od glavnih zaključaka ovog rada je da osobenosti jedne kulture, pogotovu njenih mana poput korupcije, mogu da se otkriju analizom medijskih i književnih tekstova istaknutih ličnosti toga doba, kao što je bio Branislav Nušić.

Peti tekst koji je tematski usmeren na uticaj delo Branislava Nušića i njegov uticaj na politiku u Srbiji napisali su doktorandi Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu Nikola Perišić i Maja Fićović. Autori daju stručni pregled voditeljskog posla viđenog kroz prizmu Nušićeve *Retorike*. Lični ton, prekidanje sagovornika i opšta mesta pri vođenju razgovora u studiju u suprotnosti su sa Nušićevim preporukama za dobar javni nastup i leporečje potrebno za zdravu komunikaciju u društvu, zaključuju autori.

Prikaz knjige u ovom broju časopisa CM: Communication and Media delo je Arijane Handan, doktorantkinje na Fakultetu političkih nauka. Prikazom je predstavljena knjiga *Jedan drugi Nušić* Raška V. Jovanovića. Ova knjiga odnosi se na nepravedno zapostavljena dramska dela Nušića koja nisu komedije. Time se otkriva složena slika o Nušiću, političkim okolnostima u Srbiji i srpskom mentalitetu viđenom očima jednog od istaknutih stvaralaca Srbije iz prve polovine XX veka.

Urednica temata
Doc. dr Lidija Mirkov

Politički diskurs u komedijama Branislava Nušića

Dobrivoje Stanojević¹²

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

DOI: 10.5937/cm18-49022

Sažetak: *Komediografski diskurs jeste vrlo važno čvorište u kome se prelamaju, često u ironično-satiričnoj formulaciji, elementi političkog diskursa. Za naše uslove naročito je važno ispitati kontekstualizaciju političkog diskursa u komedijama Branislava Nušića. Gotovo da nema nijednog njegovog dela da nisu zastupljeni aspekti ili skriveno viđenje političkog diskursa. To nameće širi interdisciplinarni pristup, među prvima strukturni pristup, tumačenje zastupljenih makro i mikrostruktura komedije u kojima se političkim diskursom obavlja narativna diverziona radnja. Otuda bi uslovni stilsko-retorički, intertekstualni i lingvistički pristup trebalo dopuniti elementima analize diskursa. Time će se omogućiti uvid u strukturno oblikovanje komedije. Delovi mikrostruktura iz drugih konteksta (društvenih, političkih, ideoloških, literarnih, svakodnevnih) često imaju više paralelnih uloga. Jedna je ocrtavanje i kritika društvene stvarnosti, druga je oblikovanje fiktivnog sveta komedije s važnim literarnim premisama. Menjanje konteksta pojedinih mikrostruktura uslovljava drugačije ponašanje i tumačenje, kao i znatnu humorističku motivaciju.*

Ključne reči: *politički diskurs, komično, satira, parodija, ironija, karikatura, groteska, distopija*

---

¹ Rad je podržan sredstvima Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2023. godini, broj: 451-03-47/2023-01 od 17.01.2023. godine.

² Kontakt sa autorom: dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs

Ne misliš, valjda, da narodu tokom agitacije treba govoriti istinu?

Branislav Nušić, *Narodni poslanik*

KOMIČKO RAMIMOILAŽENJE

O čemu se govori kada se govori o smehu? Može li se ovako parafrazirati čuvena rečenica Rejmona Karvera? Ima li tu mesta za političko i politički diskurs?

Politički diskurs u Nušićevim komedijama oblikovan je po svim pravilima komičkog razmimoilaženja između doslovnog i nedoslovnog smisla. Politički razlozi redovno idu u drugi plan da bi se prednost dala komičkom razdoru u kome se svet i život shvataju kao *drugi svet i drugi život*, upravo onako kako je Bahtin posmatrao fenomene komičkog (Bahtin, 1978: 12). Taj drugi svet i drugi život pomalo liče na prvi, a upravo to *malo* je dovoljno da se elementi političke leksike iz strukture političkog diskursa preobrate u oblast komike. Normativnost političkog diskursa s motivima *agitacije, naroda, istine, narodnog poslaništva, vlasti* u komediografskom kontekstu se razlaže u svoju suprotnost relativizujućim pitanjem:

Ne misliš, valjda, da narodu tokom agitacije treba govoriti istinu? (Narodni poslanik)

U takvom kontekstu političko se degradira do nivoa protivurečja i raspada smisla da bi se konstituisala dublja smislenost. Nagovešteno populističko verovanje da bi trebalo govoriti istinu, razara se u svetlu praktičnog delajućeg saveta, paradoksalno bližeg istini, da upravo to ne bi trebalo činiti. Na taj način se otvara prostor novog distopijskog dekonstruisanog političkog diskursa i novog oblika njegovog označavanja. Imanentna kritika komičkog subjekta izaziva dosad neanticipirani smisao i gradi novu humornu paradigmu zasnovanu na drugačijem, izokrenutom, političkom diskursu. Moć delovanja ovakve retoričnosti je dalekosežna. Ona se proteže i na druge skrivenije, mada suštinske, aktere političkog života kao što su advokati:

U teoriji braniš nevinoga i progoniš krivoga; a u praksi – braniš krivoga i progoniš nevinoga. (Autobiografija)

Nova konfiguracija političkog diskursa i jezička „transformacija” (Turlakov, 1999: 16) odvija se u razgovoru dva sveta, teorije i prakse. Konvencionalne

diskursne konstrukcije postaju nekonvencionalne. Instance teorije i prakse u političkom diskursu pomeraju se iz konvencionalne parolaške učmalosti političkog (advokatskog) diskursa u aktivni narativ kojim se budi humoristička inicijacija. Ovakvom diskursnom protivurečnošću i razmimoilaženjem podiže se nivo značenja na poseban distopijski stepen. Figurativnim prisustvom narativnog stereotipa i njegovim razaranjem u nagoveštenom teatru diskursa gde su diskursni stereotipi u svojim rekontekstualizacijama, stvaraju se posebna ironično-parodična ulančavanja značenja kao svojevrsne *dijagnoze mentaliteta* (Lazarević-Milošević, 1999: 12):

Ako se držiš zakona, ostaćeš gladan, a ako ćeš mimo zakona, onda i ne moraš u advokate. (Autobiografija)

U opis političkog diskursa ulazi i sintagma *držati se zakona*. Njenom relativizacijom dolazi se na ravan političkog razmimoilaženja. Ozvaničeni diskurs se neprestano potkopava autoritarnom praksom koja ga ne podržava. Time se izaziva smeh, a *smeh poseduje izvanrednu moć da približi predmet* (Bahtin, 1989: 455).

KONSTITUTIVNI ANTAGONIZAM

U Nušićevom političkom diskursu postoji latentni konstitutivni antagonizam između pogleda sa strane i unutrašnjeg diskursa dela. Povremenim mirenjem suprotstavljenih elemenata dolazi do stvaranja dramske napetosti utemeljene na angažovanom iskustvu, kontinuitetu dešavanja i najmanjim zajedničkim sadržateljima:

U birokratiji svih naroda i svih rasa, ima elementa koji su opšti i večiti. / Predgovor za Sumnjivo lice).

Susret elemenata konstantnog antagonizma proteže se i u sinhronoj (*opšti*) i u dijahronoj ravni (*večiti*). Na taj način se stvara komička napetost političkog diskursa. Parametri stvarnosti se pomeraju na komičko diskursno polje. Time se ostvaruju satiričke i distopijske strukture. Komički diskurs je tako dislociran. On ne dolazi od strane angažovanog pojedinca stvaraoca već se samokonstituše iz središta stvari iz *srca tame* unutrašnjih nelogičnosti stvarnog života. Junaci se nerazumno ponašaju u ime potrebe da se ovekoveče kao subjekti nenamerne distopične komedije. Tako politički diskurs dolazi u središte komediografskog

zbivanja. Ništa nije dovoljno komično ako nije političko i opšte i ne odnosi se na sve. Smeje se u ime potrebe da se rastuži i zaplače zbog postojećeg poretka stvari. Retorička taktika Nušićeva u distribuiranju političkog diskursa u komediografske svrhe jeste stvar oživljavanja i preživljavanja smešnog. Tako dolazi do komičke zabune. Političko ozbiljno je smešnije kad je ozbiljnije jer se nalazi u komediografskom središtu. Pritisnuto jače dalje odskače. Tako dolazi do prepoznatljivog komičkog oksimorona.

OPOZICIONI DISKURS

Koliko je u ovom sistemu političkih vrednosti vidljiva opoziciona reč? Opoziciona scena u Nušićevim komedijama nije opisivana celovito. Njen retorički i dramski tretman je sveden na suprotstavljanje i neslaganje:

Kako možemo prijateljski da razgovaramo, kad sam ja vlada a ti opozicija!
(*Narodni poslanik*)

Ostajući u tradicionalnom, palanačkom epistemološkom okviru komedija dobija na planu smeha jer su razlike nepremostive. Diskurzivne konstrukcije vlade i opozicije imaju sasvim drugačije referentne okvire. Na taj način se politički diskurs neprestano obnavlja kao jedan isti a, u stvari, svaki razgovor o političkom se tako dekontekstualizuje. Političko iskustvo postaje osnova komedije. Reč je o svojevrsnoj samorazumljivoj „dobrovoljnoj poslušnosti” (Antonić: 2021: 187). Na iskustvu postojećeg diskursa gradi se komičko objašnjenje. Politički diskursi se u komediji oblikuju prividno kao nepremostivo različiti i to je samorazumljivo. Time se sprečava kritičko ispitivanje različitosti, kako je uspostavljena, po kojim zakonitostima funkcioniše i kako se oblikuju subjekti polaznih vrednosti:

– Znaš, nekako mu lako ide kad grdiš vladu. Dođe ti kao od srca. Zato valjda i govore uvek lepo oni koji grde vladu. A dederti, sinko, brani vladu, pa da vidiš kako je teško da se lepo govori. (*Narodni poslanik*)

Svedočanstvo političkog iskustva govori o praktičnim problemima uspostavljanja valjanog objektivnog političkog diskursa. Trajna suprotstavljenost reprodukuje pretpostavljena diskursna područja i sisteme. Odnos prema opoziciji je uslovljen postojećim diskursnim praksama i tu se malo šta može menjati. Takvim stavom onemogućeno je kritičko preispitivanje postavljenih diskursnih

modela. U njihovoj petrifikovanosti nalazi se osnov za nepomirljivost koja i jeste predmet komičkih nesporazuma. Fiksirani nepromenljivi identiteti vlasti i opozicije grade komički sukob i sprečavaju da on dobije obeležja drame.

– *Gle, gle ja (sreski načelnik) pa nemam vizitkarte, a Aleksa ih ima! „Aleksa Žunjić, sreski špijun”. Pa je l’ on lud? Otkud se javno govori ko je špijun. (Sumnjivo lice).*

Postojeće diskursno iskustvo ne važi u svim oblastima. Ta vrsta nedoslednosti je važna za komediju. Promena nema tamo gde bi se očekivale, ali ih ima tamo gde ih nikako ne bi trebalo očekivati. Čitalac postepeno postaje svestan paradoksa prikrivanja onoga što nije za prikrivanje i otkrivanje onoga što bi trebalo da je sakriveno. U takvom komediografskom oblikovanju političkog diskursa odjednom biva jasna represivnost sistema pred kojim se čitalac nalazi. Komediografsko polazište tako postaje, suštinski, distopijsko. Čin dominacije vladajuće grupe počiva na diskursu moći da se ne sakriva ono što bi trebalo da je sakriveno. Tako se prikazuje distopijska bahatost i represivnost ispoljena u političkom diskursu. Normativna praksa se u manje važnim stvarima menja da bi se time naglasila nepromenljivost pozicija moći. Razumevanje antitetičnosti komediografskog procesa, činjenje nevidljivog vidljivim i vidljivog nevidljivim, posredstvom diskursa pozicioniraju aktere komedije. Ako se politički diskurs tretira na način proizvoljnosti, onda se marginalni politički identiteti komediografizuju na distopijski gogoljevski način. Tu se nalazi i angažovanost komediografa kojom se komički preispituje svrha političkih kategorija uzetih ne kao kao mera za pojedinca već kao mera pojedinca za sve.

DISKURS VLASTI I DISKURS O VLASTI

U Nušićevim komedijama često prosevne kritička oštrica kao svojevrsni univerzalni iskaz kojim se pokazuje imanentno poetičko stanovište:

Vlast je samo toliko jaka, koliko se mi bojimo. (Narodni poslanik)

Ovakvo polazište može da iznenadi u komediji. Ono je, međutim, najpre implicitno stanovište razuma u prikazanoj distopiji i teško se može dovesti u pitanje. Na taj način se elementima političkog diskursa daje legitimnost. Komička anarhičnost, smehotvorni nihilizam i etička pometenost ponovo se koherentno drže o niti skrivene političke razumnosti:

Sebar nikogović, kad se dočepa vlasti, umeće bolje vladati no mnogi koji su na prestolu rođeni. (Nahod)

Upotrebljeni elementi političkog diskursa (*Sebar nikogović, dočepati vlasti, vladati, presto*), na leksičkom nivou jesu sintagme koje često idu u ustaljenom spoju. Ako se neko oslavljava pejorativno-arhaično kao Sebar, obično značenje ide u smeru nikogovića. Nikogović, međutim, sam za sebe ne mora da ima isključivo negativno i pejorativno značenje. Nikogović je niskog porekla što u srpskim uslovima ne mora da podrazumeva autsajderstvo bez prilike na uspeh. Otkriva se da ove dve lekseme (*Sebar i nikogović*) tek ujedinjene u sintagmi predstavljaju novu diskursnu snagu dobijajući svojstvo filosofičnosti i opšteg iskaza. Nova konotacija ove sintagme čini da se Nušićev komediografski rad, osvetljen i spolja, dakle ne isključivo sa stanovišta komedije, posmatra kao metadistopijska struktura i svojevrсни ideološki konstrukt.

– Ali kakva je korist od toga, biti vlast, pa posle živiš samo od plate... Ja smatram da je vlast zato data čoveku, da je iskoristi. (Vlast)

Vlast i korist ne bi trebalo da idu zajedno. Međutim u komediografskom političkom diskursa obe ove kategorije se konstituišu prema potrebama pojedinaca. Vlast ne postavlja pojedinca na svoje mesto već pojedinac sa stanovišta koristi određuje mesto vlasti. Subjektivni pristup vlasti oblikuje voluntaristički diskurs junaka. Koristeći se svojim diskursom, pojedinac postaje i subjekt samoprikazivanja. Proces konstrukcije komediografskog subjekta podrazumeva motivaciju za čitalačko promišljanje veze između diskursa, političkog iskustva i stvarnosti. Značenje koje se stvara spajanjem leksema *vlast i korist* proizvodi komičko-tragičke posledice. Otuda su Nušićeve komedije, ustvari, tragedije koje nisu oslikane do kraja sa svim svojim posledicama:

– I kako zvanično govori? S visine! U tome se, vidiš, i sastoji vlast, da umeš s visine govoriti, da bi ovi dole osetili kako su niži... Vlast treba da gleda narod preko glave. (Vlast)

Nušićeva sposobnost da se poigrava širokim diskursnim klišeima (*vlast, visina*) govori o sposobnosti da se političko iskustvo pretoči u diskurs komedije za naznakama tragičnosti društva u kome se proizvodi. Komički junaci zahvaljujući svome diskursu i razumevanju politike postepeno postaju junaci s vlastitim razumevanjem politike i političkog diskursa podrazumevajući nove

političke činove. Ovi antijunaci sebe situiraju u svoje diskursno polje, bilo da ga sami izgrađuju ili drugačije razumevaju već postojeće diskurs. Zapravo, oni se više okreću podrazumevanju nego razumevanju, više praktičnosti nego preispitivanju značenja diskursnog polja u kome se nalaze po sili okolnosti nakaradnog sistema koji ih proizvodi. Nušić tako kao da objedinjuje „lično i arhetipsko” (Palavestra, 1995: 45), kao i kritičke pristupe društvu u izvjesnu metakritičnost kao svojevrsni začetak kritike svega i, možda, naslućivanje „teorije svega” (Spivak, 2003).

Komički junaci se malo kad pitaju o tome kako se nalaze tu gde se nalaze, zašto baš oni, kako stoje u odnosu prema drugima, kakve su praktične posledice njihove bahatosti. Oni odlučuju umesto drugih, gledajući preko glava ostalih isključivo u svoju korist. To, takođe, utiče na njihovo oblikovanje diskursa.

GRAĐANIN I MIŠLJENJE

U Nušićevim komedijama građanin je, kao politička kategorija, onaj koji odustaje od svoga mišljenja ako ga uopšte i ima. Ako nema mišljenja, onda nema ni odustajanja, pa nema ni greha odustajanja. To drugi, s pozicija vlasti, čine umesto njega, A vlast misli, najpre, u sopstvenom interesu, odnosno u korist onih koji je predstavljaju. Ako građanin misli, znači da ima vlastite misli. To vodi prema nezavisnosti jedinke i posebnom autoritetu. U ovim komedijama građanin nema pravo na mišljenje:

– *Ama šta imaš da misliš! Pozvao sam te ovde (kao svedoka) da budeš građanin. A kad si građanin, onda nema šta da misliš! (Sumnjivo lice)*

Odustajanje od mišljenja kao da sve junake čini istim. Na taj način oni odustaju od različitosti i postaju srodnici po nemišljenju sa zajedničkim imeniteljem odsustva mišljenja. Neodređenost formulacija uslovljava da se iskazi shvate nedoslovno u prenesenom smislu. Radikalni distopijski idealizam zamenjuje se radikalnim prakticizmom i komediografskim relativizmom. Zajednički identitet Srba o kojima Nušić piše tako se temelji na odsustvu mišljenja. Integrativni činilac ove vrste ne obećava diskursne razlike. Otuda će srpski komediograf van komedija oblikovati implicitnu kritiku građanskog odustajanja od mišljenja:

– *Milo mi je što su Srbi u tuđini, svesni svojih građanskih prava. (Put oko sveta)*

Odustajanje od mišljenja, samim tim i od vlastitog diskursa, proizvodi posledice po društveni i politički život. Građanin bez mišljenja prestaje da bude građanin. Bezgovorni i bespravni status građanina podrazumeva gubljenje bilo kakvog položaja. Građanin se u Nušićevim komedijama depozicionira do mere nestajanja:

– *Kako da nema građanstva! Pa ko bi glasao na izborima, kad ne bi bilo građanstva?* (Narodni poslanik)

Građanstvo u strukturnim odnosima postoji samo kao objekt glasačke manipulacije. Na taj način se gubi svaki oblik konceptualizacije kao klase bez ikakvih subjektivnih pozicija:

– *Ako tu građanstvo gunda štogod, ti mu zabeleži ime, jer građanstvo treba da zna da država ne trpi gundanje unovako ozbiljnim trenucima.* (Sumnjivo lice)

Na ovaj način se demaskiraju sve deklarativne tvrdnje o pravima. Kao leksički element političkog diskursa uvodi se termin *gundanje*. *Gundati štogod* podrazumeva, nadalje, ćutanje i bezmišljenje. Kao otvorena pretnja javlja se posebni manifestacioni oblik političkog diskursa i sintagma *zabeležiti nekog* u ime *netrpeljivosti* države prema svim oblicima mišljenja. Svaka mogućnost angažovanja građanina dovedena je u pitanje. Nipodaštavanje građanstva je, na taj način, potpuno. Svuda vlada sumnjivi distopijski mir.

DRŽAVA KAO METAFORA

Država se u Nušićevom delu posmatra kao neodvojivi deo političkog diskursa. Budući da je metaforizovana ona je simbolički strukturirana, neodvojiva od mnogostrukih paraboličnih značenja koja joj se pridaju, a i sama proizvodi metaforičke krugove. Jedna od subjektivnih metafora viđenih očima likova jeste i metafora države kao sobe, prostorije s više vrata:

Država ima nekoliko vrata, a ne samo jedna. (Autobiografija)

Individualno iskustvo o državi omogućava da se opaženi predmet (država) posmatra s diskursne distance svojstvene svakodnevnom, laičkom, iskustvenom posmatranju. Na taj način se *država* kao neminovni sadržaj distopijskih opservacija odvaja od pretpostavljenog sadržaja i postaje posebni lik. Tako se navodna objektivnost pretapa u utopisku fikciju, a lično iskustvo postaje distopijska

stvarnost. Sugestivna moć takvog diskursnog oblikovanja je znatna. Oslikanim oprečnostima, antimetabolički ironizovanim narativima, postiže se da topos države postane strukturno povlašćen. Kontrastnim postavljanjem unutrašnjih semantičkih pretpostavki grade se značajni dramski sukobi. Tek tada dolazi do isticanja univerzalnih iskaza, bez „eksplicitnih tendencioznosti” (Maksimović: 203: 344) kojima se, sa svojevrsnog diskursnog metanivoa, posmatraju obe krajnosti:

Valja stegnuti srce kad je čovek u državnoj službi. (Protekcija)

Homogenost objektivnosti ostvaruje se tek na ovom metanivou koji je daleko od svake prakse. Postojeće razlike između nemoguće utopije i stvarne distopije, nemoći utopije i moći distopije, ne mogu se premostiti diskursnim argumentima. Razlike postoje na nivou moći, a reč i diskurs jesu izraz nemoći. Diskurs moći kojim se nenametljivo pocrtava distopisjko govori o inerciji vlasti i diskursnim navikama proisteklim iz trajne prakse. Tako se područje stvarnosti oblikuje izvan diskursa koji je prati. Normativnost ide svojim diskursnim putem, a praksa se drži distopične diskurzivnosti:

*Ti si, brate, za polic rakije kadar da istrtlaš svaku državnu tajnu. A to ne va-
lja. Jedna obična žena krije svoje tajne, a jedna država pa da nije kadra sakriti.
I to za jedan polic rakije. (Sumnjivo lice)*

Identitet činovnika ocrtan je pomoću svakodnevne situacije o ruiniranosti činovničkog morala oličnog u metaforičkoj sintagmi *polic rakije*. Na taj način subjektivni položaj nosilaca vlasti postaje vidljiv u svetlu ironijsko-parodijske metaforizacije. Distopijska stvarnost viđenih predmeta utiče na diskurzivno osvetljavanje metaforizovane države. Ona i postoji u vidu mnogih metaforizacija upravo zato što nije omeđena, stroga i čvrsto određena. Podložna je ličnim gledanjima i privatnim diskurzivnim ulančavanjima. Diskursni procesi u vezi s njom su, otuda, promenljivi i mnogostruki. Država se čas doživljava kao prostorija s mnogostrukim vratima, čas kao tajna koja se pradaje budzašto. Takvi detalje prolaze gotovo neopaženo kao sitni deo ukupne slike, ali svojom prividno uzgrednom neopaženom množvenošću deluju kao uporna i sušta stvarnost kojom se postiže učinak posebne sugestivnosti. Povremenim univerzalnim iskazima pruža se utisak o potrebnom idealu. On je dobar kontrast na osnovu koga se ističe diskurzivna distopičnost:

Veština državničke mudrosti u tome je da zna, a da ne kazuje kako i kojim putem zna. (Nahod Simeon)

Nušić često menja, pomoću svojih likova, vizuru posmatranja. Taj ugao gledanja, međutim, nije zbog toga što se posmatraju različiti diskursni koncepti i identiteti kao jednakomerne mogućnosti, već da bi se istakla distopijska iluzornost rasprava o metaforičkoj državi i subjektivnom odnosu prema njoj. Posledica istovremenih različitih razumevanja države, koncepata i identiteta jeste mnoštvenost diskursnih pozicija u kojima se država shvata kao *krava muzara*. Takav stav, gotovo aforistički iskazan, viđen je u Nušićevom vankomediografskom delu:

Nigde državnici nisu tako malo zauzeti opštim državnim brigama kao kod nas, pa ipak u ovoj zemlji niko 'nema kad'. (Srpski pijemont)

Na osnovu elemenata političkog diskursa vidljiva je pojava distopijskog političkog identiteta paradoksalno oblikovanog: Uprkos višku vremena, nema se kad. Ovakav diskurzivni identitet nije oduvek bio tu. On se menja u zavisnosti od individualnih razumevanja. Ona su gotovo uvek lična i podrazumevaju privatni diskurzivni odnos prema pojmu političkog. Novi identitet stalno čeka na preoblikovanje i drugi izraz. Međutim, najčešće je taj izraz daleko od podrazumevanog ideala bez obzira na istorijski i politički trenutak.

EVROPA I POLITIČKI IDENTITET

Identitet likova u Nušićevom delu zavisi od opštih okvira. Otuda je on često nestabilan, poljuljan politički, psihički i kulturno. Evropski okviri ukazuju na izvesne mogućnosti kretanja, ali i oni se drugačije razumevaju i stalno menjaju:

Ama kakva Evropa, brate moj, i šta hoćete večito sa tom Evropom? Ne postoji Evropa, nema Evrope! (Svetski rat)

Topos Evrope je samo priprema za komediografski narativ, pretkomediografska priповest. Hotel u *Sumnjivom licu* nosi ime Evrope. Reč je o komediografskoj konstrukciji koja u sebi sadrži distopijske pretpostake, ali i pretpostavke diskurzivne samoparodičnosti. Prilikom primene, evropske vrednosti se gube u farsičnom nadahnuću. Diskurzivni identitet Nušićevih junaka se ne menja lako, a ipak kao da se stalno sugeriše kao da bi se od njega trebalo odučiti. U tome se traži politički alibi:

Nas kolju, taj fakat stoji, ali mi ne možemo, za ljubav jedne takve sitnice, što će nas pet-šest hiljada nataći na kočeve, remetiti mir na Balkanu koji Evropa želi da očuva. (Ben Akiba)

Politički diskurs se ovde ironijsko-parodijski pozicionira. Učinkom takvog diskursa relativizuje se i detronizuje pojam Evrope. Upravo čin komediografske detronizacije postaje posebni didkurzivni događaj. Iako se pojam Evrope i dalje uvažava i ne lišava moći delovanja, on ostaje samo lingvistički determinisan, ali se kontekstualna semantika menja. Posle ovakvih ironijsko-parodijskih pasaža utemeljenih na iskustvu govornog subjekta, novi diskurs postaje posebno delotvoran razarajući tradicionalni značenjski splet u vezi s toposom Evrope. Tako se nenametljivo suprotstavljaju dva diskurzivna sistema. Jedan politikološki zasnovan na baštinjenim narativnim stereotipima o Evropi i drugi, ironijsko-parodijski oblikovan kao umetnički kojim se razara zvanični narativ. Na taj način se, u politikološkom smislu, relativizuje pojam Evrope, a novi diskurzivni poredak predstavlja kao stimulans za nova preispitivanja postojećeg političkog diskursa s novim moćima persuzivnih delovanja.

IZBORNI DISKURS I KRIZA

Biti subjekt diskursa znači bivanje u kontekstu diskursnih činilaca, poznavanje uslova koji određuju diskurs i načine njegove realizacije. Tek tada subjekt može slobodnije da bira svoje diskursno polje. Na političko diskursno polje utiču mnoge okolnosti naročito u izbornim uslovima. U Nušićevim komedijama se ismevaju izbori upravo sa stanovišta nemogućnosti da se ostvari izvorna izborna volja. Otuda se oblikuje diskursno polje o izborima kojim se komički preoblikuje stvarnost. Ono što pripada slobodnoj volji je neograničeno, pa su, otuda, i izbori stvar neomeđene slobode. Subjekti su, dakle, oblikovani s obzirom na diskurs kojim se služe. Kad je reč o izbornom diskursu kao posebnoj političkoj leksici, njemu se pristupa sa sasvim neobičnog stanovišta, s gledišta svojevrsnog čuda:

Primam i da je vlada rešila da sprovede slobodne izbore, sva čuda na ovom svetu primam. (Pokojnik)

Očito je izborna iskustva komičkog subjekta da slobodne izbore doživljava kao čudo. Izbori su, takođe, stvar političkog diskursa i poseban jezički događaj

u kome se gotovo podrazumeva da se glasači obmanjuju. Diskurs o izborima je zajednički u jednoj zajednici. On je skup svih pojedinačnih diskursa kojima se pristupa kolketivnom diskurzivnom iskustvu o izborima. Perspektive pamćenja su, međutim, takve da se slobodni izbori samo nazivaju takvim. Autentično nastojanje da se u okviru izbornog diskursa reč sloboda podrazumeva u pravom značenju ostaje bez uspeha. Komički diskurs se nalazi na razmeđu i suprotstavljanju nameravanog, podrazumevanog i fingiranog. Komedioografsko se tako konstituiše u opoziciji prema nameštenoj stvarnosti u ime nepatvorene stvarnosti. U takvim oprekama oblikuje se nenametljivi distopijski diskurs. On gotovo iznenađuje postojanom neprimetljivošću i posebnom sugestivnom snagom koja na kraju ostaje kao gorki talog pamćenja prethodnih izbora. U tom gorkom talogu je strukturirana Nušićeva komika.

Pri takvom svetlu društvena, politička i komedioografska stvarnost imaju svoje leksičke konstante:

Čim se dvojica ne trpe, onaj drugi mora biti izdajnik otadžbine. (Narodni poslanik)

Leksemom *izdajnik*, i danas delatnom u političkom životu Srbije, ostvaruje se epifanijsko preobraćenje posle kojeg distopijska dimenzija Nušićevog komičkog diskursa razumeva potpuniju političku identifikaciju likova. Otuda ima i prostora za višeznačnu ironiju:

– Čim pišu novine, mora da je istina. (Dr)

Razumevanje jezika se, nužno, svodi na ironiju. Ironija u ovom slučaju, takođe, vodi prema distopijskoj stvarnosti. *Mora da je istina* može biti prinuda, moranje, naredba, mora svoje vrste. U svakom slučaju nesloboda se razumeva kao stvarna odrednica štampe. Višeznačnost leksema može biti posledica krize društva i razumevanja, ali i stvar skrivene cenzure zbog koje reči dobijaju nova žargonska značenja:

... čim bivši ministri počnu da idu u dvor, onda znaj da će biti krize! (Narodni poslanik)

MINISTARSKI DISKURS

Politička svest o krizi utiče na komički diskurs. Malo je verovatno da bi se komedije (kasnije nazvane *urnebesnim tragedijama*) i pisale da nema krize na opštem i ličnom planu;

Volim radije da odležim jedno zapaljenje pluća, nego jednu ministarsku krizu. (Gospođa ministarka)

U komediografskom opusu Branislava Nušića očiti su i svojevrsni paralelni narativi koji se sukobljavaju u kulminirajućoj liniji komedije:

Njega je neki ludi vetar ubacio u ministre... Za ministra čovek mora da se rodi... Zamisli, molim te, on hoće da bude ministar i da ostane – čist... i pošten čovek! (Gospođa ministarka)

Namah se čini da je reč o jednom narativu, ličnim privatnim željama i pervertovanom psihološkom profilu lika. Međutim, odmah se nameće misao da je to i vladajuća priča o društvu i političkom diskursu. Tako nastaja neizbežni distopijski sukob. Privatni stav ima višak informacija o društvu. Tako je i u komediji *Vlast*:

Nije mi ni na kraj pameti da budem ministar. Znam da to nije za mene. Mislio sam samo onako. Meni se, znaš, dopada ono da mi se ljudi klanjaju, da imaju strah od mene, da mi izdaleka skidaju kapu.

Političkim diskursom se, takođe, određuje individualno. Na taj način se ne može govoriti o posebnosti i neodvojivosti. Obeleženi napadnom iskrenošću, oba diskursa zadobijaju distopijsko obeležje nastalo na osnovu leksike koja ih proizvodi:

Zapisaćeš mi tu bezobraznu decu, pa ćemo ih premestiti u unutrašnjost: i decu, i razred, i učitelja. U ovoj zemlji mora jedanput da bude reda, i da se zna, kome se sme psovati mater, a kome ne sme. (Gospođa ministarka)

Politički diskurs se nalazi u pomešanom prostoru između zvaničnog i nezvaničnog jezika. Komički diskurs se konstituiše kao mešavina privatnog i javnog diskursa, dopuštenog i nedopuštenog. Subjekt komedije ne razlikuje te dve ravni, marginalnu privatnu i javnu zvaničnu. Komički poremećaj se odvija na liniji mešanja leksike različitih diskursa. Javna ličnost prisvaja privatni jezik kao javni i tako dovodi do komičko-grotesknh preobraćenja.

NARODNI DISKURS I DISKURS ZA NAROD

Politički diskurs upotrebljen u Nušićevom delu prikazuje lica koja su se domogla ili planiraju da se domognu vlasti, nasilničkim ili prevarnim načinom. To je kod njih podrazumevajuće i gotovo prirodno. Za njih sistem diskursnih i uopšte javnih pravila gotovo uopšte ne važi. Oni nameću pravac svog jezičkog delovanja, samootkrivaju se u nastupu bahate snage i nerazumlja:

Eto, to je narodno oduševljenje, kad gomila više, a ne zna zašto više. (Narodni poslanik)

Političko iskustvo postaje deo suštinskog identiteta komičkog subjekta. Ovde ne može biti reči ni o kakvoj promeni. Podrazumevanim antitetičkim odnosom (sukob stvarnog i društveno poželjnog) stvara se delotvorni jaz različitih gledišta i gradi snažna deziluzacija o prirodi političkog diskursa Nušićevog dela:

... narodno poverenje? I to ti je, brate, artikal kao i svaki drugi. Metneš ga na kantar, vidiš koliko je teško, odrešiš kesu i – platiš! (Narodni poslanik)

Skriveno postaje javno. Skriveno prekoračuje omeđenja i predstavlja se kao deo javnog diskursa. U to se upliće i status koji opozicija ima pri oblikovanju političkog diskursa:

- *A je l' će da se napravi kakvo nasilje na ovdašnju opoziciju?*
- *Nije to, brate, nasilje, nego: on se protivi vlasti, a ja se naslovnim na zakon, i on vrisne! (Narodni poslanik)*

Leksema *nasilje* se drugačije razumeva u različitim kontekstima. Kad se govori o opoziciji javlja se eufeministička oblast prenosnog značenja. Nasilje omeđeno *naslanjanjem na zakon* razdvojeno je u diskursnoj ekvilibristici. Oblasti nasilja i zakona, iako nesumnjivo bliske, razdvajaju se u komičkoj replici. Društveni poredak zavisi od diskursa i obrnuto. U okviru narodnog diskursa nasilje ostaje nasilje. U okviru diskursa za narod, nasilje se preobraća u *zakon*. Otuda će se u *Analphabeti* reći: *Režim... to je ministarstvo policije.*

Ovde se uočava nenaglašena distopijska subverzivnost.

Nušić često elemente političkog diskursa svodi na komediografsko psihologizovanje da bi naglasio teatralnost nadiruće komike:

U svakoj ustavnoj zemlji red je da se kandidati, uoči izbora, među sobom – grde. (Narodni poslanik)

ZAKLJUČAK

Srpski komediograf često prigušuje dejstvo političkog diskursa u svojim komedijama, naročito njegova distopijska svojstva. Jedan od razloga jeste, po prilici, uvažavanje okolnosti moguće cenzure. Drugi razlog odnosi se na povremenu želju da se publika oslobodi opasne obaveze da komediju čita na dva nivoa. Ipak, u dubini teksta ostali su diskursni tragovi koji se suprotstavljaju mišljenju da možda *nije pravi trenutak*. Međutim, Nušićevo ingeniozno predosećanje potrebe oslobađanja od stega politike uslovalo je da se distopijskim slojem u njegovim delima nenametljivo, ali uporno upozorava na to da bi intelektualne snage trebalo usmeriti prema kritici nadirućeg populizma u politici. Na svoj način Nušić je odlagao svoju ratobornost i satiričnost bežeći u povremenu grotesku pri korišćenju elemenata političkog diskursa. On je pisao i o snazi kolektivnog zanosa i potrebi za podređivanjima, ali nije zapostavljao potrebu da se proizvede misleća individualnost kojom su se, usled postojanih distopijskih pretnji, postepeno nagomilavali angažovani disonantni glasovi usmereni na upozorenje od nadirućih diktatorskih i srodnih opasnosti.

Literatura

- Antonić, Slobodan (2021). *Iskušenja radikalnog feminizma*, Catena mundi, Beograd.
- Bahtin, Mihail (1989). *Roman*, Beograd: Nolit.
- Bahtin, Mihail (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, preveli: I. Šop i T. Vučković, Beograd: Nolit.
- Lazarević-Milošević, Tatjana (1999). *Metodički pristup Nušićevim komedijama*, Smederevo: Dom kulture.
- Maksimović, Goran (2003). *Trijumf smijeha (Komično u srpskoj umjetničkoj prozi od Dositeja Obradovića do Petra Kočića)*, Niš: Prosveta.
- Palavestra, Predrag (1995). *Istorija moderne srpske drame*, Beograd.
- Spivak, G.C. (2003). *Death of a discipline*, Columbia University Press.
- Turlakov, Slobodan (1999). *Nušićev rečnik*, Beograd: Interpres.

Dobrivoje Stanojević
University of Belgrade, Faculty of political science

POLITICAL DISCOURSE IN COMEDIES OF BRANISLAV NUŠIĆ

Summary: *The comedic discourse is a very important hub where the elements of the political discourse are refracted, often in an ironic-satirical formulation. For our conditions, it is particularly important to examine the contextualization of political discourse in Branislav Nušić's comedies. There is hardly any of his work that does not represent aspects or a hidden view of political discourse. This imposes a broader interdisciplinary approach, among the first a structural approach, the interpretation of the represented macro and microstructures of comedy in which a narrative diversionary action is performed through political discourse. Hence, the conditional stylistic-rhetorical, intertextual and linguistic approach should be supplemented with elements of discourse analysis. This will enable an insight into the structural design of the comedy. Parts of microstructures from other contexts (social, political, ideological, literary, everyday) often have multiple parallel roles. One is the delineation and criticism of social reality, the other is the shaping of the fictitious world of comedy with important literary premises. Changing the context of certain microstructures conditions different behavior and interpretation, as well as significant humorous motivation.*

Keywords: *political discourse, comic, satire, parody, irony, caricature, grotesque, dystopia*

Kolumne Branislava Nušića kao preteča literarnog žurnalizma u srpskom novinarstvu

Sanja Domazet Daničić¹²

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

DOI: 10.5937/cm18-46792

Sažetak: U ovom radu analiziraju se specifične odlike individualnog stila Branislava Nušića, koje se manifestuju u diskursu feljtona (danas te tekstove definišemo kao kolumne), objavljenih u dnevnom listu „Politika”, u periodu od 1904. do 1907. godine. U radu će biti korišćene metode analize teksta, kao i književnoumetnički stil pisanja, koji će akcentovati posebne stilske odlike Nušićevih novinskih tekstova, koji su preteča savremene srpske kolumne i literarnog žurnalizma. U individualne odlike stila pisanja Branislava Nušića (u vreme nastanka i objavljivanja kolumni potpisivao se kao Ben Akiba), spadaju inkorporiranje tadašnjih jezičkih govornih formni u kolumnistički diskurs, upotreba književnoumetničkog stila pisanja koja upućuje da su Nušićevi tekstovi iz „Politike” osnova po kojoj pišu savremeni kolumnisti, a njegov funkcionalistički stil (gde se smenjuju ironija i sarkazam, gradacija, ponavljanja rečenica, sintaksički paralelizam, a sve u duhu stvaranja komičnog efekta), omogućio je da njegovi novinski tekstovi, koji obiluju familijarizmima, ekspresivnim tonom, emotivnim izrazom, alegoričnošću, heteroglosičnošću, afektacijom i dramaturškim komponovanjem, steknu široku čitalačku naklonost i pažnju javnosti. Rad će pokazati da su Nušićevi tekstovi jezičko-stilski vitalni, tematski savremeni, sa uverljivim prikazivanjem, ali i sa satirom i uvek prisutnim metafizičkim pesimizmom, gde se izvrgavaju ruglu večna tema vlasti, rodbinskog licemerja i dvostrukog morala, izrazito moderni i sa anticipatorskom sposobnošću autora. Iako je prošlo više od stoleća kako su nastale, Nušićeve kolumne su fabula nostra i danas, tematski i jezičko-stilski uzbudljive i aktuelne, pa će ovaj rad pokazati

¹ Rad je podržan sredstvima Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2023. godini, broj: 451-03-47/2023-01 od 17.01.2023. godine.

² Kontakt sa autorom: domazetsanja5@gmail.com

da Nušića s pravom možemo nazvati ne samo dramskim piscem, diplomatom, fotografom-amaterom i začetnikom retorike u nas, već i prvorazrednim novinarom.

Ključne reči: Nušić, kolumna, novinarstvo, feljton, literarni žurnalizam, funkcionalistički stil, književnoumetnički izraz

UVODNE NAPOMENE

Kolumna se u teorijskoj literaturi definiše kao vrsta komentara, „elitni novinarski oblik, rezervisan za izuzetne, talentovane, analitične pojedince. Reč je o vrsti komentara koja dozvoljava više stilske i kompozicione slobode” (Kulić, 2022: 139). Kolumnu odlikuju beletrizacija, sloboda izraza, „lako ulaženje u simbiozu sa srodnim žanrovima (hibridizacija), te je možemo svrstati i u literarni žurnalizam” (Todorović, 2011: 35). Zapadni teoretičari novinarstva kolumnu dele na: političku, modnu, humorističku, literarnu, sportsku, lajfstajl, modnu... Istorija novinarstva beleži da je Branislav Nušić bio u medijima ne samo novinar, već je i uređivao više listova: *Straža*, *Dnevnik*, *Brka*, *Beogradske novine*, *Zvezda*, *Ćosa*, *Satira*, *Pozorišni list*, *Srpski jug*... Na javnoj sceni pojavio se kao mlad pisac – imao je svega devetnaest godina kada mu je štampano prvo delo. „Novinarstvom je počeo da se bavi jer je tu video mogućnost da javno izrazi kako literarnu veštinu, tako i polemičan, kritički, beskompromisan stav. Takođe, pisanje u novinama značilo je Nušiću honorarnu zaradu koju krajem XIX i početkom XX veka nije mnogo autora moglo da zaradi – nivo pismenosti bio je nizak. Kao što Miloša Crnjanskog povezujemo sa *Vremenom*, Radeta Drainca sa *Pravdom*, Branislava Nušića vezujemo, bez obzira na brojne listove gde je saradivao, za dnevni list *Politiku*.³” Smatra se da je baš u *Politici*, gde je Nušić počeo saradnju po pozivu braće Ribnikar, od samog njenog osnivanja 1904, ovaj autor objavio svoje ključne, najvažnije i najzapaženije novinarske tekstove. Uvidom u Nušićeve kolumne od početka njegove saradnje sa *Politikom*, zaključuje se da ih je odlikovala ciničnost, satiričnost i komičnost, a rubrika u kojoj se Nušić oglašavo zvala se „Iz beogradskog života”. Pisao je redovno i obično je nedeljno objavljivao po pet do šest kolumnističkih tekstova. „Svoje tekstove u *Politici*, voleo je da zove koserijama, a potpisivao ih je sa Alkibijad Nuša, iako je čitava javnost znala ko stoji ispod pseudonima Ben Akiba, koji je prenet iz tragedije *Urijel Akosta*, nemačkog dramskog pisca Karla Guckova,

³ <https://www.doccity.com/sr/branislav-nushi-novinar-i-k-izhevnik/5561223/>, posećeno 21. aprila 2023.

u kojoj se pojavljuje rabin Ben Akiba, koji je imao običaj da sve što se događa na svetu relativizuje komentarem: *Sve je to već jednom bilo ili Ničeg novog pod kapom nebeskom.*” Kolumnisti su oduvek biliiskusni profesionalci, vešti, obrazovani i informisani pojedinci čiji su izvori validni i tačni i čije se mišljenje ceni, a njihov uticaj na čitaoce se može izmeriti” (Punn, 2018: 2). Kolumna je novinarski žanr koji spada u članke analitičkog promišljanja, prosuđivanja, poniranja. Kolumne pišu izuzetno edukovani novinari, sa dugogodišnjim novinarskim iskustvom, koji su u široj javnosti i među intelektualnom elitom stekli posebnu vrstu ugleda, značaja i kredibiliteta. Kolumna, istorijski gledano, javlja se u svom prvom obliku kao politička kolumna. Prvi među svetski popularnim kolumnistima je Volter Lipman. On se smatra piscem, reporterom i najpoznatijim kolumnistom, bio je novinar „Herald Tribjuna”. Kolumne novinara Voltera Lipmana bile su objavljivane od 1967. godine do njegovog penzionisanja. Među prvima je predstavio koncept hladnog rata, uveo pojam stereotipa u savremenom značenju i kritikovao medije i demokratiju. (Autor je i knjige „Javno mnjenje” – smatra se osnivačkom knjigom modernog žurnalizma.) Da su kolumne važan segment novinarstva govori i činjenica da se za ovu vrstu novinarskog žanra dobija i Pulicerova nagrada, najprestižnije priznanje za jednog novinara. Najpoznatiji žurnalisti koji su dobili Pulicerovu nagradu za kolumnu su Rasel Bejker i Art Bačvald. Kolumnisti su stručnjaci za pojave i fenomene, oni su često i novinari-književnici. Mnogo je primera kolumnista kojima je prevashodno zanimanje književnost. Nušićeve kolumne u njegovo vreme definisane su kao feljtoni. „Feljton (fr. *feuilleton*, prema *feuille* – list papira, podlistak) predstavlja kraći sastav, književno-žurnalistički žanr, koji se objavljuje u dnevnim ili u drugim periodičnim publikacijama. Tematski, feljton može da obuhvata najrazličitije oblasti (napr. književnost, umetnost, nauku, politiku, društvo, tehnologiju, itd.), a odlikuje ga popularan pristup temi, kao i jednostavno i duhovito kazivanje. Feljton se uglavnom štampa na uobičajenom, stalnom mestu u okviru publikacije u kojoj se pojavljuje, a od ostalog sadržaja je izdvojen posebnom grafičkom opremom. Po pravilu feljton predstavlja stalnu rubriku u kojoj se u nastavcima obrađuje ista tema” (Popović, 2007: 2014). Feljton prvobitno nastaje u Francuskoj, tokom devetnaestog veka i tokom svog postojanja trpi najrazličitije razvojne promene. Prvobitno je oformljen kao vrsta umetničke hronike o pomodnim i savremenim temama, a vremenom dobija impresionističku formu pisanog iskaza o laganijim temama, da bi zatim postao

forma smeštena između žurnalizma i književnosti. Od književnosti preuzima odlike narativne proze (kratke priče i putopisa), ali zadržava stilske odlike novinarskog teksta: jasnoća, ograničena dužina, zbog kojih se u Nušićevo vreme svrstava u „prigodne” žanrove. Ambicija ovog rada usmerena je ka postizanju više ciljeva. Inicijalna namera je da se ukaže na stilska obeležja i formalne odlike kolumne kao žanra onda kada je njen autor Nušić, da se ukaže na sličnosti Nušićeve sa savremenom kolumnom, a potom će se, narativnom analizom tekstova pokazati da Nušićeve kolumne predstavljaju osnov literarnog žurnalizma u srpskom novinarstvu. Istraživačka ambicija stoga je orijentisana i ka tome da se na uzorku Nušićevih kolumni pokaže sva složenost njegovih tekstova, da se ukaže na širok korpus analiziranih tema, jezičko-stilsko bogatstvo koje karakteriše njegov novinarsko-književni stil, a istovremeno, ponudi odgovor na pojedine teorijske i profesionalne dileme u pogledu definisanja, kvalitativno-stilskog određenja Nušićevih hibridnih tekstova koji su pisani umetničkim stilom, a ostali u okvirima kolumne kao novinarskog žanra.

NUŠIĆEVA KOLUMNA: OD FELJTONA DO LITERARNOG ŽURNALIZMA

Od feljtona Nušić je zadržao jasan, britak, katkad razbarušen i slobodniji stil i jezik, a kada piše o lakšim temama (problemima dvostrukog morala, porodičnim burleskama i malograđanštini), on i to čini sa komentatorskom analizom, kolumnističkom kritikom i poput člankopisca – anticipira posledice ovih pojava. U Nušićevim novinskim tekstovima, teoretičari nalaze i izraziti narativni proserde, elemente kratke priče. Kratka priča je literarna vrsta, „engl. *short story*, koju pored kratkoće odlikuje i naglašena usmerenost radnje ka određenom cilju, te jednostavnost i sugestivnost jezika” (Popović, 2007). Nušić se kao novinar-književnik i autor kolumni pokazao kao novinarski izvanredno upućeni poznavalac političkih, društvenih, socijalnih, kulturnih prilika u zemlji, a stil njegovih kolumni odlikuje interpretacija i analiza događaja. Iako ostavlja utisak da kolumne piše sa lakoćom, one najčešće podrazumevaju studiozno, seriozno istraživanje društvenih prilika, ali i komentatorsku prognozu, anticipaciju ili rešenje u vezi sa analiziranim događajima, situacijama ili ličnostima o kojima piše. Nušić je izuuzetno oštar kritičar i često piše u stilu „antikadenci –zategnutoj intonaciji koja raste” (Ibidem). U kolumni pod nazivom „Intervju sa Svetim Savom”, Nušić gradi kolumnu kao intervju i postavlja pitanja zamišljenom sa-

govorniku, Svetom Savi, a u odgovorima na sagovornikova pitanja opisuje prilike koje je zatekao u Srbiji 1907, godine kada je kolumna i napisana: „Sva deca Srbije i srpstva pevaju *Uskliknimo s ljubavlju*, dok su mala. Kad odrastemo, mi pevamo onu drugu polovinu Tropara *Puna jesi košnice*, i ne samo što to pevamo, već u tu punu košnicu i zavlačimo prste... da izvučemo iz nje ili državnu službu, ili kakav zajam iz klasne lutrije, ili državnu stipendiju, ili kakvu liferaciju, ili bar koncesiju... Mi baš ne nastavljamo Vaš nauk o dizanju škola. Nije više: *Dižite škole, deca vas mole*. Sada je: *Zatvarajte škole, ministri finansija vas mole!* Znate, Vi ste živeli u jedno sasvim naivno doba kad je snaga narodna udružena sa prosvetom koristila zemlji i veličini narodnoj i državnoj. E, ali mi sada nismo tako naivni. Prosveta je prosveta, a budžet je budžet. Neka nas bog podrži samo ovako mudre i valjane, pa ćemo kroz koju godinu zatvoriti čak i one škole koje ste Vi u trinaestom veku otvorili” (Akiba, 2023: 53).

Kritičnost, podrugljiva i gorka ironija i sarkazam, kao i satira, parodija, metaparodija i karikatura, odlika su ove kolumne i Nušićevog idiosinkratskog stila. Ni sam Nušić nije mogao naslutiti koliko je anticipatorskog u ovoj kolumni. Kritika nemara vlasti u odnosu na školstvo nikada nije aktuelnija nego vek kasnije pošto je tekst napisan. Važno je spomenuti činjenicu da je kolumna koju je Nušić pisao uvek bila hibridna mešavina različitih žanrova (ovde se mešaju tematski intervju, kratka priča, kolumna i groteska). Ako se saglasimo sa definisanjem kolumniste kao posmatrača i analitičara društvenih procesa, u Nušićevim kolumnama pronaći ćemo adekvatne primere gde Nušić kafkijanski opisuje političke prilike u tadašnjoj Srbiji, običaje, moral i ponašanje stanovništva, koristeći i aluziju, metaforu, alegoriju, parafrazu, nagoveštaj, a napisano je više nego aktuelno i danas. U kolumni „Posle mitinga”, Nušić objašnjava kako su se u ranije, retrogradno, zaostalo vreme, kada je vladala nepismenost, rezolucije donete na mitingu ipak odmah izvršavale, a u doba pismenosti – iako naprednijem, odluka na mitingu se donese, arhivira i zavede. I tako i ostane. Nušić opisuje burlesknu sliku situacije, kako bi po kriterijumima Srbije iz 1912. izgledao miting iz 1804, na Orašcu: „G. Stanoje Glavaš uzima reč: 'Braćo! Stanje naše braće postalo je do krajnosti nesnošljivo, i mi smo pozvani da razmislimo o merama koje treba preduzeti da bi našoj porobljenoj i namučenoj braći pomogli. Doduše, mi sa puno pouzdanja i poverenja možemo gledati u Evropu, u toliko pre što nas je ona, u plemenitoj težnji da održi mir na Balkanu, preko svojih predstavnika ubedila da time što nas Turci ubijaju i natiču na kočeve,

nisu nikakva naša nacionalna prava povređena.’ (*Tako je!*) G. Duša Vulićević se zatim obraća okupljenima: ’Ja se, u glavnome, slažem sa mislima koje vam je izneo moj poštovani predgovornik, gospodin Stanoje Glavaš, i imao bih samo da učinim jednu dopunu njegovom predlogu. Nas kolju, taj fakt stoji, ali mi ne možemo, za ljubav jedne takve sitnice što će nas pet-šest hiljada nataći na kočevne remetiti mir na Balkanu koji Evropa želi da očuva. Stoga sam ja da naša rezolucija ne bude napisana raspaljivim tonom, već ozbiljno i dostojanstveno, kako bi sobom kazivala da je izraz ljudi koji rado pristaju da sede na kočevima i da vise obešeni o kruške, za ljubav mira koji Evropa želi” (Ibidem, 2013: 12). Ovdje primećujemo i upotrebu farse, mima, uz ironiju, sarkazam, satiru i cinizam, ali i ambigvitetnu kozeriju. Nušić je svrstavan i u pisce kozerija (u Francuskoj je primer Sent-Bev, kod nas uz Nušića, kasnije Vladimir Bulatović-Vib.) Kozerija spada u duhovito i zabavno napisane članke u novinama ili kratak prozni tekst u kome autor iznosi lični stav o nekom aktuelnom problemu” (Popović, 2007: 384), ali Nušićevu kozeriju odlikuje metafikcionalnost, sarkazam, crni humor, kao i dinamičnost pripovedanja ostvarena čestom upotrebom glagolskih oblika. U kozeriji se sarkastično komentariše aktuelna pojava, koja se može „pretočiti u priču, a može se i temom poslužiti kao povodom i polazištem za kazivanje raznih zgoda i nezgoda i za duhovito ukazivanje na simptomatične pogreške, karakteristične slabosti ili tipične devijacije ne samo javno odgovornih pojedinaca, grupa ljudi, kolektiva, organa i foruma, institucija i organizacija, nego i takozvanih običnih ljudi i njihovih sredina i okolina” (Rajnvajn, 1988: 179). Ovdje primećujemo da Nušić jezičko-stilskim i književno-umetničkim sredstvima prilazi temama prevazilazeći novinarski stil i ulazi u beletrizaciju opisanog, stupajući u polje literarnog žurnalizma. Među oblicima izražavanja, autori literarnog žurnalizma, kako napominje prof. dr Neda Todorović, najčešće pišu „portrete ličnosti, reportaže, putopise, eseje i kolumne, odnosno biraju one oblike u kojima je moguća beletrizacija, ali je najtačnije konstatovati da su u pitanju hibridizacije, mešavine više oblika izražavanja, zbog čega ih je teško svrstavati u postojeće kategorijalne okvire” (Todorović, 2011: 35). Kada je reč o literarnom žurnalizmu, utemeljivačem se smatra pisac Danijel Defo (1660–1731), pa se može konstatovati da on postoji gotovo tri stoleća i da je u pitanju vrsta kreacije u novinarstvu u kojoj su „kombinovana fakta prikupljena dugotrajnim, dubinskim istraživanjem sa načinom naracije karakterističnim za literaturu” (prema Todorović, 2011: 27–28). Na pitanje po čemu se literarni žur-

nalizam kolumni Branislava Nušića razlikuje od klasičnog novinarstva, moglo bi se istaći da osnovnu razliku predstavlja složenost stila i jezika autora kojim on opisuje stvarnost, a koji i samu formu čini atipičnom, jer Nušić zadire u samu srž opisane pojave, čini čitaoca učesnikom u događaju, nastoji da ga prenese u polje opisanih događaja i navede ga na potpuni angažman. Prais ističe da se žanr često poistovećuje sa vrstama, te da se on jednako doživljava i kao „sistem očekivanja” (Prais, 2011: 401–403). Izlišno je pitanje da li Nušić ispunjava etičke i profesionalne standarde novinarstva u svojim kolumnama, jer se, i u slučajevima kada piše pretežno književnim stilom, drži izvornih načela novinarstva – neposrednosti, jasnoće, tačnosti, objektivnosti i važnosti teme. Primenom složenijih tehnika pripovedanja, Nušić širi percepciju čitalaca o određenoj temi, autor je tu podređen sopstvenom cilju jer njegove opservacije idu dalje od fotografije i mora biti spreman da „stvarnost posmatra iz ugla prikupljača činjenica svesnog percepcije čitalaca, jer se njegov tekst obraća publici s namerom da proširi kontekst u koji se smeštaju informacije” (Čečen, 2005). U kolumni „Crnogorska banka”, Nušić više nego slikovito objašnjava zbog čega bankarski sistem nikada neće biti inkorporiran u privatni i javni život Crne Gore (šira tema koju opisuje je zašto u ovom delu sveta zakoni lako bivaju usvajani, a teško poštovani): „Zamislite, na primer, jednog Martinovića, digao novac na menicu, pa potrošio, kao što bi svaki junak potrošio, a došao rok i prošao i otišla menica na izvršenje. I jednoga dana vidiš, izvršitelj se penje uz planinu, te pada pod kulu Martinovića i hoće da uzme u popis stvari. 'Šta veliš?', pita ga Martinović. 'Pa to, da ti uzmem stvari,' sledi odgovor. 'Ha, žlji ti dan danas svanuo, rđo lacmanska! Zar ti da razoriš ovo gnijezdo, đe se toliki sokoli izljegoše. Zar ti da mi razoriš ognjište? Na ovu su kulu nailazili i grđi od tebe, odbio sam ja i samoga Mehmed pašu skadarskoga, pa ćeš ti, 'uljo od 'ulje, da mi udariš na obraz!' Pa dohvati Martinović sa eksera pušku, tresnu je u vazduh, pa dade aber te se celo pleme Martinovića dočepa puške i poteče na kulu. Tek vidiš malo posle, a niz Cetinjsko polje spustio se izvršitelj, pa sve po dva koraka hvata u jedan i skače junački, misliš soko leti pa bira gde će pasti na Cetinje. A za njim se nadalo pleme Martinovića, pred njima onaj čija je menica protestovana, razglavio vilice i klikće ka' soko: 'Sokolovi, potecite za mnom, da nam ne uteče rđa od rđakovića! Predajte mi ga živa u ruke, ja il' živa ja il' mu odsijecite nos i uši, te da više ne nasrne na tuđi dom i ne razara tuđa gnijezda.' A soko izvršitelj na taj bojni usklik isplazi jezik, te poteče još brže” (Akiba, 2020: 87). Nušić ovde po-

kazuje kako subjektivan doživljaj interpretira pogrešno objektivne činjenice i komično dovodi gradacijskim sredstvima do apsurd. „U tom smislu, novinar koji se bavi narativnim formama neretko ima slobodu da objektivnim predstavi subjektivni doživljaj učesnika, a često je to i on sam, pa sve dok takva opservacija ima legitimnu funkciju u okvirima profesionalnih pravila i njegove priče, i može biti proverena i potvrđena, tu nema ničega što odstupa od novinarskih zakonitosti jer i stil postaje deo prenesenog značenja” (Čečen, 2005). Vešto komponovanje stila, u kome meša leksiku junačkih narodnih pesama sa farsičnom, gotovo anegdotalnom interpretacijom bankarskih zakonitosti, Nušić kao rezultat piše burleskni dramolet bez pobednika, gde nastavlja da caruje večno balkansko izvrđavanje svakom zakonu, koje je poteklo od turske vladavine, ali je nastavilo da traje mnogo pošto je ona okončana.

KARAKTERISTIKE NUŠIĆEVOG NOVINARSKOG OPUSA – OD BIOGRAFIZMA DO EKLEKTICIZMA

Iako ga pamtimo, pre svega, kao vrsnog dramskog pisca, pre svega komediografa, Nušića prepoznavamo kao vrsnog novinara pre svega zahvaljujući oštrini zapažanja koje je najčešće u kritičkom duhu. Kriticism, ne kritizerstvo, bio je izrazita karakteristika Nušićevog novinarskog izraza. U svakom novinarskom tekstu isticao je odbranu javnog interesa i načela demokratije i pravde, koja su često kršena u Srbiji pod vladavinom dinastije Obrenovića. U većini kolumni ”isticao je brigu za potlačene slojeve i uporan je borac protiv nepotizma, društvene i socijalne nepravde; često je u aluzijama žigosao zlo i korupciju, a većina onoga što je pisao bilo je posvećeno politici i političarima” (Barović, 2012). Nušić je voleo da izvrgne podsmehu sve što je u vezi sa vlastima, pa u kolumni „Žandarmi kursiste”, piše: „A zamislite kako je to lepo što ćemo odsad imati školovane žandarme, jer, najzad, priznaćete i sami, da tu ima neke razlike kad vam žandarm sasvim prostački opsuje oca ili kada vam, recimo, opsuje i oca i majku, ali sasvim pravilno, gramatički. Pa onda, nije samo to. Žandarmi su se izvesno sad u školi vežbali u boksovanju, i prvi put kad budu muvali građane pesnicama, osetiće građani izvesnu razliku između školovanih i neškolovanih žandarma. Tako, na primer, neškolovani žandarm grune te pesnicom ma gde, gde stigne, dok školovan će odsad pravo u slabinu, tako da ti oči šenu i u duši moraš priznati da je dobro položio ispit” (Akiba, 2020: 96). U kolumnama Nušić ne upotrebljava strane reči i izraze, govori ispovednim tonom, kolumne

dramski komponuje i postavlja se kao posmatrač koji na događaje iz beogradskog života gleda iz istog ugla iz kojih ih posmatra čitalac. Njegove kolumne imaju često familijan ton, biografističke su –mešavina ironijske fikcije i dokumentarne književnosti, a njihovo preneseno značenje čitaoci lako odgonetnu. Nušićevi zapisi bili su neosporno „vrsta komentatorskog teksta rezervisanog za istaknute autore čija razmišljanja posebno interesuju čitaoce” (Tucaković, 2004: 151). Nušić je voleo da ismeva naše naravi, malograđanštinu, uredbu i ukaze vlasti, stranačka preletanja (transfere), koji su i tada bili veoma česti. Kolumne koristi za obračunavanje sa pojedincima koji ugrožavaju javni interes, ukazuje na društvene problem koji se ne rešavaju, osuđuje vladajuću socijalnu nepravdu, nasilje, zanemarivanje interesa običnog čoveka, ismeva nebrigu vlasti prema umetnicima, ismeva nezasitost moćnika i vladajući lažni moral. Ono što čitalac Nušićevih kolumni mora primetiti je goruća aktuelnost pojava koje je kritikovao, ponašanja i naravi koje je izlagao ironiji i satiri, jer malograđanština, nepismenost, korupcija, dvoličnost, lukrativnost, gramzivost, vladajući provincijalni duh, bedan položaj umetnika, bahatost vlasti, snaga birokratije, žudnja za vlašću, nepromenjene su konstante srpske stvarnosti. Sto dvadeset godina, od kako je objavljena prva Nušićeva kolumna, za istoriju, očito, nije mnogo, pogotovo ne za istoriju naroda koji je sam sebe izolovao, skrajnuo u večnoj čežnji da se ne pomeri iz sopstvene provincijalne duhovne jazbine, a osvoji taj nedostižni ideal, (hotel) „Evropu.” No, nemoguće je ne primetiti da su Nušićevi tekstovi jedinstveni sublimat, originalan hibridni žanr, gde su kombinovani elementi kolumne, kratke priče i feljtona, drame i burleske, sa eklektističkim pristupom fenomenu o kojem piše u tekstu koji karakteriše i mešanje, prožimanje žanrova ili podžanrova što je jedna od uobičajenih karakteristika i savremene novinarske prakse pisanja. Ona nije posledica nepoznavanja teorije žanrova, nego zavisi i od kreativnog procesa tokom koga novinar i nesvesno bira najbolju formu (ili kombinaciju više formi) u koju će, izražavajući se u određenom mediju, smestiti informacije kojima raspolaže. “Talentovani, originalni, kreativni, iskusni novinari prepoznatljivi su po originalno uobličanim tekstovima koje nije uvek lako svrstati u određene, poznate prakse pisanja, oblike novinarskog izražavanja. Ipak, njihovi tekstovi su prepoznatljivi i cenjeni pre svega zbog kvaliteta njihovog rada, zbog činjenica koje su težeći istini pronašli i proverili, zbog ubojitosti pera, kritičnosti, kao i zbog prepoznatljivog, ličnog stila” (Todorović, 2013:21).

Nušić ne samo da vešto bira teme, on je i vrstan stilista: „Lingvostilistička i funkcionalnostilistička analiza odabranih tekstova rubrike *Iz beogradskog ži-*

vota pokazuje da je opravdano smatrati Branislava Nušića pretečom današnjih kolumnista i da kolumne u *Politici* dele stilske odlike Nušićevog književnog stvaralaštva. U elemente književnoumetničkog funkcionalnog stila u Nušićevim kolumnama spadaju različite vrste ponavljanja, kojima se ostvaruje komičan efekat, a najčešće sintaksički paralelizam kombinovan sa drugim stilskim figurama ponavljanja. Smenjivanje kraćih i dužih rečenica i parcelacija rečenice služe privlačenju i održavanju čitaočeve pažnje. U odlike književnoumetničkog stila spadaju i upotreba individualizacije govora lika, neprecizna prostorna lokalizacija i parodiranje administrativnog funkcionalnog stila.” (Stojanović, 2019). Oponašanje razgovornog stila unosi u tekst kolumne familijarni ton, ekspresivnost, emocionalnost i afektivnost izraza. Gde svrstati Nušićeve kolumne? „Da li je literarni žurnalizam dovoljno precizan naziv za sve te, raznorodne tekstove? Ili je bolji termin dokumentarna beletristika, nonfiksna? Nije lako odgovoriti na ta pitanja. Reč je, najčešće, o žanrovskoj eklektici, rodovskom sinkretizmu (Todorović, 2013: 30). Evidentno je i da najdarovitiji novinari vešto upotrebljavaju sva literarna sredstva da tvore od novinskih fakata originalni tekst, pun invencije, inspirativan, polisemičan, uzbudljiv.

UMESTO ZAKLJUČKA

Nušićevi novinarski tekstovi nikada nisu pripadali klasičnom, izveštačkom novinarstvu, uvek su to pre bile svesremene, nego aktuelne kolumne. Tačnije je reći da su to tekstovi bliži literaturi, literarnom žurnalizmu nego izveštavačkom, analitičkom novinarstvu (kolumni kao vrsti komentara). Presudnu reč u Nušićevim tekstovima ima njegov autentičan glas, spisateljsko, visoko kreativno „ja”. Ben Akibini junaci su heroji svakodnevice, često na margini, ali ne marginalci, to su osobe kojima je glavna životna greška što poseduju univerzitetnu diplomu u polupismenoj, obrenovićevskoj Srbiji ili umetnici za koje je najteža kazna da se kao daroviti rode u neblagorodnoj, ovoj sredini. Teme Nušićevih tekstova su malograđanština, korupcija, birokratija, neobrazovanost, diktatura. Čitajući njegove zapise, koje autor žanrovski sasvim slobodno oblikuje, od hibrida parodije, do feljtona, izmišljenih intervjua, kolumni sa elementima priče ili komentara sa intonacijom dramedije, neizbežno je konstatovati da su ovi moderno pisani, ironično-groteskni, komični tekstovi aktuelni upravo kao i u trenutku kada su napisani, pre više od sto deset godina. Današnji teoretičari književnosti i novinarstva, baš kao ni teatrolozi, možda ni ne slute da Nušića tek valja otkrivati. Naime, vrhunski je

komičar i kozer u kolumnama pisanim literarnim žurnalizmom, koje su po dramaturškoj veštini komponovanja i komičnim efektima ravne njegovim najboljim komedijama, ali je istovremeno vrhunski dramsi pisac, čiji komadi iz građanskog života koji nisu komedije još nisu pažljivo pročitani niti igrani, a vredni su pažnje, upravo kao što je skrajnuto i njegovo izvanredno novinarsko stvaralaštvo, vrhunska preteča literarnog žurnalizma na našem medijskom prostoru.

Literatura

- Akiba, B. (2020). *Moja jučerašnja smrt*. Beograd: Sumatra
- Barović, V. (2012). Novinarski rad Branislava Nušića kao prilog strukturalnom proučavanju razvoju žanrova u istoriji srpske žurnalistike. In S. Gudurić (ed.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* (pp. 541–546). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu
- Čečen, B. (2005). Šta je narativno novinarstvo i kako ga pisati? Sarajevo: BiH Mediacentar. Posećeno 6. 4. 2023. URL: www.media.ba/mcsonline/bs/text/sta-je-narativno-novinarstvo-i-kako-ga-pisati.
- Kulić, M. (2022). *Savremeno novinarstvo*. Beograd: FPN i Čigoja štampa
- Popović, T. (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art
- Prajs, S. (2011). *Izučavanje medija*. Beograd: Clio
- Punn, I. (2018). "Column-What's It All About and its Role in Journalism". Research Gate.
- Rajnavajn, Lj. (1988). *Stvaralaštvo novinara*. Beograd: Naučna knjiga
- Spasić, J. (2018). Jezik i stil Nušićevih kolumni. *CM*, vol.13, 123
- Todorović, N. (2011). Literarni žurnalizam. *Kultura*, 132, 24–38
- Todorović, N. (2002). *Interpretativno i istraživačko novinarstvo*. Beograd: Čigoja štampa
- Todorović N. (2013). „Prilog teoriji žanrova u postnovinarstvu”, *Medijski dijalozi*, Vol. 6, br. 17, 27-30
- Tucaković, Š. (2004). *Leksikon mas-medija: informisanje, javnost, komuniciranje, novinarstvo, mediji, propaganda, povijest*. Sarajevo: Prosperitet

Internet izvori:

<https://www.docsity.com/sr/branislav-nushi-novinar-i-k-izhevnik/5561223/>,
posećeno 21. aprila 2023.

Sanja Domazet Daničić
University of Belgrade, Faculty of political science

BRANISLAV NUŠIĆ'S COLUMNS AS A FORERUNNER OF LITERARY JOURNALISM IN SERBIAN JOURNALISM

Summary: *This paper analyzes the specific features of Branislav Nušić's individual style, which are manifested in the discourse of "feljtons" (today we define those texts as columns), published in the daily newspaper "Politika", in the period from 1904 to 1907. The paper will use the methods of text analysis, as well as the literary and artistic style of writing, which will accentuate the special stylistic features of Nušić's newspaper texts, which are the forerunners of the contemporary Serbian column and literary journalism. The individual characteristics of Branislav Nušić's writing style (at the time of the creation and publication of the column, he signed himself as Ben Akiba), include the incorporation of the language and speech forms of the time into the columnist discourse, the use of literary and artistic style of writing, which indicates that Nušić's texts from "Politics" are the basis on which contemporary writers write columnists, and his functionalist style (where irony and sarcasm alternate, gradation, repetition of sentences, syntactic parallelism, and all in the spirit of creating a comic effect), made it possible for his newspaper texts, which abound in familiarisms, expressive tone, emotional expression, allegorical, with heteroglossicity, affectation and dramaturgical composition, they gained wide readership and public attention. The paper will show that Nušić's texts are linguistically and stylistically vital, thematically contemporary, with a convincing presentation, but also with satire and the ever-present metaphysical pessimism, where the eternal theme of power, kinship hypocrisy and double morality are mocked, distinctly modern and with the anticipatory ability of their author. Even though more than a century has passed since they were created, Nušić's columns are fabula nostra even today, exciting and topical in terms of theme, language and style, so this work will show that Nušić can rightly be called not only a playwright, diplomat, amateur photographer and pioneer rhetoric in us, but also a first-class journalist.*

Keywords: *column, journalism, feuilleton, literary journalism, functionalist style, literary and artistic expression*

***Nebesko i zemaljsko „Kosovo“* Branislava Nušića: od demografsko-etnografske slike do nacionalno-ideološke reinterpretacije tradicije**

Dragoljub Ž. Perić¹

Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet, Odsek za srpsku književnost

DOI: 10.5937/cm18-49023

Sažetak: *Osnovna namera ovoga rada bila je da pokaže kakve su bile Nušićeve intencije pri pisanju ove neobične dokumentarne demografsko-etnografske knjige o Kosovu i Metohiji. Centralno mesto u ovoj kulturološkoj i folklorističko-retoričkoj interpretaciji dobilo je kosovsko predanje (o Prvom kosovskom boju), kao i način na koji autor pristupa odabiru i predočavanju pojedinih motiva kosovskog predanja. Sprovedenom analizom pokazano je da prostor Kosova i Metohije za Nušića nije ni teritorija koja zahvata istorijsko jezgro feudalne srpske države (Stare Srbije), odnosno geografska zona periferije umiruće Otomanske imperije tokom poslednje decenije XIX veka koja beleži sve izrazitije migratorne kretnje srpskog stanovništva ka Kraljevini Srbiji, niti duhovna i fizička postojbina naših predaka, ili prostor vekovne srpske kulturne baštine, već sve to istovremeno. U tom kontekstu, kosovsko zaveštanje, Lazareva žrtva, Milošev podvig i sl. autoru služe služe kao otelovljenje hrišćanskog arhetipa žrtve i uzoritog modela heroizma, samerenog cenom života položenog za slobodu sopstvenog naroda. Folklorna naracija, potkrepljena materijalnim dokazima i zasnovana na retoričkoj strategiji verodostojnosti, a objedinjena oko kosovskog predanja, postaje tako za Nušića nacionalno i identitetски određujuća kategorija.*

Ključne reči: *kosovsko predanje, folklor, mitska naracija, ideologija, retorička interpretacija, verodostojnost, retorika istinitosti, srpski nacionalni identitet.*

---

¹ Kontakt s autorom: dragoljub.peric@ff.uns.ac.rs

„Kosovo, prema tome, nije više samo ime mestu već i reč širega značaja.“

(Nušić, 2016: 7)

U najmanju ruku neočekivana, knjiga *Kosovo* Branislava Nušića, prvi put objavljena je u Novom Sadu u dva toma (prvi izlazi 1902, a drugi – 1903), pod punim naslovom *Kosovo. opis zemlje i naroda* (v. Samardžija, 2018, 359). Prave razloge zašto se pojavila ova neobična i heterogena knjiga nije moguće tačno odrediti, dok bi se osnovne intencije autora (Eko, 2001: 22–23) mogle samo naslutiti. Ona zahvata i predočava najrazličitije elemente svakodnevnog života Srba na Kosovu i Metohiji u poslednjoj deceniji XIX veka – od geografskog opisa kraja, preko demografije, istorije, privrede (uz nekakvu ličnu statistiku godišnje proizvodnje važnijih poljoprivrednih i manufakturnih proizvoda), preko etnografskih opisa svakodnevnog života, obreda i običaja, jezika, kao i brojnih narodnih umotvorina (pesama, poslovice, izreka, basmi, zagonetaka i tri pripovetke, date prvenstveno radi predočavanja autentičnog narodnog govora Kosovaca), kao i niza etioloških i kulturnoistorijskih predanja, vezanih za opise pojedinih naseljenih mesta i obližnje lokalitete, a napose i socio-kulturnih prilika, ljudi i naravi, te reminiscencija na bližu i dalju istoriju pominjanih krajeva. Saodnosno tome, ovi istraživanje pokušaće da nasluti skrivene i neeksplicirane razloge nastanka ove neobične knjige dokumentarne proze, protkane brojnim folklornim segmentima (mikronarativima), ali i diskretno uvedenim nacionalno-ideološkim elementima.

Dane svoje diplomatske službe u Prištini (1890–1896) Nušić je proveo u nastojanju da upozna ljude s ovog podneblja (prevashodno – srpsko stanovništvo), njihov način života, ekonomsko stanje, običaje, jezik, istoriju i tradiciju. Na taj zadatak došao je pripremljen i obavešten, prethodno proučivši ne samo istorijske izvore, vezane za ovaj kraj, već i dela ranijih putopisaca (poimence, poziva se na Jastrebova, Giljferdinga i druge), srednjovekovne kultne spise, crkvenu dokumentaciju...² Savesno i odgovorno, uz pedantsko inventarisanje broja srpskih kuća (na osnovu „broja domova u pojedinim parohijama i spiskova domova po kojima se zbira bir mitropolitski” – Nušić, 2016: 88), on pokušava da dođe i do nekakvog načelnog broja stanovnika („duša”) na Kosovu i

² „Za 'geografičko-statističko opisanje' Kosova pisac se posebno pripremio, što pokazuju pozivanja na srednjovekovnu literaturu, stare zapise, natpise i istorijske spise raznih autora” (v. Samardžija, 2018: 358).

Metohiji, nastojeći ujedno svojim čitaocima da predoči uzroke sve intenzivnijeg iseljavanja i nestajanja Srba s ovih prostora.

Za B. Nušića, Kosovo je regija koja, belodano, pripada dominantno srpskoj kulturi i tradiciji, oblast koja nosi srpske nazive toponima i sudbinski, identitetski je povezana sa bićem srpskog naroda, još od perioda prvih masovnijih naseljavanja:

„Posle onih znatnih kretanja, koja su otpočela krajem trećega veka pa kroz ceo IV, V i VI vek se produžavala, pojavljuju se u ovim predelima i Srbi, koji ovde zatiču Ilire (Arbanase) i polatinjene Ilire (Vlahe). Srbi su morali vrlo gusto naseliti kosovsku kotlinu i potisnuti starosedioce, koji su ustupali i povlačili se ispred nove navale [...] Svojim gustim naselenjem, Srbi su ubrzo ovoj zemlji dali fiziognomiju srpske zemlje, obrnuv ili zameniv novima i imena mestima, rekama, i brdima [...] *Od toga doba, Srbi i ostaju gospodari predela i prilika na njemu sve do skorih dana.* Njihova brojnost, pokrštavanje koje im daje nove snage, docnije i politička organizacija daje im potpunu nadmoćnost nad ostacima starosedelaca.” (Nušić, 2016: 82–83, istakao D. P).

Sve se, u bitnome, menja dolaskom Turaka, od kada počinju i prva veća raseljavanja:

„Njihovo gospodarstvo već unekoliko remeti odnose koje su zatekli. Unutarnje prilike, koje nastaju pod vladom jednog nekulturnog naroda, utiču neminovno na proređenje njegovo, naročito onoga dela, u ovome slučaju srpskoga, koji se posle jednoga sjajnoga života u svojoj državi, nije mogao ubrzo da pomiri sa neprirodnim zakonom da se, kao više kulturalan, mnogobrojniji i visoko svestan svoje narodnosti, potčini grubom verskom, fanatizmu osvajača, koji je silom hteo pobeđene da pretopi u se.” (Nušić 2016: 83).

Nušić, dakle, turska osvajanja smatra prvim razlogom seoba s ovih prostora, a srpsko-turske ratove početkom osamdesetih godina XIX veka graničnim periodom, posle čega iseljavanje postaje sve brojnije i sve masovnije. Razlozi su dvojaki – tiranija lokalnog albanskog stanovništva, ali i priliv novog – Arnauta proteranih s juga Srbije.³ S obzirom na to da ovo Nušićevo svedočenje dolazi

³ „Arnauti, stanovnici Kosova, uzeli su zbog rata užasno se svetiti Srbima koji su im bili raja. Odeći i vraćajući se iz rata, palili su im kuće, otimali stoku i beščastili čeljad, te su Srbi spasavali glavu prebegavajući u Srbiju, preko granice

samo nekoliko godina nakon završetka pomenutih oružanih sukoba,⁴ nije moglo biti pomračeno zaboravom minulih godina i može se smatrati pouzdanim.

Potpuno svestan delikantosti prilika u kojima vrši svoju diplomatsku službu, vremena nasilja i opresivne albanske politike prema Srbima, te brutalne likvidacije svog prethodnika 1890. u Prištini, „nasred čaršije” (Nušić, 2016: 212), uništavanja materijalnih dokaza istorijskog bitisanja, kao i kulturnog, a napose i fizičkog zatiranja srpskog življa s ovih prostora, Nušić svoje uvide dokumentuje i retorički vrlo ubedljivo argumentuje: materijalnim dokazima, toponimima, izvorima, usmenim pričama i pesmama (na autentičnom dijalektu starosedelaca), sećanjima svedoka, podacima, fotografijama... On navodi, poimence, i imena onih Albanaca koji su se, kroz istoriju, naročito isticali u nečasnim rabotama zatiranja srpskog imena i duhovnosti. Za brisanje materijalnih tragova kulturnog i duhovnog postojanja Srba na ovim prostorima, on navodi poimence Jašar-pašu, Arnautina, koji je u tome prednjačio kao najpoznatiji i najistaknutiji rušitelj srpskih crkava i manastira:

„Kako se zna da je Jašar-paša razrušio najviše srpskih crkava te njima gradio džamije, mostove i kule, to je vrlo verovatno da i u njegovim konacima ima kamenova iz naših crkava. Otuda se i mnogo govori o tome, kako u tim konacima ima kamenja sa natpisima. Ima ih, zaista, i u nekoliko drugih kuća u Prištini, ali ih nerado pokazuju.” (Nušić, 2016: 223)

Diskretno, u Nušićevoj (re)interpretaciji predanja, u zaštitu pravoslavnih svetinja uključuje se i hrišćanski Bog, te on, kao argument za poharu, uvodi priču o skrivenom i opasnom blagu, kombinujući ga s narativom o kazni koja snalazi obesne rušioce crkava, uz, ponovno, precizno lociranje događaja:

„Jugoistočno od Trepče nalazi se selo Crnuša pod brdom istoga imena. U tom selu postoji jedna crkva koja se u svemu još održala. Stoga i veruje narod da je ona puna boga[t]stva ali ne sme niko da uđe. Narod čak priča o

---

koja im se sada više primakla te i begstvo više omogućila. S druge opet strane, iz novih granica Srbije proterani Arnauti počeli su se masama zadržavati na Kosovu, kao mestu najbližem svojim imanjima koja su u Srbiji napustili. Ovi novi naseljenici, poznati pod imenom muhadžera, poplaviše Kosovo istiskujući Srbe da bi sebi mesta načinili [...] Stoga su oni, mesto zemljišta koja im je car poklanjao, radije doživljali svoje kuće uz srpska sela i činili sve moguće da rasele Srbe, kako bi se njihovih imanja dočepali” (Nušić, 2016: 84).

⁴ Godine 1889. u Prištini je otvoren srpski konzulat. Za prvog konzula postavljen je Luka Marinković 1890. a Nušić je tada bio na mestu delovođe. Posle Marinkovićevog ubistva, o čijim detaljima je Nušić bio dobro obavešten (v. Nušić, 2016: 212), on je preuzeo dužnost vicekonzula, a potom, od 1893. do 1896. bio je postavljen za srpskog konzula u Prištini (up. Samardžija, 2018: 357).

nekom Mahmud-begu vučitrnskom kajmakamu, koji je *hteo silom da uđe u tu crkvu te poludeo*” (Nušić, 2016: 228 – istakao D. P.).

Sličnom orkestriranju naracije i sličnom dokaznom postupku tražanja najverodostojnijeg naratora Nušić pribegava i u kazivanju o rušenju lippljanske crkve.⁵ Kako uočava S. Samardžija, na tom mestu: „variraju se hagiografska čuda, kao vid božanske zaštite pravoslavlja. Jer, kada se suludi Parađidija zajedno sa Turcima popne na crkvu, odmah onemi. Njemu se usta ’uzela, Turcima noge’. Spas im donose molitve popa Đorđa, a sam paša ’se jako poplašio te ne samo da nije kvario crkvu, no je dao kamena i para da se načini priprata, koju je pređe razvalio’” (2018: 371), pri čemu, smatra ona, „teško je utvrditi da li se spontano odvija racionalizacija fantastike ili su promene rezultat intervencije pisca.” (Samardžija, 2018: 371).

I kao što u kamenovima sa razrušenih i raznetih crkava koje *viša sila* nije branila, ugrađenim u nove građevine,⁶ on traži materijalne dokaze nesumnjive srpske prošlosti i tragove postojanja, tako i u toponimima širom Kosova i Metohije pronalazi nove potvrde ostataka srpske nematerijalne kulturne baštine. Menjajući stare – rimske – nazive srpskim rečima, kao i imenovanjem drugih lokaliteta (mikrotoponima),⁷ Srbi su od realnih prostora Kosova i Metohije sazdali svojevrstu duhovnu mapu srpske postojbine. Protkali su je brojnim predanjima s etiološkom funkcijom – s namerom da posredstvom jednostavne i prihvatljive priče objasne postanak određenih naziva lokaliteta i oblika reljefa,

⁵ Nušić otkriva da su mu poznata tri slična narativa (varijante ovog predanja), a on se opredeljuje za najuverljiviju i vremenski najbližu, ispričanu kao memorat starog paroha lippljanskog, Jovana, pop Đordevog sina: „I danas postoji u selu stara lippljanska crkva, to je valjada jedna od najstarijih crkvi na Balkanu. I nju je hteo Jašar-paša da razori ali se manu te svoje namere. O tome je ispričao priču Milojević u svome Putopisu. Ja sam je, ali malo drukču, zabeležio po kazivanju dugogodišnjeg učitelja lippljanskog Dene Debeljakovića. No g. Milojko Veselinović zabeležio ju je po kazivanju staroga popa Jovana iz Lipljana. Pa kako pop Jovan svojim vekom poklapa skoro ceo skoro ceo devetnaesti vek a kao dugogodišnji sveštenik i čuvar je ove crkvice i njene istorije, to ćemo se najradije poslužiti njegovim kazivanjem g. Veselinoviću” (Nušić, 2016: 261–262), a potom sledi opsežan autocitat iz njegovog *Pogleda kroz Kosovo*.

⁶ Tako, pišući o jednom dvorištu u Vučitrnu, Nušić napominje: „Tu je bila stara srpska crkva koju su Turci razrušili i razneli joj kamenje. Ima u toj ogradi i nekih ostataka. U blizini zida leži jedan veliki kamen, *za koji se veruje, u narodu*, da je stajao u sredini oltara kao presto. *Pričaju Vučitrnici* da su Turci tripud pokušavali da nagrade džamiju u ovom dvorištu, pa se nije održala. Veruju da u ovim ruševinama ima i kamenja sa zapisom.” (Nušić, 2016: 300 – istakao D. P.). Sličnim narativom propraćeno je finalno razaranje Samodreže: „u prvoj četvrtini prošloga veka, crkva je bila cela, samo što joj se svod bio rasuo. U to vreme neki Zečir Maljok iz Samodreže srušio ju je i od njenog kamena načinio vodenicu dvatri koraka južno od crkve” (Nušić, 2016: 291).

⁷ Nušić pominje, pošavši od najdrevnijih naziva, najpre fonetsku adaptaciju starih rimskih naziva, a potom i imenovanje tipično srpskim nazivima novonastalih lokaliteta: „Tako je postao od staroga Skarda – Šar; od Ulpijane – Lipljan, tako Lab, Ibar itd. A doneše i nova imena kao: Kosovo, Vučitrn, Goleš, Jezerac, Sitnica, Nerodimka itd.” (Nušić, 2016: 83).

kao što su: Lazarev kamen (Nušić, 2016: 214), Markov kamen (Nušić, 2016: 303), Barjaktarev grob (Nušić, 2016: 228), Lazareva i Miloševa humka / grob (Nušić, 2016: 227, 231, 287), Miloševa banja (Nušić, 2016: 286), Babin most (Nušić, 2016: 231) itd.

Likovi usmenih predanja, neretko, svojim kretanjem i akcijama, modifikuju svet, poput starih kulturnih heroja, dajući nazive pojedinim elementima reljefa i modelujući ga. Tako se, na primer, predanja o ubistvu vladara (carevića Uroša), vezuju za okolinu Nerodimlje (koja se, do Uroševe smrti, navodno, zvala Rodimlja, a posle toga preimenovana je u Nerodimlju⁸ – v. Nušić, 2016: 271). Uprkos planskom rušenju crkava i masovnim raseljavanjima pod pritiskom brojnijih i ratobornijih Albanaca, na Kosovu se i dalje održavaju srpski nazivi lokaliteta, koje Nušić prenosi, nabrajajući ova mesta, kao svojevrsnu molitvu za sećanje i večni spomen:

„Sad, Lojze, Kućište, Slanište, Dubrava, Glog, Savino polje, Bukovčice, Vrtine, Modrič, Rusine, Bosarije, Orlance, Trnjače, Lokma, Toplik, Nerezine, Paprnice, Luka itd. A uzvišice i brežuljci: Glavica Košaračka, Ljubovski potok, Kun, Blagun, Makorski kladenac, Bogorodica, Katić-kamen, Studenica, Doganove bačevine, Guvnište, Korita, Gabrič, Čuka, Kovačev potok, Carevac, Dobri Gled, Glavica i Krs” (Nušić, 2016: 273).

Narativ, vezan za poznati motiv Uroševog mučkog ubistva – svojevrsna kontaminacija kulturnoistorijskog i etiološkog predanja – ima za cilj da objasni postanak nekih od navedenih mikrotoponima pričom o majčinoj potrazi za telom ubijenog sina:⁹

„Tako, kada je majka tražila sina Uroša, ispela se na jednu uzvišicu odakle bi pregledala polje i ta se uzvišica otad prozvala Dobri Gled, a kad je došla do onog izvora kod kojega je Uroš poginuo, nazvala ga je Glavicom, jer je tu Uroš izgubio glavu. Kad je odatle ponela telo njegovo, zastala je na jednom polju i uvila glavu modrim futom za znak žalosti i to se mesto prozvalo Modrič. Kad je zatim stigla do jednog izvora pod brdašcem, izmila je sinu Urošu lice i od tada se to mesto i izvor zove Carevac. Tu ga je i

⁸ Nušić verodostojnost pojedinih pomenutih narativa (gde je to smisleno i moguće), proverava u istorijskim izvorima i nalazi neutemeljenost upravo ove priče, budući da se Nerodimlja, pod tim istim nazivom, pominje još u jednoj povelji cara Dušana (up. Nušić, 2016: 271).

⁹ Za ovo predanje S. Samardžija primećuje da ono nalikuje na zapis Dene Debeljakovića. No, isto tako, s obzirom na ukupni kontekst Nušićeve knjige, ona nalazi da „posredni dokazi svedoče više o autentičnoj građi” (2018: 359).

sahranila i podigla mu crkvu od koje se i danas poznaju četiri zida. (Nušić, 2016: 273–274).

Svaki pripovedni segmenat ovoga predanja predstavlja svojevrsni mikronarativ, koji se sa sledećim uvezuje prostim ulančavanjem kompozicionih segmenata, pri čemu svi oni korespondiraju s imaginiranom (ali opšteprihvaćenom) pričom o tragičnoj smrti poslednjeg srpskog cara u njoj lokalnoj interpretaciji. Kao što primećuje Snežana Samardžija:

„Varijacije pokazuju osnovne pravce 'tumačenja' lokaliteta: značenja se zasnivaju na narodnoj etimologiji i čine okosnicu kulturnoistorijskih predanja; kazivanja su grupisana oko događaja i ličnosti iz nacionalne povesnice; fragmenti ili cele poetske biografije se prepliću sa domišljanjima o reljefu, nazivima voda, mesta i sakralnih objekata. Mada se čini da ih je lako tematski grupisati, ovi narativi se međusobno razlikuju. Nušić ih saopštava svedeno ili kao segment višepizodične strukture. No, njihove srodne uloge u kompleksu narodne kulture zasnivaju se na inverziji uzroka i posledice. Jer, traži se 'logično' objašnjenje za lokalitete, čije postojanje potvrđuje tačnost kazivanja.” (Samardžija, 2018: 364)

Tu vrstu retoričke ubedljivosti, odnosno intenciju da se ono što se datim narativom kazuje predstavi kao verodostojno, sem predanja, poseduju samo još retki oblici verbalnog folklora (npr. priče iz života, sećanja i anegdote ili narativi kojima se potkrepljuje, kao svojevrsnim verbalnim „dokazom”, kazivanje o delotvornosti kletve). Predanja, za razliku od srodnih oblika prozne naracije (bajka i mit) odlikuje stanovište kazivača i slušalaca da su ispričani događaji istiniti (ili su prihvaćeni kao takvi – v. Bascom, 1987: 224); ona se zasnivaju na konsenzusu zajednice, a svoju retoričku uverljivost ostvaruju „dokazima” iz pseudoistorijske prošlosti, odnosno svojom utemeljenošću na opšteprihvaćenju, alternativnoj ili narodskoj (tradicionalnoj) verziji istorije (narativno organizovanoj), tako da ne iznenađuje da među usmenim predanjima koje Nušić beleži i na koje se poziva, dominiraju – upravo ona koji pripadaju grupi predanja o Kosovskom boju¹⁰.

¹⁰ U nauci, za krug predanja o (prvom) Kosovskom boju, koriste se i drugi alternativni nazivi, najčešće kao sinonimi: kosovski mit – I. Ruvarac i M. Popović (v. Suvajdžić, 2018; Popović, 2007⁴), kosovska legenda (Mihaljčić, 1989; Ređep, 1995) i dr., „kosovska epska legenda” (Ljubinković, 2010: 257–286), ali autor ovoga rada opredeljuje se za naziv (višepizodično) „kosovsko predanje” kao značenjski najneutralniji, i saodnosno tome, oslobođen ideološke semantike, odnosno insinucija o angažovanosti.

Kolektivno prihvatanje usmene tradicije o (prvom) Kosovskom boju – za Srbe značajno u smislu identitetske i samoodređujuće naracije¹¹ – poslužilo je Nušiću (kao poznavacu aristotelovske retorike i autoru jednog retoričkog priručnika) da upravo elemente ove tradicije upotrebi kao besednički argument, zasnovan na opštem važenju, uverljivosti i verovatnosti, odnosno saglasnosti javnog mnjenja kome se obraća.¹² Tako za jedan izvor lekovite vode – razrušenu banju, Nušić tvrdi da je to mesto na kome se Miloš Obilić poslednji put okupao, pre odlaska na Kosovo – „To je Miloševa Banja, pod kojim je imenom *svakom detetu na Kosovu* poznata” (Nušić, 2016: 286 – istakao D. P.). Taj kolektivni karakter potvrđuje i odabrana forma fabulata, zasnovana na zajedničkom kulturnom, istorijskom, ideološkom i drugim iskustvima, odnosno zajedničkim premisama kazivača i zajednice čiji je on deo, drugim rečima, na opštem uverenju (ako ne u istinitost, barem) u verodostojnost kazivanja, imanentnog ovome žanru. A to se postiže pozivanjem na kolektivno znanje, poznate lokalitete, opšteprihvaćene istine, usmenu istoriju, zajednička iskustva, verovanja i ubeđenja. Pritom, Nušić je, ujedno, i jasno pokazao uslovljenost varijantnosti ovih narativa sredinom – kako zajednički, „srpski mit” (Kleut, 1993) dobija specifično

¹¹ Zanimljivo je, za razliku od toga, kako iz perspektive stranaca, za koje kosovski narativ nema identitetski karakter kao za Srbe, ovo predanje (ili mit, kako ga još nazivaju), može drastično varirati u interpretacijama (do krajnje negativnih konotacija), zavisno od intencija interpretatora i političke klime u odnosu prema Srbima – od identifikacije Lazarevog opredeljenja za *carstvo nebesko* u pesmi Slepice iz Grgurevaca (v. Stefanović Karadžić, 1988: br. 46) kao simbol, sublimni ideal hrišćanskog spasenja i mučeničkog žrtvovanja, kao primer svetog čina koji obezbeđuje duhovni opstanak pravednih u kolektivnoj memoriji potomaka i sledbenika, kako tumači Rebeka Vest [R. West] („[...] ova pesma pokazuje da pacifizam nema veze sa užasima rata. Ona zadire u suštinu stvari i pokazuje da pacifista zapravo želi da bude poražen. Knez Lazar i njegova vojska pre boja će se pričestiti, i tako će, kada ih Turci unište, biti spaseni.” – Vest, 2008²: 685), preko neshvatanja i proglašavanja kosovske žrtve besmislenom (Vest, 2008²: 687), sve do angažovanih, ideološki i politički tendencioznih tumačenja „kosovskog [=] srpskog mita” tokom građanskih ratova devedesetih, kao „opasnog i dvosmislenog”, koji se, među srpskim vođama i partijama, politički zloupotrebljava kao „nacionalistički mit” što „od ubica pravi heroje” i neretko postaje „ideološki instrument jedne fašističke, revanšističke i ekspanzivističke politike”, po (simplifikovanom, jednostranom, selektivnom i intencionalnom) viđenju R. Lauera [R. Lauer] (Nav. prema: Kleut, 1993: 410–414). Na poslednje iznete stavove odgovorila je naučno argumentovano, strpljivo i bez podizanja tenzija u svom polemičkom tekstu M. Kleut, nezadugo pošto su ovi stavovi po prvi put plasirani (1993). Takvi pseudonaučni, globalistički i antisrpski narativi nastavljaju se i dalje (Di Lelio), s otvaranjem problema tzv. nezavisnog Kosova: „Kosovo je svakako bilo nadahnuće koje je 90-tih godina 20. veka doprinelo usponu Slobodana Miloševića na vlast [...] ono se i dalje koristi u autoritarnoj inverziji kosovske retorike. Njeno današnje jačanje posledica je poklapanja cijeva kojima teže nacionalna intelektualna elita, crkveni teolozi i politički buntovnici unutar komunističke nomenklature, što je srsku istoriju i politiku svelo na priču. Iako čini samo jedan od element u konstelaciji srpskih etnonacionalističkih mitova, priča o Kosovu je sve prožela” (Nav. prema: Suvajdžić, 2021: 75–76)

¹² “Budući da je ono što je uverljivo za nekoga uverljivo i budući da je jedno uverljivo i verovatno samo po sebi, a drugo uverljivo zato što izgleda dokazano na temelju onoga što je takvo, a kako, dalje, nijedna veština ne istražuje pojedinačno [...] to ni retorika neće razmatrati ono što izgleda verovatno pojedincu [...], već ono što je verovatno za ljude” (Aristotel 2000: 40).

uobličjenje i svoju konkretizaciju u zajednici stanovnika Kosova, odnosno ono što bi folkloristi prepoznali kao „udeo sredine u prikazivanju događaja i junaka“ (Samardžija, 2018: 369), a to se posebno ističe čestim korišćenjem na postupku skaza pri oblikovanju naracije, odnosno naglašavanjem usmenog posredovanja kazivanja ili pripovedačevim komentarom koji predočava kolektivni karakter i opštu prihvaćenost date naracije.

Za razliku od ove autentične folklorne i usmeno prenošene prozne tradicije o Boju na Kosovu, na ovim terenima naporedo egzistira i ona druga tradicija, posredovana štampanom knjigom – u prvom redu, Vukovom drugom knjigom antologijske zbirke *Srpskih narodnih pjesama* (Stefanović Karadžić, 1988), širenom i popularizovanom zahvaljujući sistemu školstva, a održavanom posredstvom pismenih i obrazovanih.¹³ Bez obzira da li to čini hotimice ili ne, Nušić i sâm pokazuje da ovu kolektivnu tradiciju poznaje prvenstveno iz pisanih izvora, pre negoli neposredno (direktno iz naroda), deleći sa Vukom Karadžićem (pred)romantičarsko (tačnije, herderovsko) uverenje o značaju usmene epske tradicije,¹⁴ kao i stav da, kao tipičan izraz „narodnog duha“, ove pesme, kako kaže Vuk, „i sad u narodu prostom sadržavaju, negdašnje bitie Serbsko, i ime“ (1814: 22).¹⁵ Nušić to i sam potvrđuje čestim i istrajnim asocijacijama na epske pesme o Kosovskom boju, koje se u njegovoj knjizi nalaze u trajnom intertekstovnom dijalogu s narativom o Kosovu, njegovim naseljima i stanovnicima. Upravo te i takve metatekstovne reference ka realnim lokusima (toponimima, hidronimima itd.) uključuju se kao pojedinačni „dokazi istinitosti“ epskog i proznog predanja kao *belief narrative* (Blecourt, 2012: 9; Valk, 2012: 24 i dr.)

¹³ Razlika između davanja prednosti usmenom ili pisanom mediju postaje za Kosovce Nušićevoga vremena ujedno i generacijsko obeležje. Tako, jednu od svojih omiljenih pobočnih tema, poput oblikovanja javnog mnjenja (npr. iz *Narodnog poslanika*), Nušić uvodi i ovde, prikazujući favorizovanje usmenog, odnosno pisanog kao generacijski sukob. Stariji preferiraju razgovor, razmenu informacija i svojevrsne „debatne klubove“ uz kafu: „Tu se na čepenku iskupe po dve po tri dućandžije na po jednu kafu iz širokoga fildžana i, ostaviv posao ukraj, nagnu se unapred na prekrštenim nogama poda se i šapću brižno o svojim poslovima. Od čepenka do čepenka pronose i sve novosti po čaršiji; tu se bistri gdekad i ozbiljna politika o namerama velikih sila, koje je doneo kakav putnik iz Soluna ili Skoplja, a čuo ih tamo od 'svog čoveka', od 'tog i tog kafedžije', koji se meša sa 'probranim ljudima'. Sva se opštinska pitanja najpre reše na čepencima pa zatim u opštini. Na tom i tom čepenku će se skupiti ovi i ovi, koji ovako misle, a na tom i tom čepenku oni, koji onako misle.“ Nušić, 2016: 106). Mlađi i obrazovani prednost nad usmenom (životom) rečju daju pisanim izvorima informacija i institucionalnom obrazovanju: „Mlađi su otvorene duše i otvorena srca. Ljube svoju narodnost sa požrtvovanjem i nazivaju se otvoreno srpskim imenom [...] Njih je odnegovala škola, pa je zato oni vole svom dušom i pomažu je svom snagom i parom“ (Nušić, 2016: 107).

¹⁴ O tome kako se Vuk obrazovao pod uticajem i u duhu Herderovih ideja najpouzdanije je pisala kod nas Marija Kleut (2012: 117–134).

¹⁵ Ove pesme, kao sredstvo očuvanja nacionalnoga duha, naročito su prijemčive mladima, kao sredstvo za očuvanje zajedništva, samoodređenja i nacionalne identifikacije.

oblika u ukupnu „retoriku istinitosti” (nav. prema: Valk, 2012: 24; Đorđević Belić, 2020: 27, 48) ove knjige.

Suprotstavljajući se diskursu moći (samonametnutih) gospodara ovih prostora, ovi narativi, diskretno ali uporno, istrajavaju u svojoj istini i na svojoj, alternativnoj, usmenoj istoriji, kao svojevrсни kontradiskurs (v. Valk, 2012: 26). Različita tumačenja porekla lokaliteta i različite varijante priče ukazuju na etničku i konfesionalnu uslovljenost variranja sadržinskih elemenata predanja. Turci, otuda, imaju svoje tumačenje kako je nastao lokalitet Barjaktarov grob na Gazi-Mestanu:

„Po *pričanju prostih Turaka*, barjaktar koji leži u ovoj tekiji zvao se Mestan, a takvoga imena odista ima i danas u Turaka. Gazi znači pobedilac. Ovo je ujedno i najpravičnije objašnjenje imena Gazi-Mestan a sva ostala tumačenja su prosta natezanja ili vrlo rđave pretpostavke.” (Nušić, 2016: 228 – istakao D. P.).

Međutim, Srbi Kosovci imaju svoju varijantu priče – kontradiskurs otpora ugnjetenih, koji kriomice egzistira ili se „šapćući priča”, no s upornošću opstojava:

„*U narodu na Kosovu postoji priča*, da u tome grobu leži Boško Jugović, izvesno stoga što se zna da tu leži carev barjaktar a to je i Boško bio u srpskoj vojsci.” (Nušić, 2016: 228 – istakao D. P.).

Sem ovih priča, kao što uočava Samardžija, „Nušić je naveo brojna predanja, svedočeci i o odnosu kolektiva prema ovako oblikovanim uspomnama na nacionalnu prošlost. Krajem 19. veka širom Kosova bila su rasprostranjena kazivanja o Nemanjićima i Prvom kosovskom boju.” (2018: 363). Posebno se izdvajaju ona o Nemanjićima, Vojnovićima, Mrnjavčevićima, a naročito su bila popularna usmena kazivanja o Marku Kraljeviću. „Kosovski mit”, odnosno višepizodično, mozaično i fragmentarno predanje o Kosovskoj bici učinilo je da Lazar, Miloš Obilić, Boško Jugović i drugi ratnici – akteri predanja o Boju na Kosovu, postanu uzoriti modeli i nacionalni emblemi. Oni, svojom svesnom žrtvom, izborom carstva nebeskoga, a napose i svojim svetim grobovima – kulturnim mestima prvoga reda (v. Schein, 1989: 60), sakralizuju prostore Kosova i Metohije, transponujući ih u nebesa i gradeći onu duhovnu vertikalnu, identitetsku i zajedničku za čitav srpski narod, u čijem se središtu nalazi upravo – Kosovo kao simbolički, mitski, nebeski prostor, sveta zemlja i topos srpske

duhovnosti, ali i realni geografski prostor ogromnog istorijskog značaja, odnosno, u Nušićevoj intepretaciji – kolevka duhovnosti, ali i simbol kraha Stare Srbije u isto vreme:

„Na Pantini, na Kosovu, je dakle začetak srpskom državnom životu pa (kakva fatalnost!) nedaleko odatle, opet na Kosovu, preko Laba, i svršetak srpskog državnog života. Možda je retko u životu koje države bio sličan slučaj, da su i kolevka i grob državni toliko ublizu jedno kod drugog!” (2018: 289).

Mikronarativi o lokalitetima, vezanim za smrt junaka kosovskog predanja potvrđuju istinitost celine „kosovskoga mita“: Knez Lazar, svojom smrću ratnika-mučenika sakralizuje i prostor gde je – po predanju, pogubljen; kamen na koji je položio glavu prilikom pogubljenja čudotvorno je lekovit, kao i voda koja teče podno njega.¹⁶ Pa ipak (ili uprkos vekovima građenom crkvenom kultu svetoga kneza Lazara), u kosovskim usmenim pričanjima, centralno mesto dobio je Miloš Obilić. Kako s pravom primećuje Samardžija: „Okosnicu *priče* o boju čini Milošev podvig. U istinitost kolektivnog 'pamćenja' niko ne sumnja, a verodostojnost potvrđuju predanja oblikovana oko toponima. Inverzijom uzroka i posledice se konkretni geografski pojmovi pridružuju dokazima o dalekoj prošlosti. Pojačava se emotivni odnos prema događaju, uz širenje kruga motiva.” (2018: 370 – istakla S. S). Uverljivost kazivanja, pritom, podržava i način argumentacije predanja kao usmenopoetskog oblika s izrazitom persuazivnom funkcijom.¹⁷

Evo kako Nušić prenosi „priču” o junaštvu i smrti Miloša Obilića:

„Kako je sultan Murat došao na Kosovo i potražio raj (pokornost, otud raja), car Lazar sa svojim velikašima izađe mu na megdan. Pre toga, Lazar je većao sa velikašima u Samodreži, da li da se pokore ili da izađu na megdan. Vuk nije hteo da se tuku a Miloš nikako nije drukče nije hteo no da

¹⁶ „U dvorištu leži i jedan veliki četvrtast kamen ispod kojega provire bistra voda vrlo lekovita. Izvor je vodi pod samom *crkvom, odnosno džamijom. Srbi šapćući pričaju* da je to Lazarev kamen; da je Lazar na nj položio glavu kad mu je odrubljena. To je pričanje unekoliko maglovito, nejasno, retko ga ko i zna ali ipak postoji. I kamen je lekovit.” (Nušić, 2016: 214). Ovaj primer, očito, pokazuje da usmeno predanje kod Srba Kosovaca, vezano za svetog kneza-mučenika, kao deo vidovdanskog kulta, funkcioniše kao osobeći vid simboličkog otpora, odnosno naracije kao kontradiktura (v. Valk, 2012: 26) oficijelnoj religiji i vlasti (npr. prethodno pominjani narativ o Pirnaz-džamiji koje je nekada bila crkva; pričanje „prave istine” potlačene zajednice u potaji i t. sl).

¹⁷ Ona se sastoji u tome da: „kada govornik deluje na slušaoce, on logičkim, gotovo neoborivim razlozima deluje na njihov razum, tako da izgleda kao da je slušalac prihvatio ono što je 'opšte poznato', što nije lična stvar ili privatno ubedenje samog govornika” (Petrović, 1975: 25).

se izađe na megdan. Kad vide Miloš da se mnogi skloniše na Vukove reči a on izađe pa reče: 'Dobro, pokoriću se i ja, ali ću sam sa svoja dva pobratima otići Muratu na pokornost, pa ako mi pruži ruku, poljubiću mu ruku a ako mi pruži nogu raspориću ga, a vi onda činite što znate.' Kad to reče, ode sa svoja dva pobratima caru pod šator. Car kad ugleda Miloša, začudi se takvome junaku i poče da se dvoumi, šta da pruži da celiva, ruku ili nogu? I oni veziri, što su bili oko njega, stadoše dvojako suditi i savetovati ga; jedni mu savetovahu da mu pruži ruku, a drugi nogu. najzad, kad se Miloš sasvim približi Muratu ovaj mu pruži nogu a Miloš ga ščepa za nogu i raspори od učkura do grla, zatim izlete iz šatora, usede na konja i u beganju sijaset Turaka poseče. Jedva ga savladaše a i to ne bi, da nije bilo jedne babe koja im reče: 'Udrite junaka pod mišice, a konja pod kičice' te tako učiniše i uhvatiše Miloša i vezaše ga [...] Vezanog Miloša najpre raskovu (skinu okove), te se to mesto prozove Raskovo, zatim ga odvezu vezirovom čadoru gde dobiju bakšiš, te se to mesto prozove Bakšija. Ne poznaju se više, a pre su bila i tri kamena kao belezi koliko je Miloš triput skočio kad je begao od Turaka. Vezanog Miloša odvedu kod turbeta te ga poseku i cara zajedno s njim. U jednoj njivi, nedaleko od turbeta, poznavale su se doskora i dve gomile kamenja i to je – po istom pričanju, bilo mesto gde su Lazara i Miloša posekli." (Nušić, 2016: 230–231).¹⁸

Iako je, u odnosu na ostale narative koji imaju Kosovsku bitku i njene aktere kao svoju okosnicu, kazivanje o Milošu dobilo najviše prostora, Miloš Obilić, ipak, nikada ne doseže status junaka monomita s obzirom na to da, prema meri srpske junačke tradicije, junaštvo se saobražava direktno proporcionalno značaju pojedinca za sudbinu kolektiva. Štaviše, i sama uzoritost njegovoga podviga čini da se i njegovi potomci pojavljuju kao naslednici i nastavljači heroizma slavnoga pretka, kao potomci iste plemenite krvi: „Ima jedna porodica za koju se u Vučitrnu priča da vodi svoje poreklo od Obilića a *odista su svi iz te porodice dobri junaci*” (Nušić, 2016: 295 – istakao D. P).¹⁹

¹⁸ Uz ideo čudnog, njegova (posthumna) sudbina nastavlja se i posle smrti, potencijalnom sakralizacijom nagoveštenom motivom kefalofora (v. Samardžija, 2018: 370), pri čemu tu mogućnost osujećuje, ponovo – žensko: neka nesretna devojka, koja se u zao čas tamo zadesila i *videla* obezglavljenog junaka kako hoda (narušivši tabu nevidenja). Naime, u datom predanju govori se o tome „kako je Miloš, posle pogubljenja, uzeo sam svoju glavu i pošao svojoj banji da je lekovitom vodom nalepi i, kad je već bio nekoliko koračaja do Banje, ugleda ga devojka te od uroka padne i izdane” (Nušić, 2016: 287).

¹⁹ Kao što primećuje Suvajdžić, za razliku od crkvenog kulta ratnika mučenika Lazara, Miloš Obilić je, u lokalnoj usmenoj predaji Kosova i Metohije dobio status centralnog lika kosovskog narativa: „Lokalna kosovska tradicija je

Suprotno tome, izdaja i sramota traju doveka. U tom kontekstu, moglo bi se očekivati da će u kazivanju o Kosovskom boju uključiti i njegov, reklo bi se nezaobilazni, segmenat: priča o izdajstvu Vuka Brankovića. Međutim, toga nema. Nušić pominje Vučitrn kao središte feudalne oblasti Vuka Brankovića i njegovih naslednika (2016: 293), pominje još Vuka i u kontekstu prethodno navedenoga narativa o Milošu Obiliću, ali nigde ne pominje izdaju Vuka Brankovića u boju. Očito je da je dobro informisanom Nušiću, obrazovanom na rezultatima škole kritičke historiografije, bilo jasno da priča o izdaji nema osnova, te on, kompleksu složenog i slojevitog, višepizodičnog kosovskog predanja, koje, za tako stravičan poraz nastoji da pronade „dežurnog krivca“ u nekom dovoljno moćnom da od njegova učešća zavisi ishod sudbonosnog boja, pristupa oprezno i – selektivno! Stoga, Branković se uopšte ne pominje u tom kontekstu, a krivicu za neodazivanje Lazarevom pozivu u boj, ali i teške posledice Lazareve (za)kletve po(d)neli su istoriji nepoznati Babušani. Govoreći o deset srpskih kuća istoimenoga sela koje nikako ne napreduju, nego stagniraju, doveka proklete da ih nikada ne bude više od pedeset duša, Nušić donosi sledeće porodično predanje:

„Priča kazuje, da je njihovim starima car Murat, kosovski, poklonio toliko zemlje koliko može jedan čovek za jedan dan hodom da obeleži. Do srpsko-turskog rata, vele, da se sačuvao i neki ferman u toj porodici, po kome ona ne plaća porezu i ne ide na kuluk. Taj su im ferman upropastili, ali se jedno pravo iz toga fermana sačuvalo samo po sebi te, istina je, tu porodicu ni danas još ne teraju na kuluk. Porodica Babušana imala je i jednu privilegiju u verskom pogledu, po kojoj su se rodovi smeli uzimati. Po kazivanju, ta je privilegija postala zato što je *to bila prokleta porodica koja je na Kosovu izdala, te se niko od Srba nije hteo da ženi iz te porodice niti da im daje ćeri, pa su vladike morale dati im pravo da se, posle izvesnog kolena, žene među sobom. O izdajstvu porodice Babušana priča se, da su njeni stari bili veoma bogati, te su pri prolasku na Kosovo dočekali Murata i ugostili ga, i svu njegovu vojsku. Narod uz priču dodaje i jedno prokle[t]stvo po kome, vele, sve od Kosova pa do*

---

bez sumnje u potpunosti obuzeta Miloševim podvigom. Pored srpskih usmenih predanja i epskih pesama koje nam o toem govore, u duhu sa osnovnim tonom srpskih izvora, koje naglasak stavljaju na sultanovu pogibiju, odnosno Milošev podvig, kreće se i zabeležena muslimanska i arnautska tradicija o kosovskom boju ponikla na ishodištu legende. Simbolično, oko Muratovog turbeta, i možda oko Miloševe crkve, na mitskom polju odsutnog sukoba sučeljavaju se i prepliću, svijaju se kao bršljan jedna oko druge dve kosovske tradicije, srpska i muslimansko-arbanaška, po nacionalnim, verskim i političkim intencijama dijametralno suprotne, ali istog tona, duha, kompozicionog sklopa i tematsko-motivske osnove, izrasle na istom živom, a nezaraslom tlu krvi, herojstva i patnje” (2021: 39).

danas, ta se porodica, pored sveg rahatluka, nije nikad mogla umnožiti više od 50 duša. Danas ih ima 46 duša.” (Nušić, 2016: 279 – istakao D. P).

Uzimajući prethodno rečeno u obzir, postaje jasno da Nušić nije isključivo ni etnograf, ni istoričar ni mitograf – ono što on donosi u svojoj knjizi o Kosovu jeste svojevrsna filozofija istorije (neminovno, politički i nacionalno-ideološki obojena)²⁰. Tako, on promenu vere (i narodnosti), odnosno islamizaciju sagledava i doživljava ne samo kao gubitak identiteta, već i kao gubitak ljudskosti. Od relativno neutralno i oprezno formulisanog iskaza o masovnosti „poarnaućenja” pri početku knjige („Arnauta pravih ima malo, a poarnaućeni Srbi su najbrojniji deo stanovništva. Oni čine *tri četvrtine stanovništva kosovskog*, te gotovo s pravom nazivaju Kosovo arnautlukom tj. zemljom u kojoj su oni gospodari” – Nušić, 2016: 85, istakao D. P.), bez preciziranja pojedinih porodica koje su promenile veru, Nušić, pred kraj druge knjige, taj oprez kao da napušta, a za „poarnaućene” vučitrnske porodice konstatuje da „govore ili rđavo turski ili arnautski” i navodi ih poimence: „Garići, Globarevići, Drvarevići, Tirići, Kozgorevići, Zekići, itd.” (2016: 295). Pritom, islamizovane Vučitrnce on otvoreno demonizuje: „Vučitrnski Turci zadržali su i pogdekoje običaje naše, ali su vrlo opaki, u velikoj omrazi sa Srbima i poznati su kao veliki zlikovci.” (2016: 296).

Svojevrsno kulturno amalgamisanje Nušić uočava kada pominje pojedine oblike nematerijalne kulturne baštine, poput pevanja uz gusle, rečima: „I Arbanasi znaju i hoće da zapevaju gdekad srpske pesme a ima i u njih gusala, uz koje oni pevaju arnautske junačke pesme u kojima se ipak pominju srpski junaci” (2016: 180–181), premda je insistiranje na etničkoj različitosti pretežnije. Usmena epika deo je, već za njegovog vremena, tradicije koja odumire – ne samo zbog nepovoljne društvene klime (pritiska i zabrana izvođenja od strane Albanaca, kao kada je reč o okupljanju srpske mladeži tokom praznika u crkvenim portama i spontanog čina usmene improvizacije lirskih pesama), već i zbog sve većeg snaženja građanske kulture od polovine XIX veka, kojoj epska guslarska tradicija dinarskog tipa nije bila svojstvena:

„Pesme se junačke rado pevaju uz gusle kojih ima u pogdekojoj kući. I žene, naročito starije, znaju da poje junačke pesme. No u varošima te pesme sve više iščezavaju kao i kolske a pevaju se samo sevdalijske, od kojih ima nekih koje su iz Srbije prenesene (umetničke) a dosta i iz Bosne. Naročito u

²⁰ Uostalom, razložno je zapitati se postoji li ijedan narativ koji bi bio sasvim oslobođen ideologije i potpuno van nje.

Mitrovici i Vučitrnu, odakle zatim slaze i u ostala mesta”.” (Nušić, 2016: 279 – istakao D. P).

Isto tako, Nušić gorko zapaža da se i lirske pesme, „od kola”, sve ređe izvođe, pa i u kolo mladež se sve ređe hvata, u strahu od Arnauta.²¹ Pored usmene tradicije (priča, pesama i drugih oblika „pamćenja” zajednice), verovanja i običaja,²² jezika i vere, poslednje uporište nacionalnog identiteta Srba na Kosovu i Metohiji, za B. Nušića predstavljala je slava (krsno ime). Ona je „jedan od najkarakterističnijih običaja srpskih”, koji je, po njegovom mišljenju, „narod još više učvrstio u uverenju, da mu u slavi zaista leži i vera i narodnost” po njegovom mišljenju (Nušić, 2016: 186). Čak i oni Srbi koji se odrodili od svog maternjeg jezika i etnosa, odnosno „u ovim krajevima zagubili i jezik pa i veru ali slavu su zadržali. To je slučaj kod Arnauta koji još i dan-danas drže slavu iako su neke pojediniosti samoga obreda izgubili” (Nušić, 2016: 186–187). Uza slavu, materijalni spomenici kulture – (razarane, rušene, retko i obnavljane) crkve i manastiri „bili su u ovome kraju najbrži i najčvršći čuvari vere u narodu” (Nušić, 2016: 120). Nušić ima poverenja u mlađe generacije koje to shvataju i stavom i novčano potpomažu njihovu obnovu, kao svoju zadužbinu, znajući koliko je to identitetski važno.

Ukupno uzev, Nušićeva interpretacija usmene istorije i kolektivnog sećanja mogla bi se kvalifikovati u kakvom malicioznom tumačenju (najčešće, od strane stranih slavista, kakvih je već bilo), kao tendenciozna, restriktivna, selektivna i redukcionistička, verovatno i kao nacionalistička, s jasnim intencijama da se biraju pretežno oni narativi koji nalaze svoje uporište u svetlim danima i uzoritim postupcima likova nacionalne povesnice, a ostave po strani neki drugi elementi, npr. istorijska zasnovanost političkih brakova kralja Milutina, njegov sukob sa sinom Stefanom Dečanskim (up. Samardžija, 2018: 366, 367), te da se potpuno izostavi istorijski neutemeljena priča o izdajstvu Vuka Brankovića (Samardžija, 2018: 369) ili da se polemiše sa nedovoljno upućenim strancem, A. Giljferdingom, oko sumnjive autentičnosti predanja koje prenosi u svom pu-

²¹ O sveopštem zamiranju života i narodnih veselja, kojih je nekada bilo mnogo više na ovim prostorima, on svedoči: „Pričaju stari da se npr. o Đurđevdanu i drugim većim godovima činila najveća veselja te se i po ulicama kolo vodilo. I danas se o tim praznicima u mitrovičkim avlijama priređuju čitave igranke gde se zbiraju devojke, a gde ni momcima nije zabranjen pristup. No sve to počinje utoliko više da opada ukoliko se više Arnauti naseljuju u Mitrovici.” (Nušić, 2016: 312).

²² „Sa te okolnosti, što su ovi običaji obeležje narodnosti, a gdekad i sastavni deo narodne vere, i sačuvali su se oni kroz dugi niz iskušenja.” (Nušić, 2016: 186).

topisu, a u kome se najveći srpski vladar, car Dušan, prikazuje u nepovoljnom svetlu, kao zločinac i ocebica (Nušić, 2016: 316). No, čak i kada bi se, donekle, dalo za pravo takvim tumačenjima, niko ne bi mogao da porekne veliku odgovornost, brižljivo nastojanje da se popišu srpske kuće, skicira demografska slika stanovništva na ovim prostorima, a potom identifikuju realni, svakodnevni problemi sa kojima žive Srbi u ovom delu Stare Srbije, kao i popišu mnogobrojni razlozi njihovog sve intenzivnijeg iseljavanja, koji neće biti rešeni čak ni konačnim oslobađanjem ovog starog jezgra srednjovekovne Srbije, tokom Prvog balkanskog rata, a ni kasnije, sve do današnjih dana.

Nušić nije bio diplomata čija se funkcija svodi na epikurejsko uživanje benefita koje mu donosi diplomatska služba samim nameštenjem. Naprotiv – ovaj pisac, dramaturg, diplomata i kulturni delatnik cincarskog porekla pokazuje iskrenu brigu za očuvanje srpskog nacionalnog identiteta, potpuno svestan delikatnosti pozicije srpskog konzula usred arnautske sredine koja mu jasno pokazuje da nije dobrodošao.²³ Uprkos svim ovim pritiscima i netrpeljivosti, on ne preza od toga da ostatke srpske egzistencije na ovim prostorima dokumentuje, bilo kao poluzaboravljene priče starih, bilo starajući da dođe do materijalnih dokaza – npr. fotografija razvalina Samodreže (2016: 290), crkve cara Uroša (2016: 273), Miloševe banje (2016: 286) ili ostataka dvorova kralja Milutina, pre negoli što su i ti poslednji ostaci, planiranim „projektima” sistemskog brisanja i poslednjih ostataka stare srpske srednjovekovne materijalne kulture, nisu još uništeni (2016: 220, 221).

U dosadašnjoj (srazmerno retkoj i malobrojnoj) kritičkoj recepciji ovo Nušićevo delo uglavnom je bilo hvaljeno zbog bogatstva folklorne građe koje ono donosi i kao izvor dragocen za savremenu folkloristiku (v. Samardžija, 2018: 377). No, pored svih folklorističkih benefita, prisutan je u njemu i onaj finiji i manje očiti društveni i kulturni angažman. Kako lucidno zapaža S. Samardžija, „naporedo sa tim zaslugama, ispoljava se i duboki smisao ovog dela, posvećenog srpskom narodu sa Kosova, kojem i danas, u nemogućim životnim uslovima, oduzimaju čak i pravo na prošlost” (2018: 377). Posebno u naše vreme. I dok se u savremeno doba „homogenizirajuće globalizacije” favorizuju konstruktivistički pristupi, koji erodiraju i razgrađuju osnovne identitetske kategorije kao što su narodnost, jezik i vera, a nacionalne, lokalne ili etničke identifikacije

²³ Kao primer toga, Nušić navodi apsurdnu optužbu da, dok je sat na sahat kuli u Prištini bio pokvaren i nije se oglašavao, on potplatio ljude da ukradu zvono sa sahat kule (v. Nušić, 2016: 220).

(up. Đorđević, 2009: 364) proglašavaju za nacionalističko-šovinističke rezidue „zaostalih” i „mitotvorstvu sklonih Srba”, Nušićeva knjiga funkcioniše kao vremenska kapsula, kao poruka koja podseća i opominje da: ako prihvatimo „zapadne standarde”, teorije fragmentarnih, nestabilnih i kliznih identiteta, ako zaboravimo šta je nama svima Kosovo, ukoliko zaboravimo *ko* smo bili, hoćemo li (prepo)znati *šta* smo sada postali.

Literatura

- Aristotel. (2000). *Retorika*. Beograd: Plato.
- Blecourt, W. de (2012). Belief narratives and genre. In Z. Karanović & W. de Blecourt (eds.), *Belief Narrative Genres* (pp. 9–10). Novi Sad: International Society for Folk Narrative Research – Filozofski fakultet.
- Baskom, V. (1987). Oblici folklora: prozne naracije. *Polja*, XXXIII (340): 224–228.
- Đorđević, J. (2009). *Postkultura. Uvod u studije kulture*. Beograd: Clio.
- Eko, U. (2001). *Granice tumačenja*. Beograd: Paideia.
- Petrović, S. (1975). *Retorika. Teorijsko i istorijsko razmatranje*. Niš: Gradina.
- Popović, M. (2007⁴). *Vidovdan i časni krst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Schein, S. (1989). *Smrtni junak*. Zagreb: Globus.
- Valk, Ü. (2012). Legends as narratives of alternative beliefs. In Z. Karanović & W. de Blecourt (eds.), *Belief Narrative Genres* (pp. 23–29). Novi Sad: International Society for Folk Narrative Research – Filozofski fakultet.
- Vest, R. (2008²). *Crno jagnje i sivi soko. Putovanje kroz Jugoslaviju*. Beograd: Mono & Manjana.
- Ђорђевић Белић, С. (2020). У В. Питулић, Б. Сувајџић, Б. Златковић и Д. Ристић (ур.), *Савремена српска фолклористика ВИИИ. Словенски фолклор и књижевна фантастика* (стр. 27–53). Београд – Тршић: Удружење фолклориста Србије – Комисија за фолкористику међународног комитета слависта – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић – Центар за културу „Вук Караџић” у Лозници.
- Клеут, М. (1993). Српски мит: опасан и двосмислен? *Летопис Матице српске*, 169 (452/4): 397–417.
- Клеут, М. (2012). *Из Вукове сенке. Огледи о народном песништву*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Љубинковић, Н. Косовска битка у своме времену и у виђењу потомака или логика развоја епских легенди о Косовскоме боју. У Н. Љубинковић, *Трагања и одговори. студије из народне књижевности и фолклора (И)*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Михаљчић, Р. (1989). *Јунаци косовске легенде*. Београд: БИГЗ.
- Нушић, Б. (2016). *Косово*. Ниш: Талија издаваштво.
- Ређеп, Ј. (1995). *Косовска легенда*. Нови Сад: Славија.
- Самарџија, С. (2018). Нушићево *Косово*. У В. Питулић, Б. Сувајџић, Б. Златковић и Д. Ристић (ур.), *Савремена српска фолклористика В. Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту* (стр. 357–379). Београд – Призрен – Нови Сад: Удружење фолклориста Србије – Богословија Светог Кирила и Методија у Призрену – Матица српска.
- Стефановић, В. (1814). *Мала простонародња славено-сербска пџснарица*. Виена: б. и.
- Стефановић Караџић, В. (1988). *Српске народне пјесме. Књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије*. Пешић, Р. (Прир.). Сабрана дела Вука Караџића, књ. 5. Београд: Просвета.
- Сувајџић, Б. (2007). *Иларион Руварац и народна књижевност*. Београд: Институт за књижевност и уметност – Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Сувајџић, Б. (2021). *Кључ од Косова*. Београд: Албатрос плус.

Dragoljub Perić

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

**„KOSOVO” BY BRANISLAV NUŠIĆ, LAND OF HEAVEN
AND EARTH: FROM DEMOGRAPHIC-ETHNOGRAPHIC
PICTURE TO NATIONAL-IDEOLOGICAL (RE)
INTERPRETATION OF TRADITION**

Abstract: *The paper aims to show what Nušić’s intentions were in writing this unusual documentary demographic-ethnographic book about Kosovo and Metohija. At the centre of this cultural and folkloric-rhetorical interpretation is the legend about the (first) Battle of Kosovo, as well as the ways explored by the author to select and represent particular motifs from the legend of the Battle of Kosovo. The analysis shows that the territory of Kosovo and Metohija, in Nušić’s opinion, is not only the territory that covers the historical core of the feudal Serbian country (Old Serbia), or the geographical zone located on the periphery of the crumbling Ottoman Empire during the last decade of the 19th century, which records the increasing migratory movements of the Serbian population towards the Kingdom of Serbia. It is not only the spiritual and physical homeland of our ancestors, nor is it simply an area of the centuries-old Serbian cultural heritage. It is all of this at the same time. In this context, to the author, the Kosovo legacy, Lazar’s sacrifice, Miloš’ feat, for example, represent the embodiments of the Christian archetype of the martyr and an exemplary model of heroism, valued by the price of life laid down for the freedom of one’s own people. The folklore narrative, supported by material evidence and based on the rhetorical strategy of credibility, joined and connected through the legend about the Battle of Kosovo, to Branislav Nušić, becomes the national and identity-defining category.*

Key words: *legend about Battle of Kosovo, folklore, mythical narrative, ideology, rhetorical interpretation, trustworthiness, rhetoric of truth, Serbian national identity.*

Karakteristike i načini koruptivnih radnji opisani u feljtonima, zapisima i pripovetkama Branislava Nušića¹

Milica Joković Pantelić²

Institut društvenih nauka, Beograd

DOI: 10.5937/cm18-46780

***Sažetak:** Branislav Nušić – čiji su opisi korupcije i koruptivnog ponašanja pojedinaца i vlasti u Srbiji njegovog vremena predstavljeni i analizirani u ovom radu – duhovito je i precizno opisao situacije, načine i karaktere učesnika u koruptivnim radnjama. Njegova zapažanja otkrivaju uzroke, razloge i motive zbog kojih se ljudi uključuju u koruptivne aktivnosti. Pohlepa i sticanje društvenog statusa, položaja i ugleda po svaku cenu ocrtavaju bitne karakterne osobine ljudi koji se upuštaju u korupciju. Nušić posebno opisuje zahvatanje u zajednički budžet ljudi na vlasti, podmićivanje za mesta u hijerarhiji vlasti i birača u toku izbornog procesa za poslanička mesta, ulogu nepotizma u dobijanju privilegija, unapređivanja i napredovanja u državnoj službi i dobit koju ti položaji omogućavaju. Dogodovštine likova sklonih korupciji Nušić je opisao u obliku komičnih, tragičnih i farsičnih zapleta. Cilj rada je da, pomoću Nušićevih uvida u njegovom vremenu, pokaže koliko je korupcija kao pojava opasna kada zahvati pojedince i društvo i koliko je teško zaustaviti ili iskoreniti korupciju do granice kada ona ne može da ugrozi društveni život. Nušićevi opisi koruptivnih situacija i danas žive u sličnim oblicima. Nušićeva poruka je da je politički život u Srbiji preplavljen korupcijom. A ponavljanjem u vremenu, koruptivni slučajevi završavaju formiranjem koruptivnih obrazaca koji prate politički život u Srbiji do današnjih dana.*

¹ Rad je skraćeni i dopunjeni deo teksta iz doktorske disertacije „Uticao tradicije na formiranje koruptivnog obrasca ponašanja u Srbiji – antropološko-kulturološki i politikološki pristup” odbranjene u septembru 2018. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Tekst je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2023. godinu koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

² Kontakt s autorkom: milicajokovic1@gmail.com

Ključne reči: *korupcija, koruptivni obrazac, podmićivanje, lična korist, iznuda, izbori, nepotizam, gramzivost, zloupotreba, nelegalnost*

Branislav Nušić je prefinjeni literarni kritičar društvenih pojava, odnosa i problema u Srbiji koji destruktivno deluju na pojedince, društvene slojeve i društvo u celini. Nušić je u svom književnom delu na komičan način kritički promišljao politički život u Srbiji, posebno ono što je taj život dovelo u pitanje i razarajuće po njega delovalo (Максимовић, 2019: 23–24). Među tim razarajućim pojavama izdvojio je korupciju koja uništava vrednosni sistem i vrednosti, prvenstveno moral i moralne vrednosti. Ljudi bez moralnog kompasa unutar svog bića postaju opasni po normalan život u zajednici i društvu. Kada korupcija obuhvati ljude na pozicijama moći u vlasti, ona se širi kroz sve sisteme i institucije države i društva. Nušić je upravo tu pojavu obeležio i izoštrio, naravno na svoj komičan, sarkastičan i ironičan način. Jasno i precizno, uz duhovitost i šaljive dramske zaplete, opisao je izopačenost koju korupcija podstiče u ljudima i pravi karikature od njih. Naš najveći komediograf pokazuje da se uz pomoć korupcije u društvu okupljaju nezajajljivi, pohlepni, ambiciozni bez pokrića, odnosno svi koji ne biraju sredstva da osvoje ono što im ne pripada i tako završe u bahatom nasilju i gluposti.

U tekstu *Jedna beogradska statistika* Nušić se pita za javne dugove koje grad ima, a za čiji utrošak nema nikakvog podatka niti bilo kakvog materijalnog dokaza. On na sarkastičan način piše da je suma od 14 miliona popijena, pojedena, popušena i pocepana. Zato se Beograđani pitaju kad neko naglo pokaže stečenu imovinu: „Ja ne znam samo otkud tom čoveku?” (Nušić, 1999: 26). To nevidljivo bogaćenje, ali i statusno razmetanje po balovima, kafanama, korzoima, svima je vidljivo, ali gotovo niko ne zna kako je stečeno. Nušić samo konstatuje da je pre Prvog svetskog rata svaki Beograđanin bio zadužen po 170 dinara, a da nikada ništa od toga nije video, ni dobio. Drugim rečima, neko je na nevidljiv način zavukao ruku u zajednički budžet Beograda, uzeo tu količinu, a dug ostavio svim građanima. Statistički, Nušić je pokazao da je ovim lopovlukom i korupcijom svaki radno sposoban Beograđanin težak 65 kilograma zadužen prema kilogramu svog mesa 15,83 dinara ili svaki njegov „prst dužan je 100 dinara” (Nušić, 1999: 27, 28).

I izbori u Srbiji, kako duhovito pokazuje Nušić u tekstu *Narodni praznik*, prožeti su koruptivnim radnjama, u ovom slučaju podmićivanju birača. Nušić ismeva obrazac po kojem birači funkcionišu u predizbornom periodu i u času donošenja odluka. Oni su podeljeni, ne prema uverenjima, već se orijentišu prema praktičnim ponudama. Takvi birači idu da čuju i jednu i drugu stranu – i opoziciju i vlast. U predizbornom periodu njih zahvata svojevrsna politička šizofrenija, odnosno podeljenost u osećanjima gde da se opredele i kako da se odluče pri glasanju. Nušićev junak iz ovog spisa u času donošenja odluke razmatra razloge zbog kojih bi trebalo da se konačno opredeli. U tom opredeljivanju je rastrzan između onih za koje smatra da dobro i razložno govore i onih koji nešto konkretno nude. Nušić zaključuje da se u vreme izbora cela Srbija „bori između razloga i onoga što o izborima može da zgrabi” (Nušić, 1999: 47).

U spisu *Moja kandidacija* Nušić prikazuje razgovor između predstavnika naroda i kandidata za poslanika. Predstavnici naroda očekuju od kandidata da im kaže koji je njegov program i kako će ga realizovati. Kandidat prvo ističe da očekuje nagradu države za poslaničko mesto, a da mu ta nagrada sleduje za zastupanje naroda. Kandidat ističe da će „uvek, tražeći sebi od države nagradu, voditi računa o potrebama kraja koji zastupam. Ako se moje želje, recimo, budu svele na to da dobijem pravo na goroseču, ja ću je tražiti u vašem kraju” (Nušić, 1999: 49). Drugim rečima, kandidat prvo stavlja svoj interes pa potom onih koji su ga izabrali. Predstavnici naroda na njegovo obećanje puštaju suze. Kandidat ih pita da li su te suze naroda ili njihove lične? Oni odgovaraju – suze naroda. Smatrajući da je to narodni običaj kandidat ističe da je „veliki pristalica održavanja narodnih običaja” (Nušić, 1999: 50). Na pitanje da im kaže koji je njegov program, on odgovara da on nema program, već da samo iskazuje svoje i narodne želje i potrebe. Po njemu, programi su već napisani i neće biti problema da ih on, kada uđe u Skupštinu, sa sobom ponese. Kao primer uzima Badnji dan kada „domaćin uzme breme slame u ruke, pa on pođe napred i viče: ko, ko, ko, ko, a deca za njim, držeći se kao slepci jedno za drugo i vičući: pi, pi, pi, pi... Eto, tako bih ja želeo, po primeru toga običaja, neka se narod pohvata za mene, kao što se slepci hvataju jedno za drugo i neka viče samo: pi, pi, pi, pi, pi,... i, razume se, svako takvo pile neka snese i po jednu kuglicu, a ja ću napred, i sa slamom u ruci, ući u Narodnu skupštinu” (Nušić, 1999: 50). Kandidat pita predstavnike naroda da li su oni predstavnici samo naroda ili to narodu nalaže Glavni odbor stranke? Jer, ako su predstavnici naroda bez mišljenja Glavnog

odbora stranke, onda on odbija kandidaturu i smatra da oni nisu nikakvi predstavnici naroda jer narod bez Glavnog odbora ne može slobodno da odlučuje (Nušić, 1999: 51).

Nušić opisom kandidata za narodnog poslanika pokazuje koruptivnost i kada je u pitanju izbor. Drugim rečima, niko ne može biti izabran ako pre toga nije dobio saglasnost Glavnog odbora stranke. Narod može slobodno da odlučuje samo kada Glavni odbor potvrdi šta treba da odlučuje. Ovde je pokazan tipičan primer korupcije u izbornim pripremama, a to je zavisnost i ucenjenost poslanika od partijskih organa, odnosno ono što se naziva trgovina uticajem.

Kako izgleda politički život u Srbiji Nušić je osvetlio i u spisu *Političke svadbe* opisujući svadbu, veseli običaj koji unosi radost življenja. U Srbiji svadbe nisu svadbe ako nisu politički obojene, jer svadba, odnosno ženidba i udaja, imaju smisla ako su dobro utemeljene u društveni život. Mladoženja sam po sebi nema nikakvu vrednost na osnovu svojih sposobnosti, školske spreme ili nekih drugih svojstava. Važno je da mladoženja dobije činovnički položaj i da je mlada iz dobrostojeće porodice, po mogućstvu trgovačke ili porodice nekog državnog savetnika, visokog činovnika ili čoveka iz vlasti, na primer ministra. Svadba ima smisla ako su u strukturi svadbara, posebno mlade i mladoženje predstavljene sve partije u političkom životu Srbije. Tako, ako je tast iz liberala, a oni su vladajući, onda je poželjno iz vladajuće koalicije, na primer naprednjaka, uzeti kumove, iz neke od opozicionih partija, na primer radikala, uzeti starog svata, a iz onih koji imaju najmanje uticaja i malobrojni su, uzeti devera. Drugim rečima, političke svadbe predstavljaju celokupni politički život u Srbiji. Prema Nušiću, toliko su svadbe „odomaćene kod nas da bi Skupština, ili bar klubovi, mogli komotno u početku sesije da izaberu iz svoje sredine stalne kumove, starosvate i devere, pa da to bude kao jedno naročito državno zvanje” (Nušić, 1999: 74). Političke svadbe omogućavaju nekoliko venčanja: „Sa mladom, sigurnom klasom i sa sve četiri zemaljske partije” (Nušić, 1999: 74). Ukoliko, međutim, usledi razvod, onda se oženjeni razdvaja samo sa ženom, ali ne i sa kumom, starim svatom i deverom.

Nušić je ovde pokazao tipičan obrazac političkog života koji je uvezan porodično-patrijarhalnim načinom organizovanja preko patrijarhalnih običaja, a političke veze su, s druge strane, potpuno nepotistički i običajno uvezane pa iz njih lako poteknu različite zloupotrebe, mahinacije i nelegalnosti. Politički život odvija se kao jedna vrsta povezanosti čak i onoga što po prirodi političkog života

nije povezano. Tako ti umešni ljudi ne mogu biti gubitnici kada nastupi promena vlasti. Nušić ovim pokazuje da je politički život sav u obmanama, zloupotrebama i prevrtljivostima, ali i jednoj vrsti lukave snalazljivosti. Ako jedan član porodice pripada jednoj partiji, drugi drugoj, treći trećoj, a četvrti četvrtoj, oni nikada pri promenama partija na vlasti ne mogu da budu gubitnici. Jedni drugima pomažu i lako se, prema koristi, partijski presvlače i u nova ruha vlasti uvlače.

U kratkom tekstu *Intervju sa Sv. Savom* novinar razgovara sa Svetim Savom kojeg je jedan pisac pozvao da siđe s neba. Novinar je to iskoristio i otpočeo intervju sa svecem. Novinar se u tom razgovoru pohvalio da se u Srbiji Sveti Sava poštuje i da se uvek na njegov dan peva pesma „Uskliknimo s ljubavlju”, ali da se najviše citira i akcenat stavlja na tropar Svetom Savi u kojem stoji „Puna jesi košnice” (Nušić, 1999: 76). Čuvši neku larmu Sveti Sava pita novinara o čemu se radi, a ovaj mu kaže da su to verovatno glasovi koji dolaze sa sednice u Narodnoj skupštini. Sveti Sava je začuđen da se na njegov dan održava skupštinska sednica. Novinar objašnjava da u isto vreme deca u Srbiji pevaju „Uskliknimo s ljubavlju”, a poslanici u Skupštini „Puna jesi košnice” (Nušić, 1999: 77). Novinar dodaje da ne samo da se to peva u Skupštini već se i prsti zavlače u košnicu. Svrha zavlačenja prstiju u košnicu je da se izvuče neka državna služba ili nekakav zajam ili državna stipendija „ili kakvu liferaciju, ili bar koncesiju” (Nušić, 1999: 77).

Sveti Sava pita kako je stanje sa školstvom i građenjem škola, a novinar odgovara: „Vi to mislite po onome: 'dižite škole, deca vas mole’” (Nušić, 1999: 78). U Srbiji je, međutim, u toku proces koji glasi: „'Zatvarajte škole, ministri finansija vas mole’” (Nušić, 1999: 78). Novinar objašnjava da je u vreme Svetog Save školstvo jačalo da bi se razvijala narodna pamet koja bi koristila i zemlji i veličini naroda, ali i državi. To bi bilo dobro da nije u pitanju budžet, jer bi na taj način prosveta oštetila budžet. Da ne bi bio oštećen budžet, u Srbiji se škole zatvaraju, čak i one koje je Sveti Sava osnivao u 13. veku.

Nušić pokazuje da gramzivi državni činovnici i ministri koriste budžet u lične svrhe dovodeći u pitanje i budućnost naroda u Srbiji. Pohlepa i halapljivost uništavaju sve od čega zavisi razvoj Srbije. Ovaj crnohumorni tekst ocrta propast u koju je Srbija duboko zaglibila. Koruptivni obrazac zahvatio je one koji organizuju život, odnosno vlast koja namiruje isključivo sebične interese.

Opisujući ratne okolnosti koje su se događale blizu srpskih granica i približavale Srbiji, Nušić u tekstu *Pred događajima* opisuje zabrinutog novinara

koji pita državnog činovnika šta će država učiniti, a ovaj odgovara da je došao u nevreme jer je on tek ručao i sad treba da odspava. Novinar ga upozorava da se probudi jer treba doneti važne odluke i reagovati na događaje, a činovnik ga prekoreva: „Gledaj ti njih kako su razuzdani i neučtivi! Kao da ćete vi nama određivati dokle ćemo i koliko ćemo spavati. Nemojte da uzmem metlu pa da vas sve razjurim” (Nušić, 1999: 82). Na upornost novinara državni činovnik odgovara da on ima važnija posla od onoga što se oko Srbije događa i da se bavi važnijim poslovima – piše ukaze: „Premeštamo i unapređujemo svoje prijatelje i svoje rođake” (Nušić, 1999: 83).

Ovim primerom Nušić žigoše gramzivost državnih činovnika koje ni opasnosti koje prete državi ne mogu da spreče da upropaste sve u Srbiji, mirno obavljajući lične poslove koji im donose trenutne koristi. Drugim rečima, korupcija je preča od taktike i strategije za očuvanje države pred spoljašnjim opasnostima. I ovo je primer kako vlast doživljava svoje dužnosti. Ljudi u vlasti sve su stavili u službu ličnog interesa i pohlepe koja ih stalno podstiče na sve veću grabežljivost.

Inspirisan odlukom Italije da, povodom stogodišnjice Galibardijevog rođenja, priličnu sumu novca (milion, preračunato u tadašnje dinare) podeli borcima njegove jedinice, Nušić u kratkom spisu *Jedan milion* opisuje kako bi u takvom slučaju funkcionisala birokratija u Srbiji.

Prvo bi obrazovala komisiju koja bi izradila spiskove dobrovoljaca. Odmah potom druga komisija bi dobrovoljce klasifikovala prema njihovom imovnom stanju, kako bi siromašniji dobili nešto veću pomoć. Čim ta komisija okonča posao obavezno bi usledile žalbe onih koji smatraju da su zakinuti njenim radom, što bi iziskivalo novu komisiju koja bi razmotrila žalbe. Razume se, rad svih komisija administriralo bi posebno osoblje. Na kraju, neophodna je i komisija koja će novac raspodeliti. Samo po sebi se razume da bi cela ova procedura potrajala veoma dugo. Prema Nušićevoj računici, troškovi svih komisija, plus plaćanje administrativnog osoblja, iznosili bi 99,5 odsto sume izdvojene za dobrovoljce. Naravno, svaki dobrovoljac bio bi obavezan da komisiji za podelu novca podnese molbu na koju će nalepiti taksenu marku od pola dinara. I, tako, kad se zna da je za podelu pomoći ostalo 500 dinara i da dobrovoljaca ima oko hiljadu, taman će svakome od njih biti podmiren trošak za taksenu marku. Nušić se čudi „zašto Italija ne pripita nas kako da izvrši deobu onog jednog miliona” (Nušić, 1999: 98–99).

Eto lepog primera kako činovnici birokratskim zavrzlamama pune sopstvene džepove i kada država zaslužne nagrađuje. Tako birokratski funkcionise korupcija pokrivena nesvrshodnim i neracionalnim propisima, ali zato krajnje podesnim za ličnu korist.

U tekstu *Predsednici biračkih odbora* Nušić ocrtava svest onih ljudi u Srbiji koji su spremni da učestvuju u obavljanju biračkog posla, izuzetno značajnog za politički život jedne zemlje. Svi koji konkurišu za predsednike biračkih odbora imaju u glavi samo jedan motiv: zaradu koju će na osnovu te funkcije imati. Nušić napominje da, kada se pojavi prva preliminarna lista rasporeda, ne znači da će takav raspored predsednika biračkih odbora ostati. On piše: „Kroz koji dan, razume se, izaći će ispravke toga rasporeda, jer, zaboga, kod nas se i ukazi dan i dva posle objave ispravljaju, te neće jedan raspored” (Нушић, 2006б: 458).

Koruptivnim radnjama, odnosno podmićivanjem, svaki predsednik nezadovoljan dobijenim biračkim mestom dobija ono koje mu omogućava veću zaradu. U Srbiji, kada je u pitanju politički život, sve podleže korupciji i nikakva pravila nije moguće sprovesti do kraja. Pošto su najbolje plaćeni birački odbori u krajevima udaljenim od glavnog grada, svi se bore za što udaljeniji birački odbor, a posebno da su predsednici. Dakle, njih ne interesuje kvalitet izbornog procesa već samo dobit. I ovo pokazuje prisustvo korupcija u prošlosti u političkom životu Srbije, a može se reći da se tu malo šta promenilo do današnjih dana.

U dnevničkim zapisima pod nazivom *Listići* Nušić sarkastično opisuje i izdvaja razlike i sličnosti vladalaca i pesnika. U sličnosti ubraja to što i jedni i drugi vole silu, ali i da se pred njima većina klanja. Posebno „vole da se slave i poštuju, vole da im se laže u oči; ne vole nimalo oštru kritiku i uvek žele da je njihov presto najviši, a razlikuju se samo utoliko što vladaoци sve to postižu silom, a književnici na silu” (Нушић, 2006а: 408). Kao primer Nušić uzima ministre, smatrajući da u Srbiji ministar može da bude čovek koji nema nikakvu kvalifikaciju za taj posao, što je primer nepotističke korupcije. Istovremeno, njima je lako upravljati i vladati. Ismevajući pristup i način na koji se organizuje vlast, Nušić piše: „Ta kod nas su i pukovnici ministri pravde i filozofi ministri policije i đumrugdžije ministri građevine. Zar je tu potrebno znanje? Potrebno je samo biti ministar i imati svoj program... Uostalom, i svi su politički programi kao ono nadgrobne besede, jednaki, samo se malo kraj promeni” (Нушић,

2006a: 415). Nušićevi junaci, međutim, znajući da ministarski položaj ne donosi dobiti koje bi ljudska pohlepa očekivala, premišljaju da li da budu ministri ili ratni liferanti. U tom odmeravanju oni su uvek spremni da prihvate položaj ratnog liferanta koji falš robom, prevarama i korupcijom zgrće ogromno bogatstvo.

U zapisu *Kosovo – opis zemlje i naroda* Nušić među karakternim osobinama u patrijarhalnom društvu slika i neke koje su proizvod javnog života. Nušić je dobro zapazio da narodna praktična pamet izražena u poslovicama u kratkim crtama opisuje karakterne osobine. Tako poslovice „teško je biti kadija a med i maslo sami će doći” (poznata i u verziji da je „teško biti kadija a masla po tom dosta”) cilja na to da su ljudi u vlasti, kad im je na dohvat dobit, uvek u iskušenju da se upuste u nezakonite i nedopuštene postupke (Нушић, 2006ч: 73). A oni koji to vide postaju pritvorni i neiskreni, kako bi i sami zadovoljili neku svoju potrebu koja im ne sleduje prema zakonu. U svakom slučaju, tamo gde se u javnom životu zakoni primenjuju selektivno važi logika da isti zakon za jedne važi prema jednom, a za druge prema drugom merilu.

U okruženju u kome važe ovakva pravila, ljudi lako ugaze u koruptivne vode. Logika je da se posao završi, a ne gledaj kako ćeš i na koji način to učiniti jer ako budeš gledao i pravila se pridržavao može ti se desiti da posao nikad ne obaviš. Prema takvoj logici, svi su u prilici da se okoriste, i onaj koji omogućava nedopušteno i onaj što je tražio nešto nezakonito. Tako se formira obrazac neiskrenosti i pritvornosti za kojim ljudi lako posežu, a i racionalizuju svoje ponašanje koje služi zadovoljavanju svojih želja i interesa.

Dobar primer kako korupcija funkcioniše u ljudskoj svesti, posebno kod onih u državnoj službi, Nušić na komičan način prikazuje u pripovesti *Ministarsko prase*. Nušić je na primeru dva izgubljena praseta, jednog koje pripada običnom građaninu i drugog koje pripada ministru, opisao selektivnu primenu pravde. Pisac razotkriva dodvoravanje zasnovano na koruptivnom očekivanju, odnosno šansi da se dobije viši položaj zahvaljujući izgubljenom prasetu. Jer, nadležni organi ništa ne javljaju građaninu koji je izgubio prase, ali kada je u pitanju ministarsko prase obavesteni su svi u javnim službama kako bi otpočeli potragu. Zaplet ove priče o korumpiranoj vlasti tragičan je po vladavinu zakona i funkcionisanje državnih organa, ali je zato komična slika funkcionisanja državnih organa, odnosno nosilaca državnih ovlašćenja. Pet policijskih službenika pronalazi prase i munjevitom brzinom svi dolaze kod ministra sa pronađenim

prasetom. Tačnije s petoro prasadi. Ispalo je da se izgubljeno prase upetostručilo, jer je svih pet žandarmerijskih stanica u gradu pronašlo po jedno prase za koje je tvrdilo da je ministrov. Za još komičniji zaplet postarao se jedan žandarm koji nije razabrao koju je životinju ministar izgubio, pa mu je doneo ćurana ubeđujući ga da je upravo tog ćurana ministar izgubio.

U glavama svih žandarma, što je dobro zapazio Nušić, vrzma se ista misao: „Ovo mi prase može još klasu izraditi” (Нушић, 1947: 5). Drugim rečima, prase mu može doneti unapređenje u službi. Vlast u Nušićevo vreme (što nije odlika samo tog vremena) nije služila onome zbog čega je formirana, da bude u službi građana, nego u službi ličnog interesa ljudi na vlasti. Ovo je dobar primer zloupotrebe javne funkcije zarad lične koristi, u ovom slučaju unapređenje iza kojeg stoji materijalna dobit i druge pogodnosti koje idu uz napredovanje u službi.

U pripoveci *Klasa* Nušić opisuje karaktere zaposlenih u državnoj službi. Među svim osobinama kod njih snažno dominira sebičnost, odnosno lični interes. Na osnovu saznanja da će načelnik otići zbog nekih svojih poslova kod ministara, razvila se priča koja razotkriva sebičnu nezajažljivost svih u opštinskoj vlasti. Razgovor načelnika i pomoćnika, koji je prisluškivan, raširio se među činovnicima, stigavši i do najnižeg u hijerarhiji, praktikanta. Svaki od činovnika dolazio je kod onoga iznad njega u hijerarhiji da priupita ide li načelnik kod ministra. Kada su svi obavešteni, praktikant smisli kako bi on, kad načelnik ode kod ministra, mogao da dobije viši položaj. To je saopštio višem iznad sebe, pisaru, koji obeća da će njegovu želju preneti sekretaru, ali odlučio da praktikantovu zamisao iskoristi za sebe. Čuvši pisara kako traži unapređenje, sekretar otide kod pomoćnika načelnika i zatraži isto – ali za sebe. Pomoćnik načelnika obeća sekretaru da će otići kod načelnika, i ode, ali ne predloži sekretara već sebe. Nušić pravi sjajan zaplet; kad načelnik krene u Beograd, svi dolaze da ga isprate i svako se raduje položaju, odnosno obećanom unapređenju. Na osnovu ideje koju je čuo od pomoćnika načelnik od ministra zatraži sebi novo nameštenje. Koje je, naravno, i dobio. Kada se vratio da saopšti da je dobio nameštenje, šapnuo je pomoćniku da će i on uskoro biti unapređen. I dalje od uva do uva, sve do praktikanta, kojem je pisar saopštio radosnu novost (Нушић, 2006ц: 201–209). Nušić je ovim opisao kako izgledaju obećanja, odgovornost i integritet ljudi koji obavljaju značajne državno-administrativne poslove. Ono čime se oni služe najčešće su obmana, prevara i lična korist, ono što ih jedino

interesuje i čime su preokupirani. Iza obmana i prevara uvek stoje kriminalne radnje i korupcionaške ponude i iznude. Svemu tome podloga je sebičnost, na kojoj lako rastu opake pojave u važnim javnim službama.

Nušić je u pripoveci *Carina se mora platiti* pokazao da savest, kad se u osobi klimavog karaktera sučeli s prevarom i bezakonjem – nema nikakve šanse. U ovoj priči u igri je roba koju bi mlada i lepa gospođa, supruga jednog trgovca, da prenese preko granice bez carinjenja. U kupeu mlada gospođa započinje dijalog koji je svojevrsna mentalna drama (Максимовић, 1995: 80). Dok se voz približava graničnom prelazu, ona se u kupeu vjeka slučajnom saputniku, koji je diplomata, da će verovatno imati problema jer ono što nosi podleže carinjenju, što bi ona da izbegne, ali ne zna kako. Diplomata joj predusretljivo nudi rešenje: pošto je u njegovom pasošu i slika njegove žene, gospođa bi mogla da se predstavi kao supruga, a kako on kao diplomata ima carinski imunitet, ona bi izbegla carinsku dažbinu. Ona je na mucu: odgovara joj da ne plati carinu, ali kako da prihvati da bude žena nepoznatom čoveku. Njoj je ipak brzo laknulo, čim je diplomata objasnio da će mu ona biti supruga samo dok ne prođu granicu, pa se bezbrižno opredelila za dobit i prihvatila ponudu diplomate. Saputnik je natuknuo da mnogo rizikuje jer bi izgubio službu ako bi prevara bila otkrivena, ali to nju već nije doticalo i oraspoložena je procvrkutala: „Kako će se moj muž slatko smeјati kad mu budem pričala da sam, silom prilika, četrdeset minuta, bar formalno, bila tuđa žena!” (Нушић, 2006ц: 238).

Na granici su, međutim, neočekivano svi putnici zbog zaraze stavljeni u trodnevni karantin i smešteni u prostorije sa puno kreveta, ali su diplomata i njegova „supruga” dobili posebnu sobu s malim krevetom. Lekar koji je odredio karantin izvinjavao se zbog eventualne neudobnosti, ali je dodao da smatra da su njih dvoje privilegovani. Mlada gospođa našla se u neprilici: zbog dobiti će tri noći morati da deli postelju sa čovekom kojeg je prvi put videla. Odjednom spopada je griža savesti: „Ja neću da provedem u krevetu tri noći sa tuđim čovekom; ja neću da izneverim svoga muža; a neću svoju savest da natovarim grižom” (Нушић, 2006ц: 239). Diplomata joj odgovara: „Što se griže savesti tiče, vi morate, gospođo, znati da sam i ja ženjen, te i ja imam da poneseм grižu savesti i to ne svoјom no vašom krivicom” (Нушић, 2006ц: 239). Gospođa se brani da nije ona izmislila da su njih dvojice supružnici, sa čime se diplomata saglasio, ali je damu podsetio da se ona upustila u šverc i da je od njega tražila spas od carinske globe (Нушић, 2006ц: 240).

Htela, ne htela, gospođa se pomirila sa situacijom i prihvatila da provedu zajedno tri noći. U početku je pokazivala otpor, ali „sutradan ujutru bila je već mnogo mirnija, drugoga dana još mirnija, a posle treće noći sasvim mirna i bez ikakve griže savesti” (Нушић, 2006ц: 240). Nušić završava ovu prevarantsko-koruptivnu igru poređenjem sa ravnim drumom i putnicima koji bezbrižno putuju, sve dok ne nalete na kamičak zbog čega se kola prevrnu, na šta je mlada gospođa konstatovala da se ona jeste prevrnula, ali da su zato koferi ostali čitavi (Нушић, 2006: 240–241).

Ovo je primer kako je čovek, pred iskušenjem da se domogne kakve dobiti, makar i nezakonito, u stanju da potpuno zanemari savest; u prirodi korupcije dobit je uvek iznad savesti. Dobit je materijalna, vidljiva, opipljiva, a savest je nevidljiva, a u poimanju ljudi labilnog karaktera i prevrtljiva – danas može ova-ko, sutra onako. Korupcija iskušava savest sve dok ne bude prihvaćena, a potom se savest potpuno izgubi. Tako koruptivni obrazac postaje način života.

Kako funkcionišu državni organi Nušić je opisao i u pripoveci *Trinaesti*. Junak priče je na samom početku školovanja imao nesreću da u školskom dnevniku bude trinaesti, pod brojem koji ga je pratio celog života. Kao trinaestom uvek mu je nešto nedostajalo da školu uspešno završi, što se ponavljalo i dok je učio zanate. Majstori bi mu uvek našli neku manu zbog koje bi ga odmah izbacivali sa zanata. Jedni su smatrali da je glup, drugi da ne zna da uspostavi dobar odnos s mušterijama ili da izračuna koliko treba platiti neku zanatsku uslugu. Na kraju, isterao ga je i trinaesti majstor. Niko nije heo da ga primi za bilo šta. Nekim slučajem je, ipak, zahvaljujući jednoj daljoj sestri, uspeo da se uključi u rad sreske kancelarije, doduše neplaćeno. Trudom jednog sveštenika i njegove sestre, međutim, najzad je dobio stalni posao. Bio je to rezultat čudnog spleta događaja i komplikovanih puteva kojima je poruka stigla do nadležnog ministra. Ukratko, sveštenikova sestra udata za profesora poznavala je jednu gospođu, koja je imala sina narednika, a sin druga, čija je majka našla ženu – koja je podojila ministrovu dete. I eto tako, dok dlanom o dlan, zaposli se i baksuzni Nušićev junak (Нушић, 2006ц: 286–288).

Ovaj je primer pokazuje da unutrašnja organizacija vlasti počiva na logici – ti meni, ja tebi. Najvažnije je bilo naći prvu kariku u lancu, posle čega se ceo lavirint takve logike odvija u ključu u kojem je sve zasnovano na interesu i svi su u tom obrascu funkcionisanja vlasti interesno povezani i na osnovu interesa dobro namireni.

U pripoveci *Devojka sa nedostatkom* Nušić opisuje kako se rukovodioci na nižim lestvicama vlasti odnose prema podređenima. Šef koristi položaj da pritiskne podređenog pisara kako bi rešio problem jedne devojke s nedostatkom – u vidu vanbračnog deteta koje je dobila kao učenica prvog razreda gimnazije. Imajući na umu da je reč o devojci iz ugledne porodice, što bi pomoglo da se i on ovajđi, šef objašnjava pisaru da bi njegova ženidba s njom bila „u interesu preduzeća” (Нушић, 2006ц: 383).

Izračunavajući šta dobija a šta gubi, pisar prihvata nagovor. Tako je pisar dobio ženu, ugledna porodica je odahnula, a šef je zloupotrebom položaja ostvario dobit koja u ovom slučaju nije konkretno materijalizovana, ali nisu mogle da mu izmaknu mnoge buduće lukrativne mogućnosti.

Pripovetka *Operacija* posvećena je nečemu što Nušić označava kao komplikaciju. Junak pripovetke sprema se da ode u bolnicu da bi operisao izraslinu na vratu. On pred put broji novac koji mu je potreban, počev od putnih troškova i ženinog smeštaja do onog što će mu biti potrebno dok boravi u bolnici. Povrh svega, poseban deo izdvaja za ono što su mu drugi rekli da može da nastupi, a to je komplikacija. Komplikacija je u ovom slučaju lekarska iznuda zbog greške lekara. Da bi greška bila ispravljena, potrebno je platiti. Drugim rečima, Nušić pokazuje da je i lekarski poziv zahvatila iznuda u obliku korupcije. Ta iznuda je lepo pokrivena za obične ljude namerno nepreciznim pojmom – komplikacija (Нушић, 2006ћ: 228).

Nušić u pripoveci *Autobiografija* pokazuje da je u Srbiji i prosveta bila zagađena podmićivanjem. Tako se uobičajio čak i dan kada je nošeno mito u obliku dara. Svaki učitelj imao je nešto što posebno voli: jedan pastrmku, drugi slaninu a treći jaja (Нушић, 2006ћ: 376). Učitelj đakon bio je probirljiv kada su u pitanju jaja. Svako bi pregledao tako što bi ga okrenuo prema svetlosti i nekako mikroskopski utvrđivao da li je kvalitetno. Ako je smatrao da jaje nije u redu moralo se doneti drugo (Нушић, 2006ћ: 377). U podmićivanju nije se moglo bilo čime podmititi; mito je trebalo da bude i dobro i kvalitetno. Posebno za završni ispit. Tada dar nisu donosili učenici nego roditelji, što znači da je trebalo da bude nešto izuzetno, ali i veličinom primereno (Нушић, 2006ћ: 377). Nušić opisuje da su đaci u to vreme znali kako se treba ponašati da bi se što bolje u školi prošlo. Taj obrazac bio bi nastavljan i u višim školama i vremenom je zahvatio sve nivoe školskog sistema. Korupcija u školi posebno je opasna jer

u formiranje ličnosti ugrađuje koruptivni obrazac kao nešto čime se uspeva i dobija nezavisno da li je uspeh i dobitak zarađen ili ne.

U pripovesti *Tri brata* Nušić ocrta na koji način su braća shvatila svoj put u budućnost. Prvi brat je smatrao da će kada se zaposli, a posao je zamislio u javnoj službi kod načelnika, gledati da vredno radi i pošteno obavlja službu, što će mu biti dobra preporuka da napreduje u službi i postigne ono što je zamislio. Drugi brat mislio je da je najvažnije da se dopadne načelniku i da postane njegov miljenik tako što će mu činiti usluge, došaptavati mu informacije značajne za njega i, naravno, učlaniti se u partiju u kojoj je i načelnik. Treći brat, najmlađi, zamislio je početak svog puta kroz život tako što će gledati da se dopadne načelnikovo gospođi i da izjavom ljubavi dobije njenu naklonost. Posle izvesnog vremena, kada su proglašena unapređenja u službi, jedini koji je uspeo da dobije viši položaj bio je upravo najmlađi brat (Нушић, 2006h: 435). Nušić je ovde spojio emocije i korupciju, pokazujući kako jake emocije omogućavaju na koruptivan način najbolji dobitak. Korupcija i emocije tu rade na istoj stvari, ličnoj koristi.

U svim koruptivnim radnjama konstantna strana je nosilac položaja od koga zavisi realizacija nećijih potreba i interesa. Nosilac položaja uvek je pripadnik vlasti ili institucija. Ono što je „karakteristika svih Nušićevih nosilaca vlasti (figura teatralnosti) jeste selektivno primenjivanje zakona – zakon se koristi jedino kao sredstvo za realizaciju interesa, bilo ličnih, bilo 'državnih'” (Пејчић, 2012: 159).

Nesporno je da je u Srbiji krajem 19. i u prvoj polovini 20. veka Nušić najuverljivije i najupečatljivije, sarkastičnom duhovošću, opisao, označio i okarakterisao ljude i situacije koje nastaju kao posledica korupcije, odnosno koruptivnog ponašanja i koruptivnih radnji. Niko u srpskoj književnosti nije bolje od Nušića iznijansirao primamljivost i motive ljudi da se upuste u korupciju koja će ih vremenom odvesti u ličnu nesreću i zlo, a celokupno društvo u tešku patologiju. Služeći se korupcijom, ljudi postaju njeni robovi. Kod Nušića su opisane koruptivne situacije istovremeno komične i tragične, tužne i farsične. On je pokazao koliko su ukorenjeni i moćni koruptivni obrasci koje ljudi i društvo prihvataju, i oni iz prošlosti i oni koji nastaju u savremenosti. Koruptivna drama koju je Nušić opisao u feljtonima, zapisima i pripovetkama ne pokazuje samo koliko je ona bila prisutna u prošlosti već, na žalost, i koliko se živahno održava u našem vremenu.

Literatura

- Максимовић, Г. (1995). *Умјетност приповиједања Бранислава Нушића*. Београд: Велвет.
- Максимовић, М. Г. (2019). Умјетничка пројекција политичких тема у књижевном дјелу Бранислава Нушића. *Србистика данас*, 4(4): 22–39.
- Нушић, Б. (1947). *Министарско прасе*. Београд: Просвета.
- Нушић, В. (1999). Intervju sa Sv. Savom. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 76–78). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Jedan milion. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 98–99). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Jedna beogradska statistika. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 25–29). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Moja kandidacija. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 48–51). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Narodni praznik. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 45–47). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Političke svadbe. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 73–75). Beograd: Rad.
- Нушић, В. (1999). Pred događajima. U V. Bulatović (prir.), *Politički život i smrt: izabrani listići* (str. 81–83). Beograd: Rad.
- Нушић, Б. (2006а). Листићи. У Р. В. Јовановић (прир.), *Аутобиографија; Општинско дете; Листићи* (стр. 395–463). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 8. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006б). Председници бирачких одбора. У Р. В. Јовановић (прир.), *Из полупрошлости; Бен Акиба* (стр. 458–460). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 9. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ц). Царина се мора платити. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 234–241). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006д). Девојка са недостатком. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 382–384). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006е). Класа. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 201–209). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ж). Тринаести. У Р. В. Јовановић (прир.), *Хајдуци; Приповетке* (стр. 283–298). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 13. Београд: Просвета.

- Нушић, Б. (2006ч). Косово – опис земље и народа. У Р. В. Јовановић (прир.), *Косово – опис земље и народа; С Косова на сиње море; Са обала Охридског језера; Различити списи и беседе* (5–233). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 14. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Аутобиографија. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (374–383). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Операција. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (226–230). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Нушић, Б. (2006ћ). Три брата. У Р. В. Јовановић (прир.), *Приповетке једног каплара; Рамазанске вечери; Приповетке; Ташула; Мале приче; Прилози* (435). *Сабрана дела Бранислава Ђ. Нушића*, књ. 15. Београд: Просвета.
- Пејчић, А. (2012). *Театрализације власти: комедије Бранислава Нушића*. Београд: Чигоја штампа.

Milica Joković Pantelić
Institute for Social Science, Belgrade

CHARACTERISTICS AND MANNERS OF CORRUPTIVE ACTS DESCRIBED IN FEUILLETONS, RECORDS AND SHORT STORIES BY BRANISLAV NUŠIĆ

Abstract: *Branislav Nušić – whose descriptions of corruption and corruptive conduct of individuals and authorities of his time are presented and analyzed in this paper – humorously and accurately depicted situations, manners and character of the participants in corruptive acts. His observations reveal causes, reasons and motives of why people become involved in corruptive activities. Greed and gaining a social status, position and reputation at all costs reflect important character traits of the people resorting to corruption. Nušić particularly describes the use of the joint budget by people in power, bribing for positions in the hierarchy of power and of voters during the election process for members of parliament, the role of nepotism in gaining privileges, promotion and advancement in civil service and the profit provided by such status. Different events involving characters inclined towards corruption are described by Nušić through comic, tragic and farcical plots. The paper is aimed to use Nušić's insight into his era to show how corruption as a phenomenon is dangerous when it involves individuals and society, and how difficult it is to stop or eradicate corruption to the extent that it cannot threaten social life. Nušić's descriptions of corruptive situations are still present in similar forms today. Nušić's message is that Serbia's political life is inundated in corruption. By their repetition over time, corruptive cases lead to the formation of corruptive patterns accompanying Serbia's political life to date.*

Keywords: *corruption, corruptive pattern, bribe, personal benefit, extortion, elections, nepotism, greediness, abuse, illegality*

Primena Nušićevih retoričkih postupaka u vođenju jutarnjeg programa Jovane Joksimović

Maja Fićović¹

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Nikola Perišić

Institut za političke studije, Beograd

DOI: 10.5937/cm18-44564

Sažetak: Jovana Joksimović je novinarka i voditeljka koja je najveći deo svoje dosadašnje karijere posvetila vođenju istog formata emisija, a to je jutarnji program i tu vrstu televizijskog formata radi skoro 20 godina. Upravo iz tog razloga se može smatrati jednom od najiskusnijih presenterki u Srbiji kada je u pitanju ova vrsta programa i voditeljkom koja se najduže u kontinuitetu bavi formom jutarnjeg programa u Srbiji. Tokom svoje karijere radila je na tri različite komercijalne televizije, a to su: Pink, Prva i K1. Treba napomenuti da je na Pinku i Prvoj često program vodila u paru sa Srđanom Predojevićem. Uz to s istim kolegom, radila je i na Javnom medijskom servisu (RTS). Zbog svega navedenog predmet rada jesu retorički postupci Jovane Joksimović prilikom vođenja jutarnjeg programa. Nušić u svojoj knjizi „Retorika” ukazuje da je dobar stil zasnovan na „jasnosti i čistosti govora, kao i na pravilnim tonskim artikulacijama”. Osnovna hipoteza od koje se polazi u radu je da, bez obzira na različite komercijalne televizijske kanale na kojima je radila, je Jovana Joksimović sklona istim retoričkim postupcima kao što su prekidanje sagovornika ili paralelni govor sa sagovornikom što otežava praćenje razgovora koje vodi. Uz to, istraživanje i analiza je pokazala da u novinarskom izražavanju Jovane Joksimović dominantan nelogičan i neskladan pristup što za posledicu ima da ne postoji pravilan red prilikom intervjua koje radi u svom televizijskom programu. Takav pristup ima daleko-sežne posledice po razvoj kulture dijaloga u javnoj sferi.

Ključne reči: jutarnji program, Jovana Joksimović, retorička analiza, Nušićeva retorika, komercijalni televizijski kanali

---

¹ Kontakt sa autorima: nikola.perisic.fpn@gmail.com

UVOD

Televizija se smatra najdominantnijim medijim za informisanje u Srbiji (Vukojević 2015). Svoju moć televizija zasniva na činjenici da je audio-vizuelni medij (Juričić 2017). Privlačnost i rasprostranjenost televizije nam pokazuju i empirijski podaci da se osam od deset građana i građanki Evrope svakodnevno informiše putem tog medija uprkos razvoju interneta i društvenih medija (Directorate-General for Communication 2020). Takođe, u Evropi se prosečno ispred televizijskog kanala provodi 220 minuta (Austin, Barnard & Hutcheon 2015). Apsolutno iznad proseka nalazi se stanovništvo u Srbiji koje u proseku dnevno ispred televizijskog kanala provodi nešto više od pet sati (Kljažić 2016). Kao najgledaniji vid televizijskog programa izdvaja se informativni program (Nielsen & Sambrook 2016). Kod ovakve vrste televizijskog formata kredibilnost predstavlja jedan od najvažnijih elemenata koji treba da bude ispunjen, pre svega zbog etičkih novinarskih standarda, a zatim i zbog komercijalnih uspeha medija, odnosno gledanosti i poverenja koji će steći kod publike (Schweiger 2000). Dakle, to i jeste jedna od ključnih uloga medija, da „omogućuje građanima da budu pravovremene i neutralno (objektivno) informisani” (Holbert 2005, 511). Televiziju od drugih medija razlikuje uverljivost žive slike (Car 2010). Zbog toga Burdije (Bourdieu 2005) smatra da „televizija postaje arbitar u društvenoj i političkoj sferi” (277). Ono što sve češće postaje karakteristika televizije, da osim u informativne svrhe, ima i zabavnu ulogu. „Gledanje televizije postaje najpopularnija zabava na svetu” (McQueen 2000, 13). S obzirom na to da se televizija uglavnom gleda kod kuće, odnosno u intimnom krugu, televizijski program je od svog početka stvorio oblike personalizovanog (direktnog) obraćanja publici (Turković 2005).

Ključnu ulogu u posredovanju ka publici imaju voditelji programa (Prado i ostali 2020). Osoba koja govori, uz vizuelne elemente, nalazi se u žiži i iz tog razloga treba da postoji odlična priprema za televizijski nastup kako bi se poruka prenela na pravi način (Kukavica 2021). Kako bi se što uspešnije ostvario željeni odnos sa publikom televizijski kanali prave programsku šemu. Klasifikacija programa se može izvršiti na osnovu različitih kriterijuma, a jedan od tih kriterijuma je u kom periodu dana se emituje program. Tako možemo razlikovati: 1) *jutarnji program* – koji se najčešće emituje u intervalu između 6 i 10 sati; 2) *dnevni program* – koji se najčešće emituje u intervalu između 10 i 16 časova; 3) *poslepodnevni program* – koji se najčešće emituje u intervalu između

16 i 19 časova; 4) *večernji program* – koji se najčešće emituje u intervalu između 19 i 23 časova; 5) *noćni program* – koji se najčešće emituje nakon 23 sata (Turković 2005, 351). Kada je reč o *jutarnjem programu*, u Srbiji neretko se izlazi iz ovih okvira jer gotovo sve televizije ovu vrstu televizijskog programa emituju do posle 10 časova, a često traju i do 11 časova i duže.

Iako je jutarnji program zamišljen kao primarni informativni program u kojem gledaoci dobijaju relevantne, a pre svega servisne, informacije koje se odnose na stanje u saobraćaju, vremenske prilike i planirana isključenja vode i struje. Međutim, format jutarnjeg programa je u prethodnim godinama i pod uticajem sličnih formata iz Sjedinjenih Američkih Država, Kanadi i Australiji, postao dominantno bazirani na aktuelnim političkim, društvenim i kulturnim temama (Cleary & Bloom 2009). Tako da se trenutno jutarnji programi koji se emituju u Srbiji slabo međusobno razlikuju. Naime, sve televizije u Srbiji su, u svoje jutarnje programe, uvrstile intervjue sa analitičarima, stručnjacima iz različitih oblasti koji su iz određenog razloga u žiži tog dana, političarima i drugim javnim ličnostima koji dolaze iz sfere kulture, zabave ili sporta. Gotovo svi televizijski kanali u Srbiji imaju identičnu šemu jutarnjeg programa: počinje se sa „pregledom štampe” gde se komentarišu najznačajnije društveno-političke teme, zatim se obrađuju pojedinačno najznačajnije teme iz oblasti domaće i međunarodne politike, da bi se u poslednjem delu posvetili temama iz oblasti kulture i zabave u kojima gostuju glumci, pevači ili sportisti. Sve češći trend u sadržaju jutarnjeg programa je organizovanje političkih debata u kojima učestvuju političari ili analitičari koji imaju različita stanovišta o pitanjima iz domaće ili međunarodne politike. Samim tim televizijski studiji prerastaju u arenu gde se političari i analitičari nadmeću da predstave upravo svoje argumente kao „najistinitije” i „najispravnije”. Zbog toga uloga voditelja u posredovanju u razgovoru postaje značajnija. Kao jedna od najiskusnijih u toj vrsti televizijskog formata može se smatrati Jovana Joksimović koja već skoro 20 godina vodi prvenstveno jutarnji program. Tokom rada na RTS-u, Pinku i Prvoj često je program vodila sa kolegom Srđanom Predojevićem, dok je prelaskom na K1 otpočela isključivo samostalno da vodi ovaj televizijski format. Sva tri komercijalna televizijska kanala, čiji su jutarnji programi koje je vodila Jovana Joksimović predmet analize rada, emituju jutarnji program između tri i pet sati svakog dana. Svi analizirani jutarnji programi su kolažnog tipa i najveći deo vremena posvećen je razgovorima sa gostima u studiju i povremenim

uključenjima „sa terena”, tako da pojedini razgovori ponekada traju i gotovo sat vremena. Publici su verovatno najzanimljiviji segmenti ovog programa koji uključuju analize stručnjaka aktuelnih društvenih i političkih događaja, kao i ukrštanje stavova gostiju koji imaju različite stanovišta o različitim društvenim i političkim procesima. Zbog značajnosti tema koji se obrađuju u jutarnjim televizijskim programima potrebno je da novinar/ka vlada dobrim stilom koji je zasnovan na „jasnosti i čistosti govora, kao i na pravilnim tonskim artikulacijama” (Нушић 2017, 118-120)². Uz to, Nušić ukazuje koliko je važno da novinar „u svakom razgovoru je potrebno da se pojedinac stara da koristi lepe izraze i izboru reči, kao i da sasluša sagovornika” (Нушић 2017, 54). Posebno ističe da je tokom razgovora potrebno izbegavati amfibolije (dvosimeslene reči) i umetnute rečenice (Нушић 2017, 121).

TEORIJSKI OKVIR

Osnov novinarskih žanorva u okviru svih vrsta medija predstavljaju intervjui. Najjednostavnije određenje intervjua je da on predstavlja „svaki komunikativni čin između dvoje ljude” (Basset 1968, 15). Ovakva forma novinarskog žanra veoma je zastupljena u svim rubrikama, od politike, društva, ekonomije, kulture, sporta do estrade. Zahvaljujući pitanjima i odgovorima na ta pitanja uspostavlja se neposredna komunikacija između sagovornika i publike (Stanojević 2009). Tačnije, intervju je uvek zasnovan na „dijaloškoj formi između novinara i intervjuisane osobe ili osoba sa željom da se javnosti prikaže određena tema ili ličnost” (Јевтовић, Петровић и Арацки 2014, 121). Kljajić (2016) smatra da intervju odlikuje „saopštavanje i objašnjavanje činjenica” (7). Imajući u vidu da se u Srbiji sve više otvaraju televizijski kanali koji su isključivo informativno usmereni, novinari tih televizijskih kanala se koriste intervjuom kako bi preneli informacije i novosti o aktuelnim temama publici.

Kljajić (2016, 104) govori o tome da treba razlikovati intervju kao metod u koji se svrstava intervju za prikupljanje podataka i intervju za sagledavanje gledišta i stavova. Kao drugu vrstu identifikuje intervju kao samostalni novinarski žanr u koje spadaju tematski intervju i intervju portret zahvaljujući kojima javnost saznaje o životu i karijeri važnih ličnosti kao što su akademici, umetnici, sportisti... Miljanić (2001, 236-237) smatra da postoje dve vrste intervjua:

² Prvi put je „Retorika” Branislava Nušića objavljena 1934. godine, a za potrebe pisanja ovog rada korišćene se reizdanje iz 2017. godine

iznuđeni intervjui kada se redakciji ili novinaru ponudi određena ličnost zbog svog društvenog uticaja ili kada neka ustanova, odnosno institucija, predloži svog predstavnika da govori u medijima zbog postojanja opšteg interesa. Druga vrsta je polemički intervjui u kojem novinar zauzima polemički stav prema sagovorniku i protivreči mu kako bi u interesu javnosti saznao sve što je neophodno.

Prilikom vođenja intervjua najvažnija je uloga novinara. Odnosno, bitno je kako će novinar voditi razgovor i koju vrstu jezičkih sredstava će odabrati tokom razgovara (Младенов 1980). Tačnije, potrebno je da novinar bude spreman da uputi dobru ulogu i/ili pitanje (Stanojević 2009). Ta uloga novinara, koja zauzima centralno mesto u sponi između publike i sagovornika, posebno je uočljiva u televizijskom novinarstvu (Рус-Мол и Загорац 2014). Na taj način novinar ispunjava svoj demokratski kapacitet i potrebu da društveni sistem održi zdravim (Kulić 2020). Ipak, da bi novinar dosegao taj nivo potrebno je da prođe određeno vreme i da se on javnosti „dokaže” kao kredibilan i stručan (Roščin 1989). S druge strane Todorović (2006) govori o tome kako nametanje protivrečnosti neretko postoje svojstvo medijskog izražavanja. Sličnog stanovišta je i Stanojević (2013) koji objašnjava da se različite forme novinarskog izražavanja ne poklapaju sa predmetom o kojem se govori i/ili piše. Međutim, sve češća karakteristika novinarske retorike postaje govor bez dokaza i efikasnosti (Sapunar 2000). Zbog svega navedenog, važno je da novinar na pravilan i konzistentan način iskazuje svoje misli. Odnosno, kako naglašava Stanojević „pravo pitanje nastupa, tek, ako svako sledi svoju misao i sluša sagovornika” (2009, 81).

Osim dobre pripremljenosti novinari treba da se izražava na jasan i pravilan način. Potpunije, novinarska naracija ne treba da zamara publika, a u sebi treba da sadrži činjenice (Barašin, Kalinić i Milutinović 2013). Dakle, novinarski stil koji je zasnovan na izboru jezičkih sredstava i samim tim postaje autonomna stilaska kategorija (Младенов 1980). Ipak, treba imati u vidu činjenicu da novinarska stilistika i retorika zavise od toga kojim novinarskim žanrom se služi novinar (Stanojević i Mirkov 2022). Kada govorimo o novinarskom stilu i retoričkim postupcima najvažnije je da novinarska upotreba i odabir jezičkih sredstava bude razumljiv većini populacije i da novinar prepozna problem o kojem govori i/ili piše. Govori se o tome da je novinar ključni subjekt u komunikološkom trouglu koji čine novinar, sagovornik i publika (Nujić 2010). Sigurno da se iz tog razloga, onda, novinar može smatrati ključnim za primenu novinarske stilistike i retorike. Upravo na osnovu važne uloge koju novinar ima

u društvu jasno je da novinarski stil ima značajno mesto za razvoj kredibilitnosti novinara.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I UZORAK

Predmet istraživanja jeste retorički stil koji novinarka i voditeljka Jovana Joksimović primenjuje u intervjuima tokom vođenja jutarnjeg programa na različitim komercijalnim televizijama, odnosno na Pink, Prvoj i K1 televiziji. Istraživanje će obuhvatiti različite intervjuje koje je Jovana Joksimović uradila u tom televizijskom formatu od 2016. do 2021. godine. S obzirom na to da je novinarka i voditeljka Jovana Joksimović vodila jutarnji program od nekoliko sati gotovo svakodnevno tokom radne nedelje, biće primenjeno slučajno uzorkovanje i odabrani su intervjui i debate koji su izazvali pažnju šire javnosti zbog aktuelnosti tema koje su tom prilikom obrađivane. Biće analizirana četiri intervjuja koja je vodila i jedan politički duel koji je vođen u njenoj emisiji. Uzorak je odabran na osnovu toga da se analiziraju jedni od najznačajnijih društvenih i političkih događaja u tom vremenskom periodu u Srbiji. Intervjui koji će biti analizirani obuhvataju dva intervjuja koja je uradila sa Aleksandrom Vučićem kao najznačajnijom političkom ličnošću u Srbiji u prethodnih skoro deset godina koji je obavljao funkcije predsednika Vlade i predsednika države, kao i dva intervjuja koja je uradila sa kolegama novinarima: Veljkom Lalićem iz nedeljnika *Nedeljnik* i Miodragom Popovim koji je nastupao ispred Udruženja novinara Srbije (UNS). Duel političkih neistomišljenika koji je uzorkovan je debata između Čedomira Jovanovića i Boška Obradovića. Osnovna hipoteza od koje se polazi u radu je da bez obzira na različite komercijalne televizijske kanale na kojima je radila, Jovana Joksimović je sklona istim retoričkim postupcima koji su zasnovani na čestim prekidanjem svojih sagovornika prilikom razgovora koje vodi.

Kao najpogodnija metodologija za efiksano ispitivanje osnovne hipoteze od koje se pošlo u radu je retorička analiza. Retorička analiza će biti zasnovana na preporukama ispravnih retoričkih postupaka koje je Nušić dao u svojoj „Retorici”. Nušić smatra da „retorski stil uvek ima zadatak da izazove određeni efekat” (Нушић 2017, 115). S tim u vezi novinar bi uvek trebalo da teži efektima koji ne izazivaju njegov negativan i odbojan retorski stil gledaocima kao što su neprimerene upadice, komentari, preopširni uvodi i zaključci ili podilaženje sagovorniku zbog njegove društvene i/ili političke moći, već da svojim stilom

ispunjava ono što se očekuje od novinara, a to je da postavlja pitanja od javnog značaja i na primer način da insistira na takvim odgovorima (Stanojević i Đorđević 2020).

INTERVJU SA ALEKSANDROM VUČIĆEM NA TELEVIZIJI PINK

Mandatar za sastav nove Vlade i predsednik Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić gostovao je kod Jovane Joksimović na Pink televiziji 29. maja 2016. godine. Razgovor koji je trajao dva sata, najavila je tiho, rukama oslonjena o sto. Uvod u ovaj razgovor koji pravi Jovana Joksimović je dug i dodaje da se Aleksandar Vučić nalazi na televiziji koja mu je naklonjena.

Razgovor teče mirno, s tim što je na bradu naslonila ruku, kao da se već sprema za raspravu, dok pokušava da mu postavi pitanje, budući da je Vučić prekida. U narednom delu Joksimović je već prešla na pitanja gledalaca (moguća nesigurnost da postavi svoja pitanja), a ubrzo kreće duži Vučićev monolog, koji novinarka pažljivo sluša, pokušavajući da ga prekine, ali joj to ne uspeva i onda počinje preklapanje glasova. Na konstataciju sagovornika da je „priča o fantomkama” izmišljena, pita ga „kako to mislite izmišljena”. Posle izvesnog vremena prekida sagovornika i kaže i dalje vrlo umereno, da će doći na tu temu. Nepotrebno je da Jovana Joksimović govori „kako će se doći i do teme”, jer upotreba tog izraza ukazuje na „školski i ziheraški pristup”, kao i da sve o čemu se razgovara „predstavlja temu” (Stanojević i Đorđević 2019, 62-63). U nastavku svog izlaganja Jovana Joksimović pita „šta ćete učiniti”, konstatujući da joj se čini da on vrlo dobro zna ko je to učinio (rušenje), dok on kaže, „neću ja, nego nadležni”, ona kaže „dobro”. To izgovoreno „dobro” je suvišno i narušava pažnju gledalaca intervjuja, dovoljno je bilo samo da pređe na sledeće pitanje. Novinar je tu da postavi pitanje, zatraži objašnjenje na prethodno, ali ne i da ocenjuje da li je to „dobro” ili da na taj način zatvara jednu i prelazi na sledeću temu. Jasno je da u takvom razgovoru ne postoji dijalog između novinara (voditelja) i političara.

U narednom delu intervjuja, voditeljka počinje polemiku, sklapa ruke i postaje srčanija, postavljujući pitanja u nizu „da ste danas na tom mestu i da možete i takve stvari da istražite, da li biste dali nalog da se istraži... ali Vi ste se složili sa tim da je nenormalno rekli ste da su uradili idioti citiram Vas; a mislite li da je neko iz grada upleten u to, pa šta Vam osećaj kaže.” Sledi žustar razgovor.

Dok sagovornik govori da je „sve na njemu”, ona kaže „Vi stalno preuzimate sve na sebe, ali imate mehanizme da sprečite te lopove ili kako god se oni nazivaju”. Tu treba zapaziti da voditeljka, dok razgovora, na određeni način laska Vučiću. Životić (2001, 201) smatra da je osnovna karakteristika laskanja „očekivanje materijalne ili neke druge pogodnosti, dok laskavac ulaže samo lepe i prijatne reči”. Sličan vid laskanja Jovana Joksimović upućuje Vučiću u delu razgovora kada govore o tome kako će Vučić primati građane od 5 do 8 sati ujutru. Joksimović konstatuje „nije lako, deluje potpuno neverovatno”.

Jovana Joksimović u sledećem delu razgovora, otpočinje govor o projektu „Beograd na vodi”. Joksimović kaže „Vi znate da ja što se tiče projekta *Beograd na vodi*, ja to podržavam, znate šta nisam verovala da ćete to da uradite, nisam sigurna ni danas da ćemo za deset godina imati taj projekat” i ponovo izlazi iz okvira intervjua. Nedopustivo je da novinar daje svoje mišljenje i komentariše da li je to dobro ili ne, da li je verovao ili nije u nešto o čemu govori i tako gledaocima, slušaocima, čitaocima nameće svoj stav, već je neophodno da bude objektivn i nepristrasan, kako bi oni sami formirali svoje mišljenje i stav o tome da li je to dobro ili nije. U nastavku razgovora, Joksimović objašnjava da od kako su objavili broj telefona na koji građani mogu da se jave i postave pitanje, da on neprestano zvoni, i da je stiglo najviše pitanja lične prirode. „Ljudi pitaju kada ćete da im rešite probleme, od privatnog života do problema sa komšijama. Čini se da ste na sebe preuzeli sve rešavanje svih problema građana Srbije, što apsolutno nije Vaš posao” konstatuje, i izlazi iz okvira profesionalnog.

Kada su govorili o smenama na RTV Vojvodine voditeljka kaže „mora narod da ima nekog kog će da opsuje, a zašto ste to Vi”. Nakon što kaže da neće ići na RTS, ona pita, „a hoćete li da dolazite na Pink”? Na odgovor „hoću”, ona kaže „pa eto zato onda pričaju da mi radimo za Vas”, on kaže „baš me briga šta pričaju”, a ona kaže „pa mene je briga”. Potpuno suvišna konverzacija jer gledaoce ne zanima na kojim televizijama će predsednik države da gostuje, a na kojima ne i kao koji su razlozi za to. Uz to, primetan je neuspešan pokušaj Jovane Joksimović da se našali na račun svoje televizije da je „režimska”. U nastavku intervjua, oko spekulacija za sastav nove vlade, kreće rasprava jedan na jedan i nadmudrivanje, kao da se radi o političkim oponentima. U jednom delu ona kaže „ne, samo da šaljete inspekcije i da rade kako treba, eto samo to”. Vučić pita, šta da radi jedan inspektor, a ona kaže „pa da zaposlite još inspektora”. Razgovor se pri kraju vraća u mirne granice, kao na početku.

INTERVJU SA VELJKOM LALIĆEM NA TELEVIZIJI PINK

Kao i prethodni analizirani intervju, i ovaj je, Jovana Joksimović radila u okviru Jutarnjeg programa TV Pink 14. oktobra 2016. godine, a karakteriše ga aktuelna tema i vrlo nadahnuta najava. *Nedeljnik* je objavio navodni intervju s predsednikom Amerike Donaldom Trampom, koji je američka administracija demantovala. Voditeljka razgovor započinje pitanjem, koje u ovoj konkretnoj situaciji ima ulogu najave razgovora za publiku: „Da li je *Nedeljnik* prevaren ili je upao u žarište američke izborne kampanje?” Nakon što mu je poželela dobro jutro, sledi opširna najava i lekcija o novinarstvu i „čemu nas godinama uče u ovom poslu”, a to je da „ako si pogrešio, izadeš i to saopštiš”. U drugom pitanju objašnjava, za gledaoce ne toliko važno, kako se dobijaju veliki, ekskluzivni intervjui. I dok Lalić objašnjava kako je došlo do spornog intervjua, voditeljka traži pojašnjenje. U jeku razgovora, gleda u kameru i kao da se obraća gledaocima, a ne gostu. Lalić dugo i opširno govori. Izenada postavlja pitanja šta misle da se zapravo desilo i nastavlja „da li je moguće da je Tramp toliki prevarant? Da li je poenta da se ovde njima delovi ne dopadaju ili poenta da on nije dao intervju?” Ovo su već pitanja na koja aktuelni sagovornik sigurno nije u prilici da odgovori, budući da su se i sami tek suočili sa situacijom. Podnećete krivičnu prijavu, pita. „Pa sad videćemo, da li krivičnu”, kaže Lalić. Joksimović iskazuje pijetet prema kolegi i novinarskoj profesiji, kao i situaciji u kojoj se uticajni nedeljnik našao iako postoje elementi koji ukazuju da je moglo doći do rasprave i nametanja mišljenja. To dokazuje upravo pitanje „da li se njima nije dopalo ili je poenta da nije dao intervju”, te pitanje u vezi sa eventualnom krivičnom prijavom.

Međutim, za razliku od razgovora sa političarima, u kojima ispoljava neprestanu potrebu za polemisanjem, u ovom intervjuu iskazuje poštovanje prema kolegi i mediju iz kog dolazi i sam intervju je staloženiji i mirniji u odnosu na ostale. Lalić, inače vrsni novinar, kao da je bio suviše iscrpljen vrlo neprijatnom situacijom u kojoj se našao *Nedeljnik*, i sam kao da je težio tome da ne ulazi u bilo kakve rasprave, osim da mirno objasni gledaocima, šta se zapravo dogodilo i svoje vreme je iskoristio isključivo za to. Ovakav pristup se može tumačiti i na način da je ovaj intervju plaćen, ali za to nema jasnih dokaza. U prilog „plaćenom prostoru” može govoriti i to što je Lalić otišao na televiziju koja se uređivačkom politikom i sadržajima koje plasira bitno razlikuje u odnosu na *Nedeljnik* čiji je glavni i odgovorni urednik, ali koja ima značajan rejting, što je *Nedeljniku* i te kako išlo u

prilog, kako bi većina populacije bila informisana o tome šta se zapravo dogodilo i kako je što se njih tiče došlo do spornog intervjua.

INTERVJU SA ALEKSANDROM VUČIĆEM NA PRVOJ TELEVIZIJI

Ovog puta sa predsednikom Srbije i Srpske napredne stranke Aleksandrom Vučićem 6. juna 2019. godine na Prvoj televiziji razgovarala je Jovana Joksimović sa svojim kolegom Srđanom Predojevićem. Predojević počinje intervju, ali se Joksimović odmah ubacuje, i poalo izveštšeno, kreće u polemiku postavljajući niz pitanja i tu započinje jedan vrlo brz dijalog. Prateći pokrete i mimiku Vučića, Joksimović konstatuje tokom razgovora, da on više nije nasmejan. Kad on kaže da nema na koga da bude ljut, pita „niste li ljuti na EU”. Budući da je rasprava živa, neverbalna komunikacija prati verbalnu. Brz dijalog se nastavlja, a kolega voditelj biva potisnut u drugi plan.

Posle dužeg odgovora predsednika Srbije, prekida ga i nadgllašava, nabrajajući nesprove dene odluke iz dijaloga sa Prištinom i daje svoje projekcije. Nastavlja se vrlo živa polemika. „Ako sam Vas ja dobro razumela, a Vi me ispravite ako nisam, onda ćete Vi biti taj koji će reći, pa ne neću pod tim uslovima, nema šta ni da se sastajem”. Primetno je naglašavanje zamenice „vi”. Na njegovu konstataciju da hoće da kaže da je on kriv u svakom slučaju, odgovara „pa dobro, to nije nešto što je pozitivno”. On je pita ima li rešenje, na šta ona odgovara „pa nemam, pitam Vas”. U ovom delu, pokušava da se, na neki način, izjednači sa gostom, u ovom slučaju predsednikom, i pokaže svoju „bitnost”, time što on njoj upućuje kontrapitanje. Mirkov ističe da je važno da novinar treba da pronade sklad kada je potrebno da govori i prekine sagovornika potpitanjem, a kada da ćuti i pusti sagovornika da govori (Mirkov 2012).

Na odgovor Vučića da se ponaša kako je u najboljem interesu naroda, sledi serija pitanja. „Pa da li je u najboljem interesu naroda da upravo to radite? Kako se meri šta je interes srpskog naroda, na koji način Vi to stavljate na vagu, dakle ako nam je s jedne strane značajan taj prvi i drugi jul, najava velikih sastanaka, potencijalnog otvaranja novog dijaloga, onda s druge strane, ako je bilo ko izričit s jedne strane, šta je tu dobro za nas?” Ovde je previše konstatacija i pitanja, preširok uvod u pitanje, i ponovo naboj ka erističkom koji je nesavladiv. Međutim, sagovornik prihvata igru, kako bi za sebe izvukao najbolje, i postavlja njoj pitanje šta je to što on treba da uradi, i da mu to ona i kaže, međutim, ubacuje

se kolega novinar i postavlja pitanje. Vučić ne odustaje, ponavlja pitanje Jovani Joksimović. Ona, smejući se izgovara „opet ja da Vam odgovorim”, dok Vučić kaže „pa Vi, zato što mi pet puta govorite da je to nešto što nije dobro, evo Vi mi kažite šta da uradim”. I sledi rasprava, pitanje na pitanje... Jovana Joksimović ponavlja „i opet da Vam ja dam odgovorim”. Nadmudrivanje zasnovano na razmeni kratkih međusobnih pitanje se nastavlja i u delu koji se odnosio na to „koliko radi” Vučić, Joksimović kaže: „Vi ste želeli da budete na toj poziciji, pa? Da li je referendum rešenje?” Vučić odgovara „o čemu Jovana”. „Pa, o čemu”, nastavlja Joksimović. „Pa imate li vi nešto da predložite”, upitao je ponovo Vučić i opet nadmudrivanje i polemika.

Vučić nastavlja svoje izlaganje sa „da zavedem diktaturu”, te nabroja primere i ističe „da neće kao u Makedoniji da izađe 35 posto glasača i da kaže prošao referendum”. Joksimović kaže „pa vidite da i tako može”, na šta on odgovara „pa može, ali ja tako neću, kod mene tako ne može, u Srbiji demokratskoj zemlji ne može sa 30 posto da prođe referendum”. Sledi još jedan dijalog, pričanje uglas, dok Joksimović vrlo svesna publike i gledalaca, sve vreme gleda i u gosta, i u kameru. Kolega novinar pokušava da smiri situaciju i izgleda kao arbitar.

Kad Vučić kaže da ga ne interesuje što u novinama piše „ko će mu prvi zabiti nož u leđa”, ona odgovara sa „kako Vas to ne interesuje, to su vam prvi saradnici, naravno da Vas interesuje”. On kaže „uopšte me ne interesuje”. Joksimović uporno nastavlja „kako Vas ne interesuje ko su vam prvi saradnici”. Kao i u prvom analiziranom razgovoru sa Vučićem uočljivo je podilaženje i određeni nivo laskanja. Onda vrlo srčano objašnjava kako njegovi saradnici treba da brane politiku koju Vučić zastupa. Opet vrlo živa rasprava. Nastavlja u maniru savetnika predsednika, a ne novinara. Sličan pristup Jovane Joksimović primetan je kad se otvorilo pitanje slobode medija. Na pitanja predsednika Vučića da li im se nekad neko mešao u kreiranje programskog sadržaja, ona odgovara sa „niste”. „Pa šta mi onda kažete, žalite se na slobodu medija, a kažete da imate potpunu slobodu”. Joksimović: „Ja se ne žalim, ja Vas pitam.” Vučić: „Vi se ne žalite”. Joksimović: „Ima onih koji se žale”... Jovana pita, „a da li je problem kad kažete tajkunski mediji?” Vučić kaže „pa zar nisu?” Ona kaže: „Pa dobro, ali znate da iz vaših usta to ima ozbiljnu težinu”. On kaže „pustite to, ja vas pitam, a zar nije, rako”. Jovana Joksimović na to ćuti. Vrlo neprofesionalno, posebno odgovor kojim daje saglasnost da su pomenuti mediji „tajkunski”, ali „primećuje” da Vučić sa pozicije predsednika države, ne bi trebalo da to kaže.

Kasnije mu čita rezultate određenih političkih istraživanja i sve postaje neozbiljno, šaljivo, ravno zabavi gledalaca i izostaju ozbiljna pitanja i odgovori. Na samom kraju, neprofesionalno ga pita da li gleda njihov jutarnji program. „Volela bih da pogledate naš jutarnji, da vidite da stvarno imamo i pozitivne priče”. Pitanje koje se ovde postavlja da li je novinaru zaista važno da se predsedniku države dopadne određeni programski sadržaj ili treba kroz svoj program da otvori pitanja važna za građane i generalno za interes javnosti. Odnosno „novinar treba da oseća odgovornost za Drugog i sebe kao drugog” (Stanojević i Đorđević 2019, 60).

INTERVJU SA MIODRAGOM POPOVIM NA TELEVIZIJI K1

Prvi analizirani intervju Jovane Joksimović na televiziji K1 bio je 2. juna 2021. godine sa Miodragom Popovim ispred Udruženja novinara Srbije (UNS). Voditeljka Jovana Joksimović, u najavi razgovora, saopštava da u najstarijem Udruženju novinara Srbije (UNS) „pljušte ostavke”, što je izraz i jezička konstrukcija koja se često čuje u svakodnevnom jeziku. Takav rečnik je više karakterističan za žargon nego za književni jezik. Žargon se može odrediti i kao „svaki instrumentalni govor grupe ljudi, staleža ili klasa koji se u svom specifičnom načinu sporazumevanja nastoji odvojiti od standardnog govora” (Sabljak 1981. 68). Dalje saopštava još informacija i postavlja retorsko pitanje, „šta se to desilo da se struka podelila, nižući dalje pitanja ko je i kakav trag ostavio u UNS-u, šta je to sporno u izboru novog predsednika, kao i radu generalnog sekretara?” Retorsko pitanje u toku izlaganja komunikator sam sebi postavlja i na njega odgovara, ili pak tako postavlja pitanje da se u njemu već nalazi odgovor. Ovom sintaksičkom figurom pojačava se pažnja i interesovanje recepijenata, ističe se emocionalni naboj govornika, a stilski uzev - razbija se monotonija ravnomernog izlaganja, poruka dobija elemente dinamičnosti i manje ili veće dramatičnosti. U svakom slučaju retorsko pitanje efektno deluje, te se stoga koristi u svakodnevnoj jezičkoj komunikaciji, u pesničkom, novinarskom, pa i naučnom stilu (Младенов 1980, 89).

„Iz drugog ugla o svemu što se dešavalo nakon sednice na kojoj je izabrano novo rukovodstvo UNS-a” i vrlo naglašeno izgovara „nakon”, podižući obrve, „govori *moj gost*”, Miodrag Popov. Ovde pre svega treba nalasiti njenu facijalnu ekspresiju koja se svrstava u neverbalni vid komunikacije. Nušić (2017, 167) to naziva „nemi organi” i zaključuje da je to „jedan od načina da govornik izrazi

svoje stavove". Voditeljka naglašava „moj”, a trebalo bi „naš gost”, budući da je gost televizije, a ne njen. Kamera tek tada prikazuje gosta i do tada je publika u neizvesnosti. Izgovara „nekako mi se čini da moramo da naglasimo nekoliko stvari” (gledajući u papire ne u sagovornika), potom kaže „Vi i ja smo se čuli pre dva dana”, podižući pogled ka kameri, pa tek prema sagovorniku, pitajući ga da li može da to ispriča gledaocima? Ukoliko to nije dogovoreno, taj postupak je neprijatan za gosta i nije profesionalno da u živom programu priča kako je tekao dogovor za gostovanje. To onda samo privlači pažnju gledalaca, koji vole da „zavire” i iza kamere, i saznaju „ekskluzivno” kako je izgledao privatni razgovor gosta i voditeljke. U ovom konkretnom slučaju to bi bio marketinški trik, i zadržavanje pažnje gledalaca. Motiv zbog kog voditeljka to objašnjava u programu može biti i taj što ima potrebu da opravda prisustvo određenog gosta studiju, možda onima kojima je naklonjenija, a koji su dan pre toga gostovali i komentarisali isto dešavanje u vezi sa izborom novog predsednika UNS-a. Takođe, ovde se uočava i motiv samopotvrđivanja. Motivom za samopotvrđivanjem obuhvata se neodređena, veoma opšta ali intenzivna i za ljude karakteristična težnja da se potvrde kao osobe i da i sami sebi, a i ljudima u okruženju pokažu da njihovo postojanje i njihova aktivnost imaju smisao i vrednost. Takva težnja proizilazi iz specifične ljudske karakteristike koja se sastoji od svesti o samom sebi i svome postojanju (POT 2003, 240).

„Pozvali ste me da mi kažete”, nastavlja gledajući nagore, „da mi kažete da sam uradila jednostrano razgovor” (gost kaže da nije tako rekao) ali ona nastavlja, „odnosno da mi kažete da sam jednostrano izabrala gošće”, naglašava, „to ste rekli da, i ja sam odmah rekla dođite u emisiju”. Voditeljka izrazito gestikulira rukama, i nastavlja. To je često prisutno tokom razgovora. Voditeljka se obraća gledaocima i saopštava im kako je tekla priprema za tu emisiju i koga je pozvala da gostuje. Za to vreme, gleda u sto, u papire ili lap top koji je pred njom, sve vreme držeći olovku u ruci, a onda počinje i prstima leve ruke da okreće prsten na desnoj, što se može tumačiti kao blaga napetost. Navaro (2020, 184) smatra da je preplitanje prstiju odraz niskog samopouzdanja i sumnje. Sve vreme ona govori i dominira. Po Argajlu (Argyle 1972, 256), treća funkcija komunikacije je praćenje verbalne komunikacije. Tako govorni iskazi, praćeni neverbalnim znakovima, postaju pitanje ili tvrdnja, zapovest ili molba. Da bismo to postigli, koristimo razne paralingvističke znakove, kao što su pauze u govoru, podizanje i spuštanje glasa, naglašavanje reči, i tako dalje. To vidimo i kod Jovane u prva dva minuta najave intervjua.

Kada gost kaže da se vratimo na početak, odgovara sa „ajde” što se smatra kolokvijalnim izrazom i nije reč primerena za novinarski stil, za televiziju, koja pored informativne ima i obrazovnu funkciju. Smeje se, kada gost kaže da je on pozvao i pita da li se seća, sada već gleda samouverenije u njega i smireno odgovara „sećam se”. Gost kritikuje prethodne gošće citirajući njihove izjave koje demantuje, dok ona pita „a da li je tačno”, i to ponavlja nekoliko puta, podiže desnu ruku i gleda ga pravo u oči. Istraživanja su pokazala da previše često gledanje, posebno ako je oštro, može se doživeti kao nadmenost, nepoštovanje sagovornika ili čak kao pretnja (Argyle 1972, 261). Gost i dalje brani svoje stavove u kontekstu događaja na izboroj skupštini UNS-a, i spominje da je i on iz devedesetih, dok se ona blago sarkastično smeška na to. Poluglasno, ali naglašeno, dok kamera snima gosta. Argajl (Argyle 1972, 263) govori i o kinezičkoj komunikaciji, koju ovde vidimo, a koja se zasniva na telesnim pokretima, na voljnim i nevoljnim pokretima ruku, šake i prstiju, glave, lica, posebno, očiju i usana.

Popov kaže da neće ići u UNS, ako nema potrebe, da nije išao ni pre, dok ona pita, „pa znam sad, ali na šta sve to sad liči?” Smeje se, više je to usiljen smeh, i izgovara pomerajući sve vreme ruku udesno, kao i telo, „šta znači nisam ulazio, neću ulaziti.” Gost nastavlja, a ona ga poluotvorenih usta sluša, budući da je zastala na pola sa pitanja. Ovde razgovor gubi nit, smisao, suštinu, voditeljki kao da izmiče razgovor, a gost nažalost ne ume da uhvati taj trenutak, i razgovor se vrti oko jedne priče, šta je rekao, ko je rekao, ne dajući odgovor ni na jedno pitanje koje zanima gledaoce. U kojoj meri je javni interes u informisanju zamenilo spinovanje i „pričanje priče” i kome koristi, a kome šteti širenje senzacionalizma i tabloidne nekulture (Stanojević i Đorđević 2019, 22).

U nastavku, duže od 20 sekundi kamera prati voditeljku, dok Popov govori. Ona sluša, desetak sekundi joj je desna ruka podignuta, ali oslonjena na lakat. Lagano je spušta, slušajući ga, konačno sa punom pažnjom, zatvorenih ustiju, ozbiljna, bez naglih pokreta. Skoro 30 sekundi gledaoci posmatraju njene neverbalne pokrete na ono što Popov govori. Tek kada ona spusti pogled ka papirima, reditelj odlučuje da gledaoci vide gosta koji je sve vreme govorio. Jovana pita: „Slažeš li se da pogledamo šta su rekle, pa da prokomentarišemo?” Prikladnije bi bilo da je upitala, „da li ste saglasni da pogledamo, ili „ukoliko si saglasan da pogledamo”, s obzirom na to da je razgovor nastavljen na „ti”. Na kraju izlaganja ponovo vraća pogled na sagovornika koji sada preuzima ulogu

govornika i na isti način, po predvidljivom obrascu nastavlja sa prevratanjem očima što, takođe, nije primeren postupak za javni nastup na televiziji. Zaključak je da više gledamo u drugu osobu kada samo slušamo, nego kada sami govorimo, što je i ovde slučaj. Samo u proseku oko polovine vremena (oko 50%) razgovora sagovornici gledaju jedan u drugoga i tokom razgovora sagovornici se tek povremeno gledaju pravo u oči (Argyle & Dean 1965, 296).

Posle emitovanog dela emisije od prethodnog dana, koji će dalje biti predmet razgovora, na ekranu su oboje, a potom kamera prelazi na Jovanu, koja gleda u gosta, dok olovku drži pod bradom upitno i nasmevano, skoro pobedonosno, što podseća na profesorku, koja propituje učenika, od koga ne očekuje tačan odgovor. Podiže obrve, gost govori da je sve na nivou tračarenja, ona pita, „a tračarenje?” Brada je i dalje oslonjena na olovku, autoritativni stav voditeljke se ne menja, okrenuta je i gleda ka gostu, koji je dosta opušten, i nastavlja: „Dobro, ali ajde s čim se ne slažeš, da li je u redu da na čelu UNS-a, bude čovek koji prima državnu platu?” *Čovek koji prima državnu platu*, vrlo naglašeno izgovoreno. To govori dovoljno glasno i uverljivo. Pogotovu je neverbalno komuniciranje superironije u izražavanju emocija, koje ispoljava sa najvećim stepenom iskrenosti. Istinitost neverbalnog komuniciranja obezbeđuje okolnost da ga ne kontroliše centralni nervni sistem, pa tako ni odluke koje bi iz njega dolazile (Životić 2001, 51). Gost nastavlja monolog, Jovana pažljivo sluša, iako je sve izgubilo smisao, prati ga smirenije nego na početku, i najzad ga prekida „nisam sad razumela poređenje, izvini nisam uopšte razumela poređenje”, dodirujući kažiprstom leve ruke bradu. Razgovor dobija razmere polemike. Primetno je da Joksimović ponavlja isti pokret kada prekida sagovornika, pogleda u njega, pa u kameru, pa u sto, papire ili lap top, prekida vrlo dekoncentrisano i neusredsređeno, jer tamo gde bi imala prostora da prekine, ona ga pušta da govori i obrnuto. Dodatnu neprijatnost kod gledalaca stvara i konstantno pričanje uglas, tonci ne utišavaju mikrofone, puštaju da sve ide uživo. Izgleda kao da je Popov intervjuisan, samo da zadovolji pravilo druge strane u novinarstvu, a da se ništa konkretno i značajno nije saznalo, nijedan odgovor nije dobijen, ni nakon pola sata razgovora, uz mnoštvo optužbi i digresija, razgovor je završen.

DEBATA IZMEĐU ČEDOMIRA JOVANOVIĆA I BOŠKA OBRADOVIĆA NA TELEVIZIJI K1

U ovom intervjuu za razliku od prethodnih, dva su gosta u studiju, a Joksimović ovog puta sama vodi razgovor. Debata je emitovana na K1 televiziji 29. juna 2021. godine. Najava intervjuja koji je segment jutrnjeg programa, a koji traje duže od sat vremena, je duža nego što je uobičajeno. U uvodu se osvrće na Rezoluciju o Srebrenici usvojenu u parlamentu Crne Gore, govori o reakcijama iz regiona, sve to kroz osmeh. Pita goste „gde smo tu mi” i koliko je presuda Ratku Mladiću „nama stavila omču oko vrata kao narodu”. Odgovor započinje Obradović, kog ubrzo prekida dodatnim pitanjem „imamo li mi zasluga što nas tako tretiraju vezano za to da smo genocidan narod i šta bi rekao Čedomiru Jovanoviću, koji je izjavio da je Republika Srpska genocidna tvorevina”. Ne-prestano ga prekida tražeći dodatna pojašnjenja. „Dobro, Vi mislite da smo mi kao narod dužni da poštujemo presude u Hagu” pita dok drži olovku u ruci i skupljena tri prsta. “Neko će raširiti svoje papire, olovke, materijale svuda oko sebe i laktovima će se izboriti za dominaciju” (Havapo 2020, 152).

Okreće se drugom gostu pitajući „I Vi kad čujete ovo, Vi kažete šta“? Jovanović kaže „ništa”, i pita je, „a šta očekujete“? Odgovara opširno da ne očekuje da nekom on (Jovanović) diktira političke stavove, niti da se raspravlja ako na to aludira (Jovanović) nego da kaže „da li je to Srbija u kojoj želi da živi“? Jovanović sporije odgovara, opširno, ali ga nijednom ne prekida. Ka njemu je okrenuta i direktno ga gleda, ne koristi olovku, ne otvara šaku i slično. U nastavku se nadovezuje na njegove odgovore, kao da pokušava da dokaže da zna i da je upućena, budući da se prethodno viđeno da baš i ne zna razliku između dva suda u Hagu. Zato sada kada govore o Vidovanu i Americi navodi da je Čikago proglasio Vidovdan praznikom grada, dok gost o tome priča. Autori smatraju da „promućuran novinar nikada neće pitanje formulisati sintagmom *mene zanima*, nego čarobnom formulom skrivene odgovornosti: *Naše gledaoce zanima* (Stanojević i Đorđević 2019, 67).

Jovana Joksimović nastavlja razgovor pitanjem upućen Obradoviću „zašto ne veruje Vučiću”. Dodaje „šta on Vama kaže”, „i Vi mu ne verujete”, „molim Vas hoću da mi ispričate”. Obradović govori o tome da je Vučić sa Tačijem crtao mape za razganičenja, a ona ga pita „jeste li Vi njemu rekli što si crtao mape”, „šta Vam on kaže”, „šta biste Vi uradili da imate tu ponudu”. Kad sagovornik započinje odgovor sa „ko se odrekao u miru,” pita „znači išli biste u rat”. Ovde

insinuira. On pita „gde Vi vidite rat” ona nastavlja „koja je to druga albanska država” pa zatim zaključuje „Vi, u stvari želite da u okviru Srbije bude druga albanska država, kako je Vi zovete”. Obradović kaže, ne ja želim da do toga ne dođe itd. Na osnovu svega prikazanog u ovoj debati može se zaključiti da je mnogo pitanja gde se insinuira odgovor, i izazivanje sagovornika je pokušaj da se zbuni, prevari. Kao što fizičko gomilanje stihova ne gradi pesmu, tako ni gomilanje novinarskih reči nije dovoljno da stvori dijaloški smisao (СТАНОЈЕВИЋ 2009, 127).

Jedan intervju koji zaista novinarski ništa nije doneo, gde nema doprinosa za preciznom informisanju javnog mnjenja i u kom novinarka u prvi plan ističe sebe. Razgovor u kom je pokazala da nije dovoljno pripremljena, pa potom prepustila stihiji intervjuu, gde dva gosta razgovaraju i raspravljaju međusobno, a ona nestaje iz razgovora i postaje posmatrač. Gotovo da je nestala poslednjih dvadeset minuta jednosatnog intervjuu, koji je deo jutrnjeg programa. Pokušava samo da se zahvali i završi, dok oni nastavljaju u istom tonu. Budući da nisu hteli da prekinu, ona odjavljuje intervju, i dodaje „ako ste slobodni sutra u isto vreme, čekam vas pošto nema kraja ovom razgovoru vašem ali da,da, ali hvala vam u svakom slučaju”, govori kroz neuobičajeno glasan smeh za ozbiljne televizijske formate koji je više karakterističan za zabavne formate poput talk-show emisija.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Polazeći od postavljenih hipoteza, nakon analize sadržaja intervjuu u jutarnjim programima, nesporno je da je voditeljka je sklona istim retoričkim postupcima kao što je često prekidima sagovornika i istovremeni (paralelni) govor dok govori gost. Uz to, prisutna je određena vrsta laskanja i divljenja najvišim državnim predstavnicima što otežava njenu ulogu objektivnog i neutralnog novinara čiji je zadatak da postavlja pitanja koji su interes javnosti.

Formati su slični, kao i gosti, način vođenja emisije sa neznantim razlikama, koje su više doprinos televiziji na kojoj radi, ili sebi, nego doprinos novinarstvu i javnom interesu. Dakle, može se zaključiti da ne postoji znatna razlika u retoričkom nastupu i ponašanju bez obzira na kojoj komercijalnoj televiziji je nastupala Jovana Joksimović. Jasno se može zapaziti da Jovana Joksimović „krši” određene elemente i preporuke koje Nušić nudi u svojoj „Retorici”. To je najuočljivije na primerima prekidanja sagovornika i/ili želje da se inputiraju i

nametnu određeni stavovi, kao i kroz nepotrebno upadanje u reč sagovorniku. Primetni su pojedini vidovi neverbalne komunikacije koja podrazumeva različite aspekte facijalne ekspresije i smeha koji je neprimeren vrsti emisije koju vodi i samim tim utiče na publiku koja prati emisiju (Нушић 2017).

Kao što je naglašeno, kroz sve analizirane emisije dominira prekid govora ili paralelni govor sa intervjuisanim i kada nema potrebe za tim. Sagovornike prekida kada god to poželi, čak i kada se razlog ne nazire, a često da bi iskazala dominaciju i nekakvu moć nad sagovornikom, ulazi u raspravu, najčešće bespotrebno, po čemu je veoma prepoznatljiva. Nije uputno prekidati misli sagovorniku, jer intervjuisani ima pravo da potpuno iskaže svoje misli da zaokruži celinu, ali svakako to treba učiniti kada se udalji od teme i postane ličan. Sklona je iznošenju svojih komentara i stavova što se, takođe, ne može smatrati dobrom novinarskom praksom zato što takav stil narušava zadržavanje u okvirima objektivnog i neutralnog informisanja građana i građanki.

Uvodi su uglavnom preopširni, a krajevi stereotipni. Ne postoji jasnost i sklad u izražavanju koji je neophodan za dobrog novinara kako bi stekao poverenje publike, jer cilj novinara treba da bude jasan i u službi javnog informisanja. Intervjui često skliznu iz suštine i teško je pronaći vest iz analiziranih razgovora, budući da je intervju i istraživačka metoda. Sam stil intervjuja je jasan, živ u segmentima, skladan samo u izvesnim delovima. Takođe, intervjui u okviru jutarnjih programa nemaju dinamiku, traju od 15 minuta do nekad i duže od sat vremena. Gubljenje dragocenog vremena za važne informacije i sadržaje, da bi se ispunio program koji su u nekom novom trendu sebi zadale sve televizije, da im jutarnji programi traju duže nego samo jutro. S druge strane, ne može se osporiti aktuelnost tema i raznovrstan izbor gostiju koje intervjuiše, od visoko pozicioniranih političkih ličnosti, do umetnika, sportista, lekara i ostalih stručnjaka u svojoj oblasti. Takođe, Jovana Joksimović neretko postavlja nejasna pitanja u kojima dominiraju različite zamenice koje doprinosi nejasnosti tih pitanja i samim tim otežava praćenje emisije gledaocima, ali i samim učesnicima koji imaju veoma kratko vreme da protumače na šta treba da odgovore.

Ovakav trend prati većina današnjih televizija, ako se uporede rejtinzi i sadržaji najgledanijih programa. To je ono što veliki oglašivači traže od medija, tako da se i programi usredsređuju i prilagođavaju što većoj gledanosti, kako bi na tržištu bili što konkurentniji. U prilog tvrdnji Džozefa Tjuroa (2013, 240), sadržaji koji se okreću komercijalnom i sve više prate navike gledalaca, kao svog

potencijalnog korisnika o kom god proizvodu da se radi, ne mogu značajno unaprediti demokratske vrednosti jednog društva.

Novinari u intervjuima bi trebalo da vode računa o kulturi dijaloga i da se drže osnovnih principa profesije, pažljivo slušaju sagovornika, a prekidaju samo onda kada se udalji od teme ili jasno izbegava da odgovori na postavljeno pitanje. Zato je neophodno raditi na medijskoj pismenosti i jačati je kod primalaca poruka, odnosno u ovom slučaju gledalaca. Na taj način bi medijska obrazovana publika razumela koji su osnovni principi novinarskih postulata i samim tim bi izvršila pritisak na novinare i voditelje da odgovornije obavljaju svoj posao i u skladu sa interesima javnosti. Dakle, svi konzumenti medija, trebalo bi da razmišljaju o pravilima koja važe za medije, jer što su više informisani i imaju znanje o regulaciji medija, odnosno koja ih pravila zakonom zagwarantovana štite, kako bi bili svesniji primalac informacija i imali jaču sposobnost da odbrane i svoje etičke stavove.

Literatura

- Austin, A., Barnard, J. i Hutcheon (2015). *Media Consumption Forecasts*. ZenithOptmedia.
- Argyle, M., & Dean, J. (1965). Eye-contact, distance and affiliation. *Sociometry*, 28: 289–304.
- Argyle, M. (1972). *Non-verbal Communication in Human Social Interaction*. In Hinde, R. A. (ed.), *Non-verbal Communication*, 243-269. Oxford: Cambridge University Press.
- Barašin, O., Kalinić, Z., i Milutinović, M. (2013). Odgovornost za javnu reč. *Svarog* 6, 118-140.
- Bassett, G. A. (1968). *Praktično intervjuiranje: priručnik za rukovodioce*. Zagreb: Panorama.
- Bourdieu, P. (2005). O televiziji-Pozornica i kulise. *Evropski glasnik-Le Messenger européen*, 10, 270-308.
- Car, V. (2010). Politika i političari-glavna tema i glavni junaci televizijskih vijesti. *Analitičko društvo: časopis za politologiju*, 7(1), 193-212.
- Cleary, J. & Bloom, T.A. (2009). Selling News: Behind the Content of Cable and Broadcast Morning Shows. *Electronic news*, 3(1), 13-31.
- Directorate-General for Communication. (2020). Media use in the European Union. Pristupljeno 18. aprila 2023. godine <https://op.europa.eu/en/>

publication-detail/-/publication/c2fb9fad-db78-11ea-adf7-01aa75ed71a1/
language-en

Holbert, R. L. (2005). Back to basics: Revisiting, resolving, and expanding some of the fundamental issues of political communication research. *Political Communication*, 22, str: 511–514.

Životić, R. (2001). *Izražavanje novinara*. Београд: Савремена администрација.

Јевтовић, З., Петровић, Р., и Арачки, З. (2014). *Жанрови у савременом новинарству*. Београд: Јасен.

Jurčić, D. (2017). Теоријске поставке о медијима—дефиниције, функције и утјецај. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*, 21(1), 127-136.

Kukavica, J. (2021). *Моћ медија у хипермедијском окружењу*. Факултет политичких наука: Сарајево.

Kulić, M. (2020). Redefinisanje uloge novinara u novom medijskom окружењу: идеологија новинарства, поларизација медија и socioekonomski положај новинара. *СМ Комunikacija i mediji*, 15(48), 115-135.

Кљајић, В. (2016). *Интервју у штампи, онлајн магазинима и на интернету*. Београд: Чигоја.

McQueen, D. (2000). *Televizija*. Београд: Клио.

Миљанић, М. (2001). *Новинарске подуке и доуке, водич кроз новинарство*. Подгорица: Радио Црна Гора.

Младенов, М. (1980). *Новинарска стилистика*. Београд: Научна књига.

Наваро, Џ., и Карлинс, М. (2020). *Шта нам свако тело говори*. Београд: Лагуна.

Nielsen, R. K., & Sambrook, R. (2016). What is happening to television news?. *Digital news project, Reuters Institute*.

Nujić, D. (2010). *Мociјска творба и новинарско-publicističkom stilu*. Faculty of Humanities and Social Sciences. Осijek.

Нушић, Б. (2017). *Реторика*. Талија: Ниш.

Prado, E., Delgado, M., García-Muñoz, N., Monclús, B., & Navarro, C. (2020). General-television programming in Europe (UE5): Public versus commercial channels. *Profesional de la Información*, 29, 1-12.

Рус-Мол, Ш. и Загорац, А. (2014). *Новинарство*. Београд: Клио.

Рот, Н. (2003). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике.

Roščin, S.K. (1989). *Психологија и журналистика*. Москва: Наука.

Sabljak, T. (1981). *Rječnik šatrovačkog govora*. Zagreb: Globus.

Sapunar, M. (2000). Novinarska retorika “Als ob”. *Politička Misao*, 37, 105-112.

- Schweiger, W. (2000). Media credibility – experience or image?: A survey on the credibility of the World Wide Web in Germany in comparison to other media. *European Journal of Communication*, 15, 37-59.
- Stanojević, D. (2009). Jezik i moć medija. *CM Komunikacija i mediji*, 4(13), 81-96.
- Станојевић, Д. (2009). *Медијска еристика и јавни дискурс*. Београд: Србија.
- Stanojević, D. Ž. (2013). Public discourse and contemporary political communication. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 7(10), 99-110.
- Stanojević, D. i Đorđević, M. (2019). *Mediji i život bez smisla*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka.
- Stanojević, D., & Mirkov, L. (2022). Genological media alternative: Column as an antigenre. *CM: Communication and Media*, 17(52), 263-272.
- Tjuro, Dž. (2013). *Mediji danas 2, Uvod u masovne komunikacije*. Beograd: Klio.
- Todorović, N. (2006). Tabloidni žurnalizam. *CM: Časopis za upravljanje komuniciranjem*. 1(1), 19–31.
- Turković, H. (2005). Programska priroda televizije. *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*, 8-9, 341-364.
- Vukojević, B. (2015). Mediji u Republici Srpskoj: publike i sadržaji u kontekstu teorije koristi i zadovoljstva. *CM: Communication and Media*, 10(34).

Maja Fićović

University of Belgrade – Faculty of Political Science

Nikola Perišić

Institute for Political Science, Belgrade

THE RHETORICAL PROCEEDINGS OF JOVANA JOKSIMOVIĆ OBSERVED THROUGH THE ELEMENTS OF NUŠIĆ'S "RHETORIC" DURING THE PRESENTATION OF THE MORNING PROGRAM ON COMMERCIAL TELEVISION CHANNELS

***Abstract:** Jovana Joksimović is a journalist and presenter who has devoted most of her career to leading the same show format, which is the morning program, and she has been working on this type of television format for almost 20 years. It is for this reason that she can be considered one of the most experienced presenters in Serbia when it comes to this type of program and the presenter who has been continuously engaged in the form of morning programs in Serbia for the longest time. During her career, she worked on three different commercial television stations, namely: Pink, Prva and K1. It should be noted that on Pink and Prva she often hosted the program together with Srđan Predojević. In addition, she worked with the same colleague at the Public Media Service (RTS). Because of all the above, the subject of this paper is the rhetorical actions of Jovana Joksimović during the morning program. In his book "Rhetorics", Nušić indicates that a good style is based on "clarity and purity of speech, as well as on correct tonal articulations". The basic hypothesis from which the paper is based is that, regardless of the different commercial television channels on which she worked, Jovana Joksimović is prone to the same rhetorical actions such as interrupting the interlocutor or speaking in parallel with the interlocutor, which makes it difficult to follow the conversation she leads. In addition, the research and analysis showed that Jovana Joksimović's journalistic expression is dominated by an illogical and incongruous approach, which has the consequence that there is no proper order during the interviews she does in her television program. Such an approach has far-reaching consequences for the development of a culture of dialogue in the public sphere.*

***Key words:** morning program, Jovana Joksimović, rhetorical analysis, Nušić's rhetoric, commercial television channels*

Primena prilagođenog pisanja imena iz stranih živih jezika u srpskoj dnevnoj štampi

Luka Totaj¹

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

DOI: 10.5937/cm18-43242

Sažetak: U radu ćemo prikazati rezultate analize sadržaja koju smo koristili pri ispitivanju primene transkripcije u srpskoj dnevnoj opšteinformativnoj štampi s nacionalnom pokrivenošću, i to u rubrikama: „Politika”, „Svet” i „Sport”. Podaci su prikupljeni 21–27. juna 2021. U ispitivanju je korištena tekstualna analiza i kvantitativna analiza sadržaja. Cilj nam je bio da utvrdimo učestanost transkripcionih grešaka u srpskoj štampi. Antroponimi iz onih jezika čija je transkripcija objašnjena u „Pravopisu srpskoga jezika” bili su nam analitička jedinica. U ovom radu smo uveli novi komunikološko-lingvistički pojam „transkripcione zablude” koji je takođe bio jedan segment u analizi. Dobijeni rezultati nam govore da je učestalost transkripcionih grešaka na srednjem nivou, koji više naginje ka lošoj nego ka dobroj oceni. Greške u transkripciji najčešće su pravljene zbog nekritičkog ugleda na grafiju izvornoga jezika, mada i ostale dve zablude (po ugledu na akustički utisak i pogrešni jezik) jesu frekventne.

Ključne reči: transkripcija, ortografija, „Pravopis srpskoga jezika”, književni jezik, jezička kultura, štampani mediji, srpski jezik

1. TEORIJSKI OKVIR

1.1. Pojam transkripcije

Prilagođeno pisanje imena iz stranih živih jezika (transkripcija) sastavni je deo ortografske norme književnoga izražavanja, time i deo ortografske institucije – *Pravopisa srpskoga jezika (PSJ)* Matice srpske (MS) (Животић, 2001:

¹ Kontakt s autorom: lukat3.4@gmail.com

36–38; Клајн, 2006; Животић и Станојевић, 2013: 65; Џорковић и Нућану; 2015: 394; Пешикан и сар., 2018: т. 195–291²).

PSJ propisuje dve forme pisanja stranih imena: transkribovano i izvorno. Iako je transkripcija pretežno neophodna zbog pisanja na maternjem ćiriličkom pismu, danas se ona koristi i za gajicu. Dakle, izvorno pisanje se nije odomaćilo ni u ćiriličkim medijima, ali ni u latiničkim (Пешикан и сар., 2018: т. 195). Takvo pisanje stranih imena danas susrećemo u regionu, odnosno, u pojedinim državama koje su nekada činile Jugoslaviju.

Iako je transkripcija po redosledu poslednja, jedanaesta glava *PSJ*-a, to ne znači da je ona najmanje bitna. U vezi s tim, poslednja 291. tačka *PSJ*-a glasi:

„Zaključna je preporuka svim izdavačima da obavežu svoje saradnike, a naročito autore i redaktore udžbenika i priručnika, na dosledno poštovanje izloženih transkripcionih pravila. To je jedini način da se uvede red i postojanost u pisanje tuđih imena i suzbije haotična proizvoljnost, koja je i dosad nanela dosta štete srpskoj jezičkoj kulturi. Za jezike koji su ostali neobrađeni glavno je pravilo: držati se oblika koji su ušli u naš izražajni običaj. Nikakvu izmenu uobičajenih oblika, iz bilo kojeg jezika, ne treba uvoditi u javne tekstove dok se ne verifikuje u lingvističkim ustanovama i saglasno sa Odborom za standardizaciju srpskoga jezika” (Пешикан и сар., 2018: т. 291).

Ivan Klajn je komentarisao ovu preporuku primetivši da je ona „nažalost, ostala bez odjeka. Prateći štampu, televiziju i radio, uveravamo se da 'haotična proizvoljnost' i dalje vlada” (Klajn, 2018: 11). Znanje o transkripciji, koje nam je potrebno kako ne bismo stvarali pomenutu *haotičnu proizvoljnost*, pohranjeno je u *PSJ*-u. Pomenuti priručnik je dovoljan novinaru da se snađe kada treba preslovljavati strano ime.

Kada ime prelazi okvire *PSJ*-a, onda novinar nije kriv ako pogreši. Ako se novinari susretnu s nekim jezikom čija transkripcija nije objašnjena u *PSJ*-u, oni treba da se posluže kombinacijom tradicionalnog oblika, fonetskog utiska i oslonca na pismo. Zsigurno, olakšavajuća okolnost će im biti poznavanje normirane transkripcije s ostalih jezika. Detaljno poznavanje (načela) transkripcionih odredbi iz *PSJ*-a daje novinaru mogućnost da se snađe u teškim situacijama koje nisu opisane u ovoj publikaciji (Klajn, 2006: 116).

² Radi lakšeg i preglednijeg praćenja, *PSJ* ćemo citirati po tačkama (npr. т. 195).

Anglista Tvrтко Prčić, čiji je rad o transkripcionim pravilima prebačen u jedanaestu glavu *PSJ*-a (Пижурица, 2018: 7; Пешикан и сар., 2018: т. 197), uviđa zabrinjavajuću nesređenost u transkribovanju engleskih imena i tu oblast ortografije smatra vrlo zanemarenom u našoj svakodnevnoj jezičkoj praksi (Prčić, 2018: 13–15).

„Posledica ovako stvarne svakodnevne prakse, u kojoj značajna uloga očito pripada površnosti, proizvoljnosti, slučajnosti – ali i neobaveštenosti, te odsustvu želje i potrebe da se takvo stanje popravi – jeste nastanak, nasumična upotreba, a potom i ustaljivanje, više paralelnih oblika jednog istog engleskog imena u našem jeziku, pri čemu su mnogi od tih oblika izgubili svaku sličnost s izvornim” (Op. cit., 20).

On ističe da prilikom transkribovanja postoji „prećutno načelo [u ovom radu nazvano *zabludom* – prim. aut.] ’Piši kako hoćeš, čitaj kako ti odgovara!’” koje kviri našu jezičku naviku (Prčić, 2019a: 114, 245). Prema njegovom stavu, svakodnevna jezička praksa u ovoj grani ortografije će se popraviti kada načelo postane „čitam jer znam, pišem jer su me naučili” (Op. cit.). Prčić daje savet kako postići standardizovanost, a tu pominje i novinare.

„Da ozbiljno korišćenje stranih imena, u bilo kom jeziku, ne spada u domen autorske slobode, već mora da predstavlja osmišljen i sistematizovan proces, koji se temelji na sistemu pravila – taj sistem pravila, poput svih ostalih elemenata u jeziku, podložan je standardizovanoj upotrebi kolektiva, uključujući i doslednu podršku od strane obrazovnih ustanova, izdavačkih kuća, te sredstava masovne komunikacije” (Prčić, 2018: 20).

S druge strane, Klajn misli da se ortografske greške „smatraju manje ozbiljnim od grešaka u padežima, u glagolskim oblicima i slično, a pogotovu od upotrebe reči u pogrešnom značenju” (Клајн, 2020с: 57). Radomir Životić (2001) navodi da su odstupanja od ortografske norme „vrlo retka i opravdavaju se jakim umetničkim razlozima” (Животић, 2001: 36). Kad je o novinarstvu reč, jasno je da umetnička sloboda ne bi trebalo da postoji u informativnim, odnosno, faktografskim tekstovima (Lukač, 1979; Todorović, 2002). Pogrešnu transkripciju jedino bismo mogli opravdati u nekoj slobodnoj novinarskoj formi – kao što je kolumna – i to samo u slučajevima kada se namerno stavlja do znanja da neku osobu „iz milošte”, u šali ili sa ironijom, zovemo pogrešno. Dakle, poštovanje pravila iz *PSJ*-a ne moraju se uvek primenjivati (Симић, 2000:

53), postoje retki izuzeci koji se mogu opravdati čak i u pisanju određenih novinarskih žanrova. Ipak, u većini slučajeva novinari treba izričito da poštuju književnu normu.

U *PSJ*-u piše: dosledno poštovanje pravila „treba da bude obaveza i drugih delatnosti koje često uobličavaju tuđa imena – u novinarstvu, u prevođenju filmova i knjiga i dr.” (Пешикан и сар., 2018: т. 197а). Primećujemo da novinari treba da budu odgovorni iz dva razloga. Prvo, zato što oni komuniciraju s masovnom publikom i, ujedno, imaju veću odgovornost za napisanu reč (Dej, 2004: 49; Veljanovski, 2012: 179–185; Савет за штампу /СЗШ/, 2015). Drugo, delatnici u ovoj profesiji treba da budu upoznati s tematikom o kojoj pišu, za razliku od prosečnoga konzumenta (Todorović, 2002; СЗШ, 2015). To je u opisu njihovoga posla, da budu informisani o nekim specifičnostima među koja se ubrajaju i izuzeci u transkripciji. Sportski novinar Saša Ozmo (2021), osim pismenosti, ističe upravo „temeljno poznavanje onoga o čemu se piše” kao jednu od osnovnih stavki za dobrog (sportskog) novinara (Ozmo, 2021: 15, 17). Ko može bolje od sportskog novinara znati da je ime argentinskoga kluba River Plejt (*River Plate*) takvo jer je cela sintagma uzeta iz engleskoga jezika i da ga tako čitaju i pišu sami Argentinanci. Da je to ime kluba na španskom glasilo bi *Río de la Plata*.

Kakvo je stanje poštovanja transkripcije u srpskim medijima – još nije egzaktno (kvantitativno) pokazano (otuda je i tema ovoga rada), ali možemo iz nekih tekstova zaključiti da nije dobro (Cvetković, 2015; Пешикан и сар., 2018: т. 275; Prčić, 2018; Klajn, 2018; Prčić, 2019a; Прћић, 2022). Osim navedenih kritika Klajna i Prčića o nedoslednosti transkribovanja uopšteno, u *PSJ*-u, u odeljku za transkripciona pravila francuskoga jezika³ stoji sledeći iskaz: „mada ova imena, naravno pogrešno, novinari redovno prenose sa *u*, verovatno pod uticajem engleskog” (Пешикан и сар., 2018: т. 275). Iskaz „naravno pogrešno” nam govori ili (1) da su novinari u očima autora već viđeni za transkripcione greške ili (2) da svi, pa i novinari, prečesto greše u ovome slučaju. Naše mišljenje je da je u pitanju ipak prva opcija i to najmanje zbog dva slučaja. Prvo, autor eksplicitno navodi samo novinare, a ne i druge profesije koje se susreću s transkripcijom. Drugo, kao što smo već nekoliko puta istakli

³ Na mestu na kojem se objašnjava da pravilna transkripcija francuskoga slova *U* na srpski „po pravilu” treba biti *i*. Između ostalog, navode se primeri: *Luc – Lik, Trudeau – Trido, Suzanne – Sizan* i sl.

citirajući relevantnu literaturu, novinari, odnosno, mediji se često pominju kao izvori loše transkripcije.

Danas postoje inicijative za obnavljanje i redefinisane transkripcionih normi (Marković, 2018; Selačković, 2021). Iako su debate i rasprave u naukama uvek dobrodošle (Harari, 2019: 308), ne treba zanemariti da je jezik rigidan, odnosno, da se jednom stvorena pravila teško menjaju. Pavle Ivić i Branislav Brborić (2006) ističu: „Ako se kaže da je književni jezik neprocenjivo blago jednog naroda, to – pored ostalog – znači da je taj jezik materija u koju se ulio veliki deo kulturne baštine. Književnost, nauka, publicistika – sve to živi u jeziku i ne postoji izvan njega” (str. 59). Jezik nije nastao juče i ne možemo praviti velike zaokrete prilikom njegovoga normiranja. Ferdinand de Saussure (*Ferdinand de Saussure*) (1996) piše da „od svih društvenih institucija, jezik je ta koja pruža najmanje prostora za pokretanje inicijativa. On se izjednačava sa životom društvene mase koja je po prirodi inertna, te predstavlja pre svega faktor njegovog održavanja” (str. 86).⁴ Nije lako eksperimentisati s prirodnim jezikom jer on ima svoja pravila igre, odnosno, niti ili lance koji ga prožimaju od daleke prošlosti do danas (Kerović, 2006: 391–392; Bojanić i Mladenović, 2010: 9–10; Ležandr, 2010: 28–29). Pokretači transkripcionih promena nekada nemaju razumevanja baš za ovaj aspekt jezika, odnosno, za kontinuitet koji je, po prirodi, konzervativan.

Kad je reč o odnosu novinara prema ovim uspostavljenim pravilima i njihovom menjanju – novinari nisu lingvisti. Ako MS i jezikoslovci budu prepravljali nešto u vezi s transkripcijom, novinari će biti dužni da to poštuju. Ovde nije reč o tačnosti transkripcionih pravila, već o poštovanju institucije koja normira književni jezik. Drugačije rečeno, novinari ne treba stvaraju transkripciona pravila nego da ih primenjuju. Toga treba da se drže svi koji komuniciraju s javnim mnjenjem.

U sadašnjim transkripcionim normama gotovo za svako pitanje postoji obrazloženje. Najveći problem je u tome što novinari i drugi primenivači transkripcije često nisu upoznati s ovim pravilima i, kada dođu u dodir s njima, pomisle da postoje određene namerne ili nenamerne greške u normi. Ipak, svako

⁴ Videti još: Copley i Jansz, 2006: 14–17. De Saussure je ove navode iznio tokom prvog i drugog desetleća 20. veka. Ako izuzmemo radio, bioskop (film) i zvučne zapise, koji su tada tek bili u razviku, u navedenom periodu štampa je imala značajnu dominaciju u informisanju ljudi. Danas to nije tako. Elektronski mediji značajno su izmenili obim i brzinu informacija koje su dostupne publici u jednome govornom području. S tim promenama, u diskursu prodiere i veći broj antroponima iz stranih jezika što otežava posao prenosiocima informacija.

„kontroverzno” transkripciono pravilo u *PSJ*-u je obrazloženo. Osim umetničke slobode, od zvanične transkripcije se odustaje u slučajevima kada se pogrešni oblik ustalio kroz čitav niz godina ili stoleća (Пешикан и сар., 2018: т. 197b). Koliki period treba proći da bi ime bilo ustaljeno – ne znamo, a *PSJ* navodi neke primere od kojih je najmlađa ličnost Čang Kaj Šek (蔣中正; 1887–1975) (Op. cit.). U Prčićevom *Rečniku*, najmlađe ličnosti koje imaju zastarelu i pogrešnu transkripciju koja je ustaljena su uglavnom umetnici, odnosno, glumci. Npr. Glorija Svanson (*Gloria Swanson*; 1899–1983) i Ričard Barton (*Richard Burton*; 1925–1984). Svi ostali njihovi prezimenjaci danas bi trebalo da se pišu kao *Svanson*, odnosno, *Berton* (Пешикан и сар., 2018: т. 210; Prčić, 2018: 61, 169). Dakle, sedamdesete i osamdesete (tj. smrt ličnosti u tim godinama) možemo da računamo kao okvirnu instancu ukorenjenog oblika koji je pogrešan, ali koji i dalje treba pisati zbog tradicije. Međutim, to je samo okvirno. Pošto se jezik neprestano razvija (Керовић, 2006: 391), i u ovom slučaju postoje primeri koji su nama vremenski bliži, a čija pogrešna upotreba danas ne može da se preinači.

Uglavnom je navedeni period stabilan okvir, ali istaknimo po primer za izuzetak i primer za ono što ne bi trebalo da se navede izuzetkom. Neki političari i javne ličnosti, kao beloruski predsednik Aleksandar Lukašenko (Аляксандр Лукашэнка) koji tu funkciju obavlja od 1994, mogu da budu izuzeti. S druge strane, treba istrajavati u tome da ličnosti iz bliže prošlosti ne svrstavamo u te izuzetke.

Navedimo primer norveškoga fudbalera i anegdota u vezi sa pogrešnom transkripcijom koja nam na savremenom primeru ilustruje kako pogrešna transkripcija ponekad uđe u jezik pukim slučajem. *Erling Haaland* u našim medijima treba da bude transkribovan kao *Holand*, a ne nepravilno kao „Haland”, bez obzira na to što ga gotovo svi mediji prenose nepravilno, zanemarujući transkripciona pravila skandinavskih jezika. Pomenuti fudbaler veću pažnju javnosti privlači od 2020, dok je profesionalac postao pet godina ranije. Srpski komentator koji je 2022. s lica mesta prenosio njegovu prvu utakmicu u Premijer ligi za Mančester Siti, pitao je norveške kolege u Engleskoj kako se pravilno izgovara njegovo prezime. Prema njegovim rečima, odnosno, prema njegovom sluhu, odgovor je bio „Haland”. To je u suprotnosti s transkripcionim odredbama skandinavskih jezika, u kojima stoji da se grafeme *å* i *aa* prilagođeno pišu na srpski kao *o*, kao i s opštim odredbama transkribovanja u kojima piše da „pisanje saglasno izvornom izgovoru preozvučenom na naše najbliže glasove samo je

polazno merilo, od kojeg se dosta odstupa u interesu sistemske doslednosti i u naslonu na izvorno pismo” (Пешикан и сар., 2018: т. 196, 260а). Такође, овде постављамо питање стручности српскога новинара за норвешки језик јер, као што у *PSJ*-у стоји, „дански, норвешки и шведски језик разликују и до двадесет vokala” (Op. cit.). Питање је шта је српски спортски коментатор чуо с обзиром на то да споменути језици имају и до четири пута више samoglasnika nego naš. Језикословци, стручњаци за скандинавске језике, пишу да су правила за изговор vokala из споменутих језика сувише комплексна (Op. cit.), те треба бити истрајан у поштовању начела која су propisali стручњаци, и овог нападача valjalo би transkribovati као *Holand*. Имајући у виду овај случај, možemo samo zamisliti slične situacije из прошлости и често banalne razloge pogrešne transkripcije imena koje су danas ukorenjene u језику.

1.2. Transkripcione zablude

Kao plod višegodišnjega iskustva u proveravanju transkripcionih oblika, javila se potreba za obrazloženjem razloga zbog kojih nastaju transkripcione greške, to jest, njihovim grupisanjem. Tako smo skovali termin *transkripcione zablude* koji označava one prakse, odnosno, zablude iz kojih proizlaze najučestalije transkripcione greške. Identifikovali smo tri takve:

1. transkripcija po ugledu na drugi (pogrešni) језик;
2. transkripcija po vokalnom (fonetskom) utisku;
3. transkripcija po ugledu na izvornu grafiju.

Drugi језик. Zvučni logično da svaki језик ima svoje osobenosti transkribovanja i da se – bez obzira na sličnost – ne mogu koristiti pravila iz јednog језика kako bi se transkribovalo ime iz drugog језика. Prilikom transkripcije nekih engleskih antroponima, Prčić uviđa da, osim površnosti, proizvoljnosti, slučajnosti, i *neobaveštenost* je јedna od odlika zbog koje se neke transkripcione greške prave (Prčić, 2018: 20). Sledeći njega, i mi dolazimo do zaključka da bi nedostatak informisanosti mogao biti uzrok ovakvih grešaka.

Takođe, upravo ova zabluda služi nam kao dodatni prilog u korist transkribovanja imena, a ne izvornoga pisanja, јер је bolje da novinar – koji bi trebalo da је više upućen u stvari o kojima piše (Todorović, 2002; C3ИИ, 2015; Ozmo, 2021) – transkribuje strano ime, da publika ne bi dolazila u konfuziju zbog nekih oblika koji се isto пишу, a potpuno različito izgovaraju u šarolikim језicima. Npr., ime *Charles* potpuno drugačije zvuči na francuskom (*Šarl*) i na engleskom

(*Čarls*). Isto tako, germansko ime *Hugo* ima najmanje četiri oblika: Hjužo (engleski), Igo (francuski), Ugo (španski) i Hugo (nemački).

Ako je *Verstappen* prezime za Holanđanina, ne možemo ga transkribovati po nemačkim pravilima, već jedino po holandskim. Antroponimi nemačkog porekla u drugim jezicima mogu, dodatno, zadavati probleme prilikom transkripcije. Ako je neko prezime stranoga porekla odomaćeno u drugom jeziku i to po lingvističkim principima tog drugog, onda je greška transkribovati po sistemu izvornog jezika (Пешикан и сар., 2018: т. 213, 275; Прčić, 2018: 31; Клајн, 2020а: 65; Клајн, 2020б: 75).

Ove zablude su izražene i prilikom transkribovanja s beloruskog i ukrajinskog jezika. To su dva nezavisna jezika koja imaju svoje osobenosti i ne treba ih mešati s ruskim (Пижурица, 2022: 9). „Kada se ne radi o ličnostima koje su kulturno-istorijski markirane, sve češće će se lična imena i prezimena prenositi u formi koja odgovara autentičnom savremenom izgovoru u ukr. i belor. jeziku” (Пешикан и сар., 2018: т. 200g).

Fonetski utisak. Ovo je najrasprostranjenija zabluda kad je reč o transkripciji. Najkraće rečeno: transkripcija na naš jezik treba da se vrši po ugledu na akustički utisak.⁵ Izgovor nekog antroponima na maternjem jeziku *samo je polazno merilo*. Transkripcija prema fonetskom utisku – koju i Aleksandar Belić preporučuje (Белић, 1950: 110; Пешикан, 1976: 98; Брборић, 2022: 122) – važila je do 1993. i već tri desetleća nije u funkciji (Бјелаковић, 2022), smatra se zastarelom. U *PSJ*-u piše da je važnija „jednostavnost i doslednost pravila nego težnja da se postigne maksimalna vernost izvornom izgovoru i glasovnom (odn. fonološkom) sistemu” (Пешикан и сар., 2018: т. 197v/3/). Tačka 196. iz *PSJ*-a glasi:

„Prilagođeno pisanje često se naziva i fonetskim, što nije dovoljno precizno. Pisanje saglasno izvornom izgovoru preozvučenom na naše najbliže glasove samo je polazno merilo, od kojeg se dosta odступа u interesu sistematske doslednosti i u naslonu na izvorno pismo. Upadljiva su takva odstupanja npr. u pisanju imena iz ruskog i engleskog jezika, ali i raznih drugih, kao *Moskva* (a ne „Maskva”), *Volgograd* (a ne „Valagrat”), *Romeo* (a ne „Rou-

⁵ Ovo važi samo za one jezike čija je transkripcija objašnjena u *PSJ*. S jedne strane, teško je očekivati da *PSJ* ima objašnjene sheme transkribovanja za sve jezike. Trenutno je u ovoj publikaciji sadržano „prilagođeno pisanje iz čak 26 jezika i to zauzima više od jedne trećine osnovnog teksta pravopisnih pravila” (Брборић, 2022: 122). S druge strane, Пижурица (2022), na primer, u svom konceptu za novi *PSJ* predlaže uvođenje dodatnih transkripcionih pravila za turski i korejski (str. 15).

miou”), *Gordon* (a ne „Godn”), *Aleksander* (a ne „Eligzande”), *Lajpcig* (a ne „Lajpcih”) itd. Ovo nije nikakav nedostatak našeg pravopisnog sistema, nego racionalan postupak, jer je za nas najvažnije da se izvorna grafija što jednostavnijim postupkom pretvara u prilagođeni lik, koji će se postojano i ujednačeno upotrebljavati u našoj javnoj reči i literaturi.

Prilagođeno pisanje, međutim, možemo nazvati fonetskim u tom smislu da imena treba (u našem jeziku) i izgovarati onako kako ih pišemo” (Пешикан и сар., 2018: т. 196).

Klajn dodatno tumači ovu odredbu:

„Dobra transkripcija ne sme se zasnivati na metodu 'prisluškivanja'... Dru- gim rečima, nije jedini cilj maksimalna vernost stranom izgovoru, nego se fonetska sličnost mora uskladiti najmanje s još tri druga činioca [...] stran- nom grafijom, našom tradicijom i pogodnošću oblika za izgovor i padežnu promenu u srpskohrvatskom kontekstu” (Клајн, 2006: 116).

Ovaj akademik, takođe, ističe da je najgore „od svega kad je fonetska tran- skripcija netačna, jer se na taj način čitaocu uskraćuju obe informacije – on ne saznaje ni pisani oblik stranog imena ni njegov stvarni izgovor. Nažalost, prvi prenosioци stranih imena kod nas su često osobe bez potrebnih jezičkih znanja, tako da pogrešne transkripcije nisu nikakva retkost” (Op. cit., 115).

Čak i kada bismo upražnjavali transkripciju po fonetskomе utisku, svaki jezik ima svoju (složenu) fonetiku, koja ne mora biti bliska našoj. Neki jezici, npr. skandinavski (kao što smo ranije naveli), imaju i do četiri puta više samo- glasnika nego naš. Samo ta činjenica može proizvesti haotičnu proizvoljnost prilikom fonetske transkripcije, jer kako ćemo transkribovati glas koji je između našeg A i O?

Ugled na akustički utisak može biti jedino prihvaćen u *retkim* slučajevima kod jezika kojima ortografija nije fonetska, i to samo kod nekih homonima. Da pojasnimo, za razliku od srpskog jezika, koji ima možda savršenu vezu fo- netike i ortografije, kod jezika kao što su engleski i francuski, ta veza nije toliko bliska (Marjou, 2021). Poznati engleski fizičar *Stephen Hawking*, kao i većina njegovih anglofonih imenjaka, ima lično ime koje se čita i transkribuje kao *Sti- ven* (Пешикан и сар., 2018: т. 212; Prčić, 2018: 29, 167). Međutim, američki košarkaš *Stephen Curry* je izuzetak od tog pravila. Njegovo ime treba da se tran- skribuje kao *Stefen* jer njegova fonetika odudara od standarda. Napomenimo

još jednom: *ovo su retki izuzeci*. Čak i u ovom slučaju, manja je greška ako za drugopomenutog – zbog neobaveštenosti – nazovemo „Stiven”, nego da imena iz jezika koji su objašnjeni u *PSJ*-u transkribujemo po metodi „prislušivanja” (Пешикан и сар., 2018: т. 196, 197а; Клајн, 2006: 116). Drugim rečima, u našoj jezičkoj praksi lakše ćemo ispraviti malobrojne izuzetke, nego što ćemo to uraditi s uspostavljenim novim dvojstvima koji su proizvod čisto fonetske transkripcije.

Izvorna grafija. Transkripcione greške koje su proizašle iz ugleda na izvornu grafiju nastaju kada se prevodilac adaptira strano ime preslikavajući u nekom delu vlastite imenice izvornu grafiju, zanemarujući osobenosti izvornog jezika. Podrazumeva se da strani jezici nemaju isti sistem slova i glasova kao naš, samim tim, ne može se sve preslovljavati kao u izvornoj grafiji. Da nije tako, transkripcija, u ovom našem smislu, ne bi ni postojala, već bismo preslovljavali svaku reč na ćirilčko pismo onako kako je to urađeno na izvornoj latinici. I tada bi se javio problem s jezicima koji ne koriste ni ćirilčko ni latiničko pismo.

2. METODOLOŠKI OKVIR

Proučavanje jezika i proučavanje medija u tesnoj su vezi. Miroljub Radojković i Toma Đorđević (2005) pišu da je „retorika bila preteča nauke o komuniciranju” još u antičkom periodu” (str. 16). U ovome istraživanju spajamo „nauku o komuniciranju” (komunikologiju) s lingvistikom, tj. naukom o jeziku. One su tesno povezane, jer složena komunikacija bez jezika ne postoji, a jezik bez komunikacije je ništavan.

Naša želja je da empirijski dokažemo poštovanje ortografske institucije (*PSJ*) u štampi. Odlučili smo se da u ovom radu koristimo analizu sadržaja. Problem transkripcije na naš jezik empirijski je istraživao Veljko Brborić (2005). U svom radu on se bavi testiranjem pravopisnih odredbi, između ostalih i transkripcije, kod učenika osnovnih i srednjih škola, ali i kod studenata. Prčić (2019a) je uradio sličan „mali transkripcioni eksperiment” ispitujući studente anglistike. Međutim, prilikom pripreme ovog rada, nismo uspeli da nađemo istraživanje koje se empirijski kvantitativno bavi transkripcijom u srpskoj štampi, već su publikacije o ovoj temi bile mahom kvalitativne, usredsređene na kakvoću transkripcionih oblika.

„S obzirom na to da mediji imaju veliki uticaj na razvoj i upotrebu jezika, svakako se treba osvrnuti na način transkripcije stranih imenica u pisanim medijima... Svakako bi bilo zanimljivo uraditi istraživanje na temu koliko se poštuju pravila transkripcije prilikom upotrebe stranih imena u srpskim [...] medijima” (Cvetković, 2015: 41).

Polazeći od prethodnog citata, kao i od iskaza da se štampa „sve manje posvećuje jeziku” (Stanojević, 2013: 28),⁶ ovim radom želimo ispitati koliko se u dnevnim opšteinformativnim novinama poštuje zvanična ortografska institucija *PSJ* prilikom transkribovanja imena iz stranih živih jezika. Napominjemo to da je naš glavni izvor transkripcionih pravila isključivo jedanaesta glava *PSJ*-a. Kako bismo sprečili zabune, ovde namerno navodimo tačno poglavlje pomenute publikacije, jer je u njemu doslovno pohranjen Prčićev rad o transkripciji s engleskoga jezika u kojem nema nikakvih kontradiktornosti. O merodavnosti ovog angliste najbolje govori činjenica da su urednici *PSJ*-a uzeli (skoro) celovite njegove sheme transkribovanja imena s engleskoga jezika (Пешикан и сар., 2018: т. 197). Drugim rečima, kada u *PSJ*-u čitamo deo koji opisuje transkripciju s engleskoga jezika, mi u stvari čitamo „neznatno skraćen i u detaljima prestilizovan tekst” koji se nalazi u Prčićevom transkripcionom rečniku (Пижурица, 2018: 7). Dodatno, *PSJ* nekad je kontradiktoran u vezi s engleskim imenima tako da naš vrhovni autoritet samo za engleska imena biće Prčić, odnosno, njegov rad iz *Rečnika* koji je detaljno prebačen u *PSJ*, i to tačke 207–215.

Nas čudi što postoje nedoslednosti *PSJ*-u koja se tiču engleskoga jezika. Npr. katkad dozvoljavaju oblike i „Mekdonald” i *Makdonald* (Пешикан и сар., 2018: т. 20v/3/), dok u *Rečniku* TP i tački 211. *PSJ*-a toga nema, već je isključivo ovaj drugi, kurzivni oblik ispravan (Prčić, 2018: 28, 130; Пешикан и сар., 2018: т. 211). Dodatno, *PSJ* u jedanaestoj glavi nudi odredbu u kojoj piše da u transkripcionoj „materiji nema mesta uspostavljanju novih dvojstava, niti se može autorima školskih i opštih priručnika priznavati pravo da tuđa imena uobličuju prema svojim transkripcionim shvatanjima” (Пешикан и сар., 2018: т. 197a). S druge strane, kao što smo ranije iscrpno objasnili, postoje neki izuzeci i ne treba postupati retroaktivno u menjanju nekih imena koja su se već ustalila u naš jezik (Op. cit., 197b). Dakle, navedeno dvojstvo možemo razumeti samo ako je ono dato kao primer da lanac restorana *McDonald’s* može biti izuzet od

⁶ Videti još: Ивић и Брборић, 2006; Stanojević, 2011: 164; Vasić i sar., 2018: 7; Ozmo, 2021.

pravila, odnosno, može se transkribovati kao *Mekdonalds* – popularno po skraćenici *Mek* – zbog ukorenjenosti, ali problem je što to nije jasno naznačeno. Ono što dodatno pogoršava situaciju jest da prefiks prezimena *Mc-*, koji potiče iz Irske i Škotske, veoma je rasprostranjen i to može dati povoda za greške i među brojnim ostalim antroponimima koji počinju tim prefiksom.⁷

U Tabeli 1 putem nekih primera ističemo doslednost Prčićevoga *Rečnika* (samim tim i njegovog odeljka u *PSJ*-u) i neke dvostruke oblike u celokupnom *PSJ*-u.

Tabela 1: Razmimoilaženje *PSJ*-a i *Rečnika Tvrčka Prčića*

Oblik na engleskom	<i>PSJ</i>	<i>Rečnik T. Prčića</i>
<i>Mc-</i>	Mek/Mak	Mak
<i>-gham</i>	gem	gam
<i>-land</i>	lend/land	land

Osnovna hipoteza u našem istraživanju jeste: dosledno poštovanje pisanja imena iz stranih živih jezika u srpskoj dnevnoj štampi rezultat je proizvoljnog uobličavanja koje se *ne zasniva na pravilima koja su postavljena u 11. poglavlju PSJ-a*. To nepoštovanje pravila potiče od nekoliko „transkripcionih zabluda”, koje su u našem javnom mnjenju aktuelne.

Druga hipoteza bi nam bila pomoćna: transkripciona zabluda koja je najučestalija u našoj novinarskoj praksi jest *transkribovanje stranih imena po akustičkom (zvučnom, fonetskom) utisku*. Upravo tu „zabludu” autori *PSJ*-a pominju i ističu da „treba težiti takvim pravilima transkripcije koja može primenjivati širi krug obrazovanih ljudi [...], a ne samo znalci izvornog jezika. Važnija je jednostavnost i doslednost pravila nego težnja da se postigne maksimalna vernost izvornom izgovoru i glasovnom (odn. fonološkom) sistemu” (Пешикан и сар., 2018: т. 197v). Osim zablude u vezi s akustičkim utiskom, proveravaćemo i zabludu *transkribovanja iz pogrešnog jezika* (ne možemo ime Holanđanina transkribovati kao ime Nemca, čak i ako su im prezimena slična /germanska/, pošto su jezici značajno drugačiji) i zabluda *transkribovanja po uglednu na izvornu grafiju nekog vlastitoga imena*.

⁷ Pomenuti prefiks je pandan sufiksu *-ic* na našim prostorima. Na njega su se nekad nadovezivali patronimi tako da imamo danas ogroman broj anglofonih prezimena koji počinju tako.

Tabela 2: Skala ocenjivanja rezultata

Ocena	Procenat grešaka
Odličan	0–10%
Osrednji	10–20%
Nedovoljan	>20%

Zarad bolje valorizacije dobijenih rezultata, načinićemo skalu koja će bolje smestiti naše podatke u širu sliku (Tabela 2). Data skala je proizvod opservacije autora koji ovu problematiku pomno prati, a nastala je usled potrebe da se kvantitativni podaci podaci kvalitativno obrade.⁸

Odličan rezultat, ali verovatno nedostižan, jeste da bude do deset odsto grešaka. Osrednji učinak je od deset posto pa do dvadeset. Drugačije rečeno, to znači da na deset imena dolazi jedna greška. Ocena „nedovoljan” – više od dvadeset odsto – znači da je stanje alarmantno i da treba nešto hitno preduzeti.

2.1. Metod, operacionalizacija i podaci

U ovom empirijskom radu je korišćena kvantitativna analiza jezičkog sadržaja, odnosno, analiza teksta (Bešić, 2019: 354). Naša pažnja biće usmerena na kvantifikaciju, kakvoću i ispravnost transkripcije imena iz stranih živih jezika, a kao vodič služiće nam *PSJ*, odnosno, jedanaesta glava ovog ortografskog priručnika. Analizom će takođe biti obuhvaćeni i uzroci pogrešne transkripcije odnosno „transkripcione zablude” koje dovode do raznolikosti transkripcionih oblika u srpskoj dnevnoj opšteinformativnoj štampi.

U empirijskoj analizi transkripcije treba posvetiti veliku pažnju na izazove koji bi uticali na rezultat analize. Jedan od ovih izazova tiče se odabira *jedinice analize*. U našem slučaju, probiranje jedinice analize neophodno je iz više razloga:

- Nemaju sve novine iste rubrike.
- U nekim rubrikama (kao što su „Pogledi” u *Politici* i „Dijalog” u *Danasu*) svi tekstovi čine (lične) autorske tekstove u kojima formu određuje autor i koji najčešće nije novinar tog medija već spoljni komentator, samim tim, primarna odgovornost pogrešne transkripcije nije na tom mediju.

⁸ Može se primetiti da, iako koristimo procenat, docnije ih stavljamo u kontekst desetina, a ne stotina. Pretpostavimo da malo duži izveštaj ili članak o nekom međunarodnom događaju s više aktera sadrži približno desetak stranih imena. Iz tog razloga ovde procenat ubacujemo u taj kontekst, a ne u kontekst stotina.

- Rubrika „Kultura” je posebno osetljiva i nepodesna za istraživanje transkripcije jer tekstovi umeju da budu o ostvarenjima autora davne prošlosti, a ta imena – koliko god bila pogrešna – uglavnom ne potpadaju pod transkripciona pravila, stoga ćemo njihovim kodiranjem dobiti samo prividan utisak tačnosti. Druga strana medalje ove rubrike je ta što tekstovi mogu biti o umetnicima koji nisu (još) uvek afirmisani te je proverljivost njihovog izvornog imena veoma složena, ako ne i nemoguća (za razliku od sporta, recimo, u kojem je gotovo sve transparentno).
- U rubrici „Hronika” možemo očekivati samo strana imena eventualnih automobila ili marke vatrenih oružja.
- Rubrike u senzacionalističkoj štampi koje se odnose na zabavu po pravilu nemaju strana imena. Jedina imena koja se tu mogu naći jesu nazivi društvenih mreža koja se po pravilu lako transkribuju. Takvim kodiranjem bismo samo zamaglili pravo stanje prilagođenog pisanja imena iz stranih živih jezika u novinama, tj. rezultati bi bili manje informativni kada bismo bespotrebno kodirali nazive društvenih mreža⁹ koji jedino mogu biti ispisana greškom u kucanju, a ne nepoštovanjem pravila transkripcije, pa bismo dobili kvantitativni privid dobrih transkripcionih oblika.

Ovim smanjenim obimom dobićemo realniju sliku situacije nego što bismo to dobili da idemo holističkim pristupom, jer bi pravi problemi tada bili zamaskirani. Iako svrhovito uzorkovanje može da dovede do nereprezentativnosti podataka, smatramo da se u slučaju ovog rada na ovaj način može dobiti veća saznajna vrednost rezultata (Manić, 2014: 151; Bešić, 2019: 340). Zbog toga smo se odlučili za relevantno (svrhovito) uzorkovanje. Naša jedinica analize biće novinarski tekstovi iz srpskih dnevnih opšteinformativnih novina s nacionalnom pokrivenošću koji se nalaze u rubrikama „Politika”, „Svet” (u koju ubrajamo sve spoljnopolitičke rubrike, kao što je npr. „Region”) i „Sport” od 21. juna zaključno s 27. junom 2021. Potonje dve rubrike čine okosnicu našeg istraživanja jer vesti iz sveta i sporta po pravilu imaju mnogo stranih imena za prilagođavanje. Pogotovo rubrika „Sport” jer su se u intervalu prikupljanja podataka održavala velika sportska takmičenja kao što su Evropsko prvenstvo u seniorskom fudbalu za muškarce, „Vimbldon” u tenisu, trka Formule jedan itd.

---

⁹ Društvene mreže su izvori informacija u takvim tekstovima, te ih ima mnogo.

Dodatno, autorski tekstovi, kolumne, komentari, odnosno svi oni tekstovi s jasno označenom ivicom i vizuelno izdvojeni od ostalih informativnih tekstova, nisu potpadali pod naše istraživanje, čak i ako spadaju pod gorenavedene rubrike. Razlog jest taj što u ovim tekstovima autor ima veliku autonomiju i slobodu izražavanja. „Činjenice su svete”, glasi staro novinarsko pravilo, „komentar je slobodan” (Zebić, 2020: 2642). Dobar primer za to su dnevne kolumne književnika Svetislava Basare u *Kuriru* koje bi bilo nezahvalno kodirati zbog unikatnog izražavanja kolumniste.

Studijom će biti obuhvaćeni sledeći mediji: *Alo, Blic, Večernje novosti, Danas, Informer, Kurir, Objektiv, Politika, Srpski telegraf*.

Rečju, *jedinica analize* su nam: *novinarski tekstovi /1/ žanrova vest, izveštaj, intervju pitanje-odgovor, članak i intervju-profil (u koje spadaju i grafički, shematski, tabelarni prikazi i potpisi fotografijalslika) koji su napisani u /2/ rubrikama „Politika”, „Svet” i „Sport” /3/ opšteinformativnih dnevnika s nacionalnom rasprostranjenosti u /4/ periodu od 21. 6. 2021. do 27. 6. 2021.*

Analitička jedinica su nam *označitelji, odnosno, svi antroponimi (vlastita imena loznačenika), a koja su transkribovana sa stranih živih jezika koji su opisani u PSJ-u (s izuzetkom arapskih i persijskih imena)*. To su sledeći jezici: slovenski, albanski, engleski, italijanski, japanski, kineski, mađarski, nemački, poljski, portugalski, rumunski, ruski, skandinavski, slovački, francuski, holandski, češki, španski.

Arapska i persijska imena nisu kodirana, čak i ako su objašnjena u *PSJ-u*. Razlog jeste taj što su pravila veoma složena da samo stručnjak u toj oblasti može da se snađe. Drugim rečima, nisu objašnjena jednostavno kao za ostale jezike, a naša glavna premisa je da transkripciona pravila treba da budu poštovana jer su jednostavno opisana u *PSJ*.

Analizom teksta apstrahovaćemo ona strana imena koja se uklapaju u naše analitičke jedinice u jednu tabelu u kojoj ćemo ih propustiti kroz neke varijable (filtre) otkrivajući time da li su one saglasne s oblicima koje propisuje *PSJ*. Ako je pravilna transkripcija, upisaćemo broj 2 i osnovne informacije (medij, dan i izvorno ime i jezik). Ako je transkripcija nepravilna, označićemo je brojem 1 i, mimo osnovnih informacija, na kraju ćemo uneti naše mišljenje koja transkripciona zabluda je nastala.

Biće sedam varijabli:

1. Medij (brojčani unos prema gorenavedenom nabranjanju)
2. Dan izdanja (1 – ponedeljak... 7 – nedelja)
3. Rubrika (1 – politika; 2 – svet; 3 – sport)
4. Izvorno ime (radi lakših statističkih operacija, za imena koja su iz ne-latiničkih jezika, koristili smo latiničke /romanizovane/ prilagođene oblike.)
5. Da li je ispravan oblik u tekstu (1 – ne; 2 – da)
6. Izvorni jezik (brojčani unos prema gorenavedenom nabranjanju)
7. Transkripciona zabluda (1 – drugi jezik; 2 – vokalni utisak; 3 – izvorna grafija).¹⁰

Izuzeci – analitičke jedinice. Izuzetak u kodiranju analitičkih jedinica pravićemo u nekoliko slučajeva. Prvo, nećemo kodirati *toponime* – već samo antroponime, kao što je već napisano – jer su oni mahom tradicionalni i ne potpadaju uvek pod pravila *PSJ*-a (Prčić, 2019b: 10–12). Glavni grad Sjedinjenih Američkih Država Vašington je dobio ime po Džordžu Vašingtonu (*George Washington*). Pošto je nepravilan oblik „Vašington” za prvog predsednika SAD ukorenjen, onda će i glavni grad ostati u tradicionalnom, ali pogrešnom obliku. S druge strane, ime ili prezime *Washington* kod naših savremenika angosaksonskog porekla treba da se transkribuje kao *Vošington* (Пешикан и сар., 2018: т. 208; Prčić, 2018: 179).

Ako je neki objekat dobio ime po imenu i po prezimenu određenoga čoveka, onda je to kodirano. Ako je *objekat* dobio samo po *neodređenom antroponimu*, onda nije kodiran. Npr., ime *Gerald R. Ford* smo kodirali u okviru nosača aviona „*USS Gerald R. Ford*” (određeno puno ime i prezime), ali npr. automobil „alfa romeo *đulija*” nismo jer sadrži dva neodređena vlastita imena (bez prezimena), samim tim, ne možemo ih pouzdano povezati s nekim ljudima. S druge strane, lična imena *ljudi*, bilo da se radi samo o imenu ili samo o prezimenu, kodirali smo u oba slučaja.

Imena ljudi koja *ne potpadaju pod gorenavedene jezike* neće biti kodirana. Osim Okeanije i obe Amerike, koje imaju istovetan sistem kao evropski jezici (engleski, španski, portugalski, holandski), ostale neevropske države nismo kodirali, bez obzira na usvojeno kolonijalno nasleđe. Afrika i Azija (osim kineskog

¹⁰ Ako se desi da imamo u jednom označitelju više zabluda, kodirali smo onaj primarni.

i japanskog govornoga područja) nisu kodirane iz razloga što su u ovim područjima uglavnom zadržana izvorna imena,¹¹ za razliku od Severne i Južne Amerike čije sve države imaju istovetne imenske sisteme kao njihovi (kolonijalni) uzori (Dajmond, 2004: 337–338).

Isto tako, ni „*naturalizovani*” ljudi, najčešće sportisti, koji su /1/ rođeni *van zemlje* koju predstavljaju i koji su /2/ *poreklom van te zemlje*, a da pritom /3/ njihov originalni jezik nije objašnjen u *PSJ*-u – nisu kodirani. Ta tri uslova moraju istovremeno biti zadovoljena kako ne bismo kodirali neko ime. Npr., *Astou Ndour-Fall* je španska košarkašica koja je i rođena i poreklom je iz Senegala. S druge strane, *Ousmane Dembélé* je rođen u Francuskoj i – bez obzira na to što je njegovo ime i prezime u potpunosti afričkog porekla – on je kodiran kao Francuz, ali *Christian Benteke* (kao i *Ndour-Fall*) nije rođen u Belgiji niti je poreklom iz nje, čak i ako nastupa za njihovu reprezentaciju.

3. Analiza

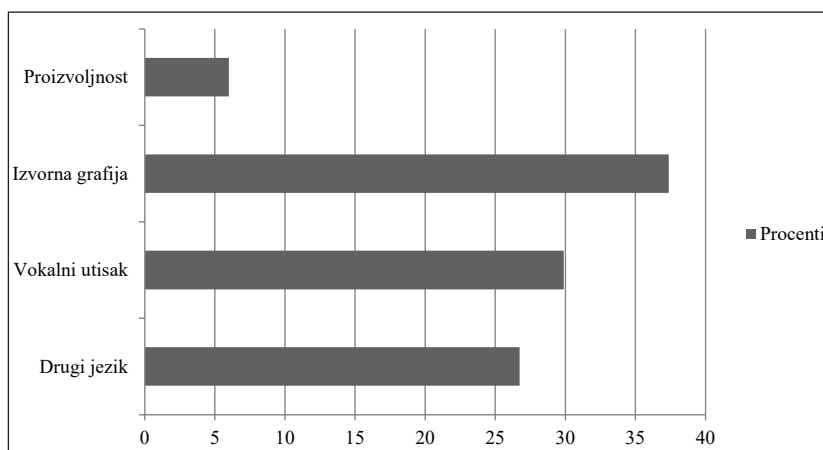
U ovom poglavlju iznosimo rezultate analize sadržaja koja je za osnovni cilj imala proveru transkripcionih oblika u srpskoj dnevnoj štampi. Prvo ćemo odgovoriti na istraživačko pitanje i proverićemo naše hipoteze. Zatim kritički objašnjavamo kvantitativne rezultate uz podatke o učestanosti grešaka po jezicima, medijima i rubrikama.

Prvi i osnovni cilj ovoga rada je bio kvantifikacija transkripcionih grešaka. Empirijski podaci pokazuju da je od 3.820 antroponima *19,2 posto (733)* pogrešno ispisano. Ovim istraživanjem smo delimično potvrdili našu hipotezu da je transkripcija u srpskim medijima rezultat proizvoljnog uobličavanja koje se ne zasniva na *PSJ*-u. Dobijeni rezultati ukazuju da, prema našoj klasifikaciji, procenat pogrešne transkripcije u medijima je ocenjen kao osrednji (10–20%) i da više naginje ka negativnom nego pozitivnom rezultatu. Treba istaći i da je veliki broj imena koji su najviše spominjana – kao što su *Владимир Путин*, *Angela Merkel* i *Cristiano Ronaldo* itd. – jesu relativno laka za transkripciju tako da su ona umnogome popravila prosek. Drukčije rečeno, stekli smo utisak da je svako lično ime koje ima transkripcionu začkoljicu u sebi, bilo barem jednom pogrešno napisano. U prosečnom novinarskom izveštaju koji bi sadržao deset vlastitih imena, približno dva bi bila pogrešno ispisana. Razlog za brigu je to što

¹¹ Nesumnjivo, ima primera i zemalja iz Afrike i Azije u kojima je sistem jezika u potpuno isti s evropskim uzorom. U Južnoafričkoj Republici većina vlastitih imena je ili engleska ili holandska, na Filipinima španska itd.

obično ta dva imena (od deset) koja su pogrešno napisana imaju tendenciju da postanu toliko ukorenjena u javnome diskursu, da bi svako naknadno ispravljavanje bilo gotovo nemoguće.

Što se tiče drugoga cilja, kvantifikacije uzroka pogrešne transkripcije, naša hipoteza je opovrgnuta. Rezultati izloženi u Grafikonu 1 ukazuju da je najveći broj grešaka napravljen zbog ugleda na izvornu grafiju (37,4 posto), a ne zbog ugleda na fonetski utisak (29,9), kao što smo posumnjali. Zabluda zbog ugleda na drugi jezik je treća, s udelom od 26,7 nasto. Razlog za ovakav rezultat može biti činjenica da štampani mediji najviše koriste štampu, odnosno, pisane medije kao izvor informacija. Iz toga sledi da će veći uticaj imati grafija nego vokalni utisak. S druge strane, oni koji koriste elektronske medije (radio i televiziju) kao izvor informacija, pogotovu inostrane, dolaziće češće u iskušenje da transkribuju prema fonetskom utisku.

Grafikon 1: Učestalost transkripcionih zabluda

Iz rezultata vidimo da su naše transkripcione zablude relativno ujednačene i da se nijedna ne izdvaja previše u odnosu na druge, osim krajnje proizvoljnosti (6%) koja ne pripada klasičnoj zabludi. (Proizvoljnost smo više koristili kao pomoćni parametar kod onih oblika koji su pogrešni, a nemaju utemeljenje ni u jednoj od tri ponuđene zabluda. Primer za to je transkripcija poljskog imena *Wojciech* kao „Vojislav”.)

Kada rasporedimo po jezicima, u Tabeli 3 vidimo da je engleski jezik ukupno bio najviše puta pogrešno transkribovan. To je zato što je on ubedljivo

najviše zastupljen (837 imena ukupno), dok je sledeći nemački s 376 imena. Ipak, pravu sliku situacije vidimo u procentu grešaka unutar jednog jezika. Holandski jezik je *unutar sebe samoga* dao procentualno najviše pogreški, dok je veoma blizu i drugoplasirani kineski koji.

Tabela 3: Učestanost grešaka po jezicima

Jezik	Udeo u svim greškama (%)	Udeo grešaka u tom jeziku (%)
Slovenski	3,96	19,46
Albanski	3,00	12,50
Engleski	23,87	20,05
Italijanski	4,77	11,55
Japanski	0,27	8,33
Kineski	1,09	34,78
Mađarski	2,46	21,43
Nemački	8,05	15,69
Poljski	2,18	26,67
Portugalski	3,55	16,67
Rumunski	0,14	7,69
Ruski	4,50	12,41
Skandinavski	9,28	28,33
Slovački	0,41	4,69
Francuski	11,73	23,50
Holandski	10,37	34,86
Češki	1,36	11,11
Španski	9,00	19,47
Jezik	Udeo u svim greškama (%)	Udeo grešaka u tom jeziku (%)

Visok procenat grešaka unutar holandskog jezika nije začuđujući jer postoje tri problema koja se javljaju prilikom transkripcije imena iz ovog jezika. Prvi

jeste taj što je blizak nemačkom, te to daje lažni osećaj da je lak za transkribovanje pa se često susreću nemački oblici za holandska imena. Kao primer možemo navesti ime holandskog automobiliste (*Max Verstappen*) koji nam u isto vreme ilustruje dve transkripcione zablude (transkripcija po fonetskom utisku i s drugog /pogrešnog/ jezika). Naime, on je u našem uzorku pomenut četiri puta i to svaki put sa drukčijom transkripcijom, od kojih je tačan jedino oblik *Verstapen*. U ostalim slučajevima je bio „Verštapen” (prvi deo prezimena holandski, drugi deo nemački), „Ferstapen” (fonetski utisak) i „Ferštapen” (prvo deo fonetski utisak, drugi deo nemački). Izuzev nemačkog, postoji i veliki uticaj engleskoga jezika u holandskim vlastitim imenima, pogotovu među potomcima nizozemskih prekookeanskih teritorija koje su bile kolonizovane od strane ove kraljevine. Može se desiti da je englesko ime, a prezime holandsko, što novinari izjednačavaju transkribovanjem i imena i prezimena s engleskog jezika. Na kraju, holandski jezik ima nešto drugačiji vokalni utisak u odnosu na preporučena pravila prilagođenog pisanja koja se oslanjaju na tradiciju *srpskoga* jezika, a ne na vokalni utisak holandskog. To i sami jezikoslovci u *PSJ*-u primećuju dajući i objašnjavajući dvostruke primere: i za prilagođeno transkribovanje po ugledu na tradiciju i pismo srpskoga jezika, ali i za transkripciju po vokalnom utisku holandskoga jezika. Međutim, u više navrata nedvosmisleno se naglašava preporuka da se ide po ugledu na tradiciju i pismo, a ne vokalni utisak (Пешикан и сар., 2018: т. 277–280).

Visoko kotiranje kineskoga jezika na ovoj skali možemo da pripišemo nešto drugačijim pravilima transkribovanja u odnosu na tradiciju i logiku s naših prostora. Npr., kinesko *ZH* nije ekvivalent srpskom „ž” – kao što očekujemo – već se ono transkribuje kao *dž*, a kinesko *ZHONG* nije „žong”, već *džung*. Kinesko *XI* nije srpsko „ksi”, već *sj* (osim kada prethodi slogovnom *I*, tada je *s*) (Op. cit., т. 226–229). Ovakve greške, po ugledu na latinizovanu kinesku grafiju, čine 62,5 posto svih grešaka u transkripciji s tog jezika. S druge strane, transkripcija s drugoga dalekoistočnog jezika (japanski), približnija je tradiciji i logici srpskoga jezika što se vidi po rezultatima.

U francuskom jeziku je takođe zabeležen veliki broj grešaka. S obzirom na to da su pravila za ovaj jezik najobimnija i njegova grafija komplikovanija od ostalih ovakav rezultat je očekivan (Брборић, 2005: 214). Ipak, čini se da je prosek izuzetno popravio aktualni predsednik ove republike *Macron* koji, za francuske standarde, ima prilično lako ime za transkripciju. Isto tako, u po-

pravljanju proseka su značajno uticali Francuzi koji su poreklom van Francuske, odnosno koji dolaze iz Afrike. Kod većine njihovih imena pismo i izgovor se gotovo „vukovski” poklapaju, odnosno u ovim imenima važi princip jedno slovo za jednu fonemu te otuda i manje šansi za greške.

Rezultati transkripcije unutar engleskog jezika su osrednji i bili bi bolji da transkripciona zabluda pisanja stranih imena po voklanom utisku nije toliko ukorenjena. Međutim, sasvim je očekivano da u engleskome jeziku dominira ova zabluda. Naše novinare veoma zbunjuje glas koji se piše grafemom *A*, a fonetski, naročito u SAD, zvuči kao „e”. Antroponimi kao što su *Brandon*, *Sullivan*, te prefiks prezimena koji potiče iz Škotske *Mac*, često su transkribovani kao „Brendon”, „Saliven”, „Mek”, a ne onako kako treba: *Brandon*, *Salivan*, *Mak* (Пешикан и сар., 2018: т. 211; Прčić, 2018: 28).

Što se tiče zapadnoromanskih jezika, španski je približan proseku, dok je portugalski mnogo bolje kotiran od njega. Ipak, ako bismo izuzeli iz kodiranja ime fudbalera (*Cristiano Ronaldo*), koji nema preteško ime za transkripciju, dobili bismo uvećanje za čak osam odsto, te bi ovaj jezik imao gori rezultat i od francuskog. Veliki problem prilikom transkripcije s portugalskog jezika pravila je zabluda detaljnog preslovljavanja fonetskog utiska koji je veoma različit u poređenju matice Portugalije i bivših portugalskih kolonija. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija *António Guterres* ne bi trebalo na srpski da se transkribuje kao „Gutereš”, već kao *Guterres*, kao što srednji bek Mančester sitija i portugalske reprezentacije u fudbalu *Rúben Dias* nije „Dijaš” nego *Dijas*. Drugo, verovatno po ugledu na francuski jezik, novinari često prenose portugalski diftong *OU* kao „u”. To nije ispravno, jer ovaj diftong se s portugalskoga prenosi kao *o*, tako da vezni igrač Vulverhemptona i portugalske reprezentacije *João Moutinho* nije „Mutinjo”, već *Motinjo*, kao što ni trofejni trener *José Mourinho* nije „Murinjo”, već *Morinjo* (Пешикан и сар., 2018: т. 244–245).

Sličan rezultat imao je i španski jezik. Za razliku od zubnog frikativa Z^{12} koji je u srpskom zvučan suglasnik, u španskom je bezvučan i novinari ga često, vodeći se akustičkim utiskom, pogrešno transkribuju kao *S* kršeći tako normu koja je detaljno opisana u *PSJ*-u (Op. cit., т. 286). Antroponimi kao što su *Gomez*, *Lahoz*, *Pérez* i *Zeballos* pisani su pravopisno nepreporučljivo kao „Gomes”, „Lahos”, „Peres” i „Sebaljos”, umesto *Gomez*, *Laosz*, *Perez* i *Zebaljos*.

¹² Najpribližniji izgovor ovog španskog fonema je nešto između našeg *S* i *T*.

Neki slovenski jezici (ruski, slovački i češki) se dobro kotiraju u procentu grešaka unutar svog jezika. Spomenuta tri jezika prilično su ispod proseka ukupnih grešaka. To je verovatno zbog toga što i naš jezik pripada ovoj grupi (indo)evropskih jezika tako da oni nisu zadavali posebne probleme novinarima, čak i ako postoje određene specifičnosti koje mogu da zbune govornike našega jezika. Greške unutar slovenske grupe jezika, objedinjenih u *PSJ*-u, malo su više od proseka, dok poljski jezik ima veliku stopu grešaka unutar sebe. Tačno polovinu od svih grešaka u poljskom jeziku čine pogreške prouzrokovane ugledom na izvornu grafiju. Ovaj slučaj objašnjava mnogo slova s dijakritičkim znacima koja su očigledno zbunjivala novinare. Poljski jezik, za koji Džared Dajmond (*Jared Diamond*) (2004) piše da dijakritički znaci „plešu” oko slova (str. 203), primer je neophodnosti konsultovanja *PSJ*-a, bez obzira na to što je poljski jezik iz nama bliske slovenske grupe jezika. Još jedan od očiglednih problema u ovoj grupi jezika predstavlja mešanje ruskog jezika s ukrajinskim i beloruskim, iako je jasno naznačeno da drugopomenuta dva jezika imaju svoje zasebne sheme transkribovanja, uz napomenu da „kulturno-istorijski markirana” imena ipak ne treba retroaktivno menjati (Пешикан и сар., 2018: t. 199–200). Ukrajinski fudbalski trener i bivši fudbaler *Андрій Шевченко* često je transkribovan kao „Andrej”, iako je on Ukrajinac, a ne Rus, što znači da je jedini ispravan oblik *Andrij*.

Prilikom transkribovanja s ruskoga jezika na srpski neretko se sreće dvostruka zablude, kada se preuzima latinizovana grafija drugoga jezika. Sličan primer važi i za ostale slovenske jezike kojima je primarno ćirilčko pismo. U Tabeli 4 vidimo neke primere ove zablude.

Tabela 4: Prikaz primera transkripcionih grešaka s ruskoga jezika

Izvorna grafija	Latinizovana grafija	Pravilna transkripcija	Nepravilna transkripcija
Рублёв	Rublev	<i>Rublјov</i>	Rubljev
Шульман	Schulmann	<i>Šulјman</i>	Šulman
Дмитрий	Dmitri	<i>Dmitrij</i>	Dmitri

Od preostalih zapadnoevropskih neslovenskih jezika izuzetno dobro stoje italijanski i nemački. Kod italijanskog ovakav rezultat nije očekivan jer su neke odredbe u *PSJ*-u drugačije nego što je ukorenjena navika (npr. prednost slovu/

glasu *č* u odnosu na *ĉ*), ali ni to nije mnogo poremetilo dobar rezultat. S druge strane, nemački jezik je – posle engleskog – verovatno izvršio najveći uticaj na srpski jezik. Kao što je poznato, govornici nemačkoga jezika su kroz povest vladali na teritorijama nastanjenim Južnim Slovenima ostavivši dubok kulturni trag. Isto tako, i dan-danas veliki broj Srba u rasejanju je stacionirano u zemljama u kojima se govori nemački jezik. Osim toga, većina odredbi je jasno formulisana i nema prevelikog odudaranja koje bi dovela novinara u neku transkripcionu zabludu. Verovatno iz tih razloga, novinarima je bilo lakše da neko slovo s dijakritičkim znakom iz nemačkog jezika transkribuju po pravilu, dok su u skandinavskim jezicima proizvoljno tumačili dijakritički znak, odnosno, pravili su se kao da on ne postoji. Otuda i ne čudi što je ugled na izvornu grafiju dominirao u ovoj grupi jezika.

Skandinavski jezici možda najočiglednije predstavljaju primer „haotične proizvoljnosti” koju spominju naši jezikoslovci i koja može veoma naškoditi srpskom jeziku. Ovo je još jedan dokaz zašto je transkripcija kao grana ortografije veoma važna za naš jezik. Zbog ugleda na izvornu grafiju, baš prilikom transkripcije sa skandinavskih jezika može nastati takva diskrepancija između označitelja i označenog da se može izgubiti svaka logika povezivanja između tih pojmova. Greške unutar grupe skandinavskih jezika ubedljivo su najviše nastajale zbog ugledanja na izvornu grafiju, čak 77,9 odsto. Verovatno najviše zbog toga što ima mnogo dijakritičkih znakova i diftonga. Npr., zabeležili smo pet oblika danskoga prezimena *Højbjerg* („Hojbjerg”, „Hajbjerg”, „Hjeberg”, „Hejberg” i, jedino pravilno, *Hejbjerg*).¹³ Novinare je bunio sufix u prezimenima (-*gaard*), posebno kod Danaca, iako za vokal *aa* jasno stoji pravilo da se on prilagođava u srpski kao *o* (Пешикан и сар., 2018: t. 260a), dok su novinari to zanemarivali i, kao u slučaju sa Holandom (*Haaland*), posezali su za preslikavanjem uprošćene izvorne grafije.

Ako su blizina i kulturni uticaj pozitivno delovale na transkripciju s nemačkog jezika, obrnut je slučaj s mađarskim. Kod mađarskog, najviše grešaka je zbog ugleda na drugi jezik, i to uglavnom nemački, poljski (zbog digrafa *SZ* koji se s poljskog prenosi i čuje kao *š*, a s mađarskog *s* itd.) i srpski, pa je tako prezime *Gulácsi* posrbljeno u „Gulaši”, najverovatnije po srpskom adaptiranju poznatog mađarskog jela gulaš (*gulyás*), iako bi ga trebalo pisati kao *Gulači*.

¹³ Rekord u zabeleženim pogrešnim transkripcijama drži Prčić (2019a), koji je za engleski antropnim *Graham* zabeležio čak deset pogrešnih oblika (str. 102).

Transkripcija s albanskoga jezika je takođe dala vrlo dobro rezultate. Uistinu albanski jezik ima malo transkripcionih pravila, shodno tome i manje šansi za grešku, ali postoji nekoliko komplikovanih pravila, kao što je preslovljavanje albanskog slova *L*. Iako je stvar takođe iscrpno objašnjena u *PSJ*-u (Пешикан и сар., 2018: t. 201b),¹⁴ novinari su proizvoljno katkad spomenuto slovo adaptirali kao *lj*, a ponekad kao *l*, međutim ovo nije poremetilo rezultate albanskog jezika. Npr. list *Politika* premijera privremenih prištinskih institucija (*Albin Kurti*) isključivo je prenosila kao „Albin”, a ne pravopisno utemeljeno kao *Aljbin*. Od svih pogrešnih oblika imena ovog političara, čak 80 nasto napravila je *Politika*, verovatno praveci analogiju njegovog imena s ksenonimnim imenom naroda (Albanci) iz kojeg dolazi.

Za rumunski i japanski jezik nismo imali dovoljno empirijskog materijala da bismo mogli doći do određenih zaključaka.

Što se tiče učestanosti grešaka u listovima koji su bili predmet istraživanja, dobijeni su sledeći rezultati. *Večernje novosti* i *Kurir* su detaljno prenosili sastave timova tokom najvažnijih sportskih dešavanja (Evropsko prvenstvo u fudbalu za muškarce, Evropsko prvenstvo u košarci za žene i sl.) tako da ne iznenađuje to što su oni najprisutniji u procentu svih grešaka, kao i u postotku grešaka unutar samog medija. Jednostavno, *Večernje novosti* su imale 740 kodiranih imena ukupno, a *Kurir* 631. Sledeća je *Politika* s 558 kodiranih imena, dok su ostali mediji pojedinačno imali manje od 400.

S druge strane, kolona udela grešaka u istom mediju (Tabela 5) govori nam mnogo više, jer reprezentativnije oslikava situaciju transkripcionih oblika. Drugim rečima, u zavisnosti od uređivačke politike, mediji su imali različiti kvantitet stranih imena u svojim izdanjima, pa je tako očekivano da oni koji su imali više transkribovanih imena imaju i ukupno više grešaka. Dnevnik *Objektiv*¹⁵ je imao procentualno najviše grešaka u odnosu na obim imena koje je prenosio i koja su bila predmet našeg istraživanja. U udelu u svim greškama on je poslednji, ali zato što je i najmanje imena prenosio. Od zabeleženih svega 158 imena koja su nas interesovala gotovo četvrtina je pogrešno napisana. Podsetimo, *Objektiv* je dnevnik tabloidne dimenzije i senzacionalističkoga sadržaja koji ima najmanje i naslova i teksta od svih medija, a rubrike nisu jasno podeljene. U

¹⁴ Ukratko, kada se *L* nađe ispred *I* i *E*, ono se transkribuje kao *l*. U ostalim slučajevima, uz nekoliko izuzetaka zbog stvorenih običaja, ono je u našem jeziku postaje *lj*.

¹⁵ U trenutku istraživanja bio je najmlađi. Trenutno je dnevnik *Nova* najmlađi od aktualnih štampanih medija, dok je *Objektiv* u štampanoj formi prestao da izlazi sredinom oktobra 2022.

prvom planu su fotografije, a obično se na dve strane nalazi dva do tri teksta ili nekada bude samo jedan s ogromnom fotografijom i nekoliko antrfilea.

Pažnju privlače tri lista s najmanje procentualno grešaka unutar svojih tekstova. To su *Alo*, *Srpski telegraf* i *Informer*, tri dnevnika tabloidnih dimenzija koji imaju (pretežno) senzacionalističke tekstove.¹⁶ Čak i ako možemo da kažemo da *Srpski telegraf*, posle *Objektiva*, ima najmanje kodiranih imena (290), *Alo* i *Informer* su četvrti i peti svrha po istom broju, odmah iza *Politike*. Najverovatniji mogući razlog za ovakav uspeh je taj što se senzacionalistički mediji više fokusiraju na unutrašnju politiku nego na međunarodne vesti i sport, što za sobom povlači i manju zastupljenost stranih aktera koji su nepoznati domaćoj javnosti. Čak i kada obrađuju vesti iz regiona i sveta, sva je prilika da će ovi mediji pisati o postupcima ljudi čija su imena dobro poznata široj publici, odnosno, čija je transkripcija već ušla u srpski.

Oba dnevnika na ćirilichkom pismu (*Politika* i *Večernje novosti*),¹⁷ ujedno i dva najstarija aktivna dnevna lista, jesu na opštem proseku grešaka koji je 19,2 odsto. Teško je izvući zaključak zašto je to tako, ali smo očekivali da ova dva medija – s obzirom na tradiciju – imaju značajnije manje grešaka od proseka.

Tabela 5: Učestanost grešaka po medijima

Medij	Udeo u svim greškama (%)	Udeo grešaka u tom mediju (%)
<i>Alo</i>	7,64	14,29
<i>Blic</i>	8,46	18,56
<i>Večernje novosti</i>	20,46	20,27
<i>Danas</i>	10,23	22,52
<i>Informer</i>	9,00	17,19
<i>Kurir</i>	18,01	20,92
<i>Objektiv</i>	5,32	24,68
<i>Politika</i>	14,46	19,00
<i>Srpski telegraf</i>	6,41	16,21

¹⁶ Ne možemo reći da su tabloidi mediji koji imaju tendenciju da poštuju institucije i da koriste visoko profesionalni jezik (Domazet, 2013: 112). Upravo oni, i to istim redosledom (*Alo*, *Srpski telegraf*, *Informer*), 2021. najviše su puta prekršili *Kodeks novinara Srbije* (C3III, 2021).

¹⁷ *Objektiv* je od 2022. počeo da izlazi na ćirilichkom pismu, a naš uzorak je iz 2021.

Nezgodno je tvrditi šta bi bio glavni uzrok ovakvog rezultata. Moguće je da su novinari u senzacionalističkim medijima transkripciju tražili lakšim putem, na veb-pretraživačima, odnosno, na Vikipediji koja, odokativno, ima sasvim solidnu transkripciju zasnovanu na *PSJ*-u. Na primer, pomenuti prefiks anglofonih prezimena koji počinje s *Mc/Mac*, Vikipedija u većini slučajeva piše preporučivim oblikom *Mak*, a ne „Mek”. Slično je i u slučaju španskog *Z*, portugalskog *S* i italijanskog *(C)CI*, uglavnom se koriste pravopisno potvrđeni oblici *z*, *s* i *či*, a ne „s”, „š” i „ći”. Iako ovaj veb-sajt često daje nepouzdanе informacije, u slučaju transkripcije služi – prema našem zapažanju – možda kao jedan od boljih sekundarnih izvora informacija.¹⁸ Drugo, u referentnoj štampi, i u onoj koja teži da bude takva, verovatno postoji rigidniji odnos prema činjenicama i izvorima informacija, samim tim novinari i lektori nemaju veliku slobodu da prepisuju bilo šta što pronađu na veb-pretraživaču, tako da kakvoća transkripcije zavisi od zamršenih odnosa između pravila kuće, otvorenosti urednika i novinarsko-lektorskog osećaja za transkripciona načela.

Ono što nikako nije pohvalno je to što nijedan medij u svojim tekstovima nema ni ispod deset posto grešaka. To znači da ni u jedan medij ne možemo da se pouzdamo kada je transkripcija u pitanju. To otežava situaciju i normativistima jezika i ostalim delatnicima koji komuniciraju s javnošću, kao što su prevodioci, pisci knjiga, nastavnici, profesori itd.

Tabela 6: Učestanost grešaka po rubrikama

Rubrika	Udeo u svim greškama (%)	Udeo grešaka u toj rubrici (%)
Politika	3,55	8,20
Svet	18,96	19,91
Sport	77,49	20,25

Za kraj, izdvojićemo procente grešaka po rubrikama (Tabela 6). Ova tabela najmanje govori upravo zbog nesrazmerne obimnosti imena po rubrikama. Vidimo da, bez obzira na to što je sportska rubrika otprilike četiri puta obimnija

¹⁸ Vikipedija je slobodna veb-enciklopedija, što znači da svaki pojedinac koji ima pristup internetu može da joj doprinosi (Hale, 2014; Osman, 2014). Dakle, nju uređuje skup nezavisnih člankopisaca ograničenih uglavnom samoregulacijom, što znači da se neke izmene mogu desiti preko noći. Ovde iznosimo opaske koje su nastale tokom ovog istraživanja, što potencijalno u budućnosti može biti izmenjeno, ukoliko njihova zajednica donese drugačija samoregulativna pravila.

od rubrike vesti iz sveta, udeo grešaka unutar sportske rubrike (20,25%) približan je udelu grešaka unutar rubrike spoljne politike odnosno sveta (19,91%). Moguće je da je razlog za ovakav rezultat to što se, za razliku od političara, sportistima poklanja veća medijska pažnja i da je zbog češćeg spominjanja veća šansa da se njihova vlastita imena u međuvremenu pravilno adaptiraju. S druge strane, neki političar ili akter na međunarodnoj političkoj sceni može samo jednom da dobije medijsku pažnju u Srbiji, sledstveno tome i manje šansi da se njegovo ime i prezime isprave.

4. ZAKLJUČAK I ZAVRŠNO RAZMATRANJE

U ovom radu ispitano je u kojoj se meri u srpskoj dnevnoj štampi poštuju transkripciona pravila koja su izneta u *PSJ*-u, publikacije koja reguliše ortografsku normu srpskoga jezika. U radu smo se usredsredili samo na poglavlje o transkripciji smatrajući da je to jedan od najzanemarenijih poglavlja u ovom priručniku.

U našem istraživanju putem kvantitativne analize jezičkoga sadržaja u srpskoj dnevnoj štampi s nacionalnom pokrivenošću, došli smo do rezultata da se transkripcija iz onih jezika koji su opisani u *PSJ*-u pogrešno primenjuje u 19,2 odsto slučajeva, što znači da je po našem načinu vrednovanja na osrednjem nivou. Naša hipoteza je time *delimično potvrđena*. Po nama, odličan udeo grešaka bi do deset nasto, dok je nedovoljan više od 20, tako da naš rezultat više naginje ka nedovoljnom nego k odličnom. Zapravo, na samoj granici je prelaska iz osrednjeg u nedovoljan rezultat. Treba naglasiti da bi ovakvi rezultati bili lošiji da ih nisu popravila neka imena koja su veći broj puta pominjana i nisu bila previše složena za transkripciju, kao što su: *Cristiano Ronaldo, Angela Merkel, Владимир Путин*. Ovaj podatak zabrinjava zbog toga što se, usled velikog uticaja štampanih medija na ostale medije, ali i na javno mnjenje, pogrešni transkripcioni oblici vrlo lako ukorenjuju u praksu izražavanja ljudi, tako da je svako pogrešno ime potencijalno na putu ka ukorenjivanju koje će stvoriti samo još veću zbrku u ortografiji. Primećuje se da su sve ove greške mogle biti izbegnute da su novinari bili upoznati s transkripcionim normama srpskoga jezika. Prilikom kodiranja imena za ovo istraživanje, stekli smo utisak da će se – svaki put kada se pojavi neka pravopisna začkoljica – pojaviti i barem jedan primer pogrešne transkripcije nekog imena.

U pojedinačnim jezicima, najviše grešaka procentualno ima u holandskom i kineskom. Činjenica je da su oba jezika složena za transkripciju. Kod prvog je velika diskrepancija između prilagođenog pisanja i vokalnog utiska, tako da su jezikoslovci morali da naprave paralelnu transkripciju i za prilagođeno pisanje (koje je preporučeno na više mesta) i za fonetsko. Kineski je odmah iza holandskog, čak i ako je udeo grešaka iz tog jezika u ukupnom broju minoran, unutar sebe samoga taj jezik proizvodi drugi po redu broj pogreški.

Pomoćna hipoteza je opovrgnuta jer zabluda posredstvom koje se najčešće pravi transkripciona greška nije ugled na vokalni utisak (29,99), već ugled na izvornu grafiju (37,4). Ovo objašnjavamo time da su pisani izvori dominantni u štampi, tako da je verovatno i nekritičko prenošenje izvorne grafije zastupljenije od nekritičkog prenošenja fonetskog utiska, što je zastupljenije u elektronskim medijima.

Literatura

- Bešić, M. (2019). *Metodologija društvenih nauka*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Bojanić, P., i Mladenović, I. (2010). Elementi teorije institucija. U: Bojanić P., i Mladenović, I. (prir.) (2010). *Institucije i institucionalizam* (str. 7–13). Beograd: Službeni glasnik.
- Cobley, P., i Jansz, L. (2006). *Semiotika za početnike*. (V. Radman, prev.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Ćorković, M. i Hušanu, M. (2015). Transkripcija diftonga /ea/ sa rumunskog jezika na srpski: teorija i praksa. U: Akbarov, A. (prir.) (2015). *The Practise of Foreign Language Teaching: Theories and Applications* (pp. 393–401). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Cvetković, A. (2015). Transkripcija vlastitih imena stranog porekla u srpskom i slovenačkom jeziku. *Slovenika*, 1, 35–43.
- Dajmond, Dž. (2004). *Mikrobi, puške i čelik*. (G. Vučićević, prev.). Beograd: Dosije: Službeni list SCG.
- Dej, L. A. (2004). *Etika u medijima: primeri i kontroverze*. (J. Vasiljević i A. Kocić, prev.). Beograd: Medija centar: Plus.
- Domazet, S. (2013). Kriza štampe ili pad u tabloidno društvo. *Media dialogues / Medijski dijalozi* 6, 2, 105–117.
- Hale, S. A. (2014). Multilinguals and Wikipedia Editing. *WebSci '14: Proceedings of the 2014 ACM conference on Web science*, 99–108.

- Harari, J. N. (2019). *21 lekcija za 21. vek.* (T. Bižić, prev.). Beograd: Laguna.
- Klajn, I. (2018). Uvodna reč. U: Prčić, T. (2018). *Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena* (str. 11–12). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ležandr, P. (2010). Institucionalizovana životinja i institucionalni fenomen. (M. Smajević, prev.). U: Bojanić P, i Mladenović, I. (prir.) (2010). *Institucije i institucionalizam* (str. 27–32). Beograd: Službeni glasnik.
- Lukač, S. (1979). *Teorija i tehnika novinarstva: Beležke predavanja.* Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Manić, Ž. T. (2014). *Primena i mogućnosti metoda analize sadržaja u sociologiji (doktorska disertacija).* Beograd: Filozofski fakultet.
- Marjou, X. (2021). OTEANN: Estimating the Transparency of Orthographies with an Artificial Neural Network. *Proceedings of the Third Workshop on Computational Typology and Multilingual NLP.* doi: 10.18653/v1/2021.sigtyp-1.1
- Osman, K. (2014). The Free Encyclopaedia that Anyone can Edit. *Culture Unbound, 6,* 593–607.
- Ozmo, S. (2021). *Sportsko novinarstvo: korak po korak ka uspešnom sportskom novinaru.* Novi Sad: Jež izdavaštvo.
- Prčić, T. (2018). *Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena.* Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prčić, T. (2019). *Engleski u srpskom.* Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prčić, T. (2019). *Englesko-srpski rečnik geografskih imena.* Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.
- Radojković, M., i Đorđević T. (2005). *Osnove komunikologije.* Beograd: Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa.
- Sosir, Ferdinand de. (1996). *Kurs opšte lingvistike.* (D. Točanac Milivojev i sar., prev.). Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Stanojević, D. (2011). Javni diskurs i savremeno novinarstvo. *Kultura 132,* 157–167.
- Stanojević, D. (2013). Palanački klišeji i štampa u Srbiji. *Media dialogues / Medijski dijalozi 6, 2,* 22–36.
- Todorović, N. (2002). *Novinarstvo: interpretativno i istraživačko.* Beograd: Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa.

- Vasić, V., Prčić T., i Nejgebauer G. (2018). *Rečnik novijih anglicizama: Du yu speak anglosrpski?*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Veljanovski, R. (2012). *Medijski sistem Srbije*. Beograd: Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa.
- Zečić, E. (2020). Prilog novinarskom pitanju: O nekim problemima novinarske prakse i neprevladanog nasljeđa. *In Medias Res* 9, 17, 2639–2648.
- Белић, А. (1950). *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Београд: Просвета.
- Бјелаковић, И. Г. (2022). Матица српска и питање израде Правописа српског језика. У: Научни скуп Актуелна питања српског правописа (2022). *Нови прилози српском правопису*. 2 (стр. 19–25). Нови Сад: Матица српска.
- Брборић, В. (2005). *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Филолошки факултет.
- Брборић, В. Ж. (2022). Пропусти Правописног речника у *Правопису српског језика* Матице српске. У: Научни скуп Актуелна питања српског правописа (2022). *Нови прилози српском правопису*. 2 (стр. 117–163). Нови Сад: Матица српска.
- Животић, Р. (2001). *Изражавање новинара*. Београд: Р. Животић.
- Животић, Р., и Станојевић Д. (2013). *Реторика и политика*. Београд: Јасен.
- Ивић, П., и Брборић Б. (2006). Мерила језичке правилности. У: Ивић П., Клајн И., Пешикан М., и Брборић, Б. (уред.) (2006). *Српски језички приручник* (стр. 51–64). Београд: Београдска књига.
- Керовић, Р. (2006). *Историја филозофије: друга књига*. Бања Лука: Књижевна задруга Бањалука.
- Клајн, И. (2006). Правописни проблеми и недоумице. У: Ивић П., Клајн И., Пешикан М., и Брборић, Б. (уред.) (2006). *Српски језички приручник* (стр. 94–118). Београд: Београдска књига.
- Клајн, И. (2020. 01. 09). Двојезична презимена. *Нин*, 3602, 65.
- Клајн, И. (2020. 01. 23). Министарске грешке. *Нин*, 3604, 75.
- Клајн, И. (2020. 02. 13). Мало и велико. *Нин*, 3607, 57.
- Марковић, Љ. Р. (2018). Транскрипција и адаптација имена из јапанског у српски и руски језик. *Српска славистика: колективна монографија*, 1,1, 189–211.
- Пешикан, М. (1976). Уз властити реферат и друге реферате о транскрипцији туђих имена. *Књижевни језик*, 5, 95–98.

- Пешикан, М., Јерковић Ј., и Пижурџа М. (2018). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Пижурица, М. (2018). Измењено и допуњено издање Матичиног *Правописа српскога језика*. У: Пешикан, М., Јерковић Ј., и Пижурџа М. (2018). *Правопис српскога језика* (стр. 7–8). Нови Сад: Матица српска.
- Пижурица, М. (2022). Концепција новог издања Правописа српскога језика Матице српске. У: Научни скуп Актуелна питања српског правописа (2022). *Нови прилози српском правопису. 2* (стр. 7–18). Нови Сад: Матица српска.
- Прћић, Т. (2022). Какав нам *Правопис српскога језика* треба у данашњем онлајнизованом, површном и полуписменом свету. У: Научни скуп Актуелна питања српског правописа (2022). *Нови прилози српском правопису. 2* (стр. 27–47). Нови Сад: Матица српска.
- Савет за штампу (СЗШ). (2015). *Кодекс новинара Србије*. Преузето 15. маја 2023, са <https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinara-srbije/>
- Савет за штампу (СЗШ). (2021). *Извештај о раду Савета за штампу у 2021. години*. Преузето 15. маја 2023, са <https://savetzastampu.rs/izvestaji/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2021-godini/>
- Селаковић, И. М. (2021). Преглед контрастивних истраживања српског и шпанског језика у другој деценији XXI века. *Анали Филолошког факултета, 23*, 129–157.
- Симић, Р. (2000). *Стилистика српског језика*. Београд: Филолошки факултет.

Luka Totaj

USAGE OF ADAPTED WRITING OF NAMES FROM FOREIGN MODERN LANGUAGES IN THE SERBIAN DAILY NEWSPAPERS

Summary: *In this paper, we will present the results of the content analysis that we used when examining the usage of transcription in the Serbian daily newspapers that are published nationally, videlicet in the sections: “Politics”, “World” and “Sport”. The data was collected from June 21 to June 27, 2021. Textual analysis and quantitative analysis of content were used in the study. Our aim was to determine the frequency of transcription errors in the Serbian press. Anthroponyms from those languages whose transcription is explained in the Orthography Book of Serbian were our unit of observation. In this paper, we introduced a new communicative-linguistic term “transcriptional fallacy” which was also a segment in the analysis. The obtained results tell us that the frequency of transcription errors is on a medium level, which leans more towards a bad than a good grade. Transcription errors are most often made due to an uncritical imitation of the original language’s script, although the other two fallacies (modeled an acoustic impression and a wrong language) are also frequent.*

Key words: *transcription, orthography, the Orthography Book of Serbian [=Pravopis srpskoga jezika], literary language, language culture, print media, the Serbian language*

Učešće mladih u medijima i analiza prelivanja informacija o njima od jedne ka drugoj vrsti medija

Biljana Vitković¹

Fakultet za sport, Univerzitet Union – Nikola Tesla

DOI: 10.5937/cm18-43849

Sažetak: Učešće mladih u društvenom životu zajednice, preduslov je napretka društva. Mediji su sredstvo za obezbeđivanje učešća, jer formiraju određene obrasce društvenog ponašanja. Istraživačko pitanje ovog rada je: da li je mladima u dovoljnoj meri otvoren medijski prostor? Mladi prenose poruke, ali nisu rađena istraživanja koja odgovaraju na pitanja: kakvog su sadržaja te poruke i da li se prelivaju u komunikacijskom prostoru? Jednomesečnim praćenjem pet informativnih TV emisija, šest dnevnih novina, dva omladinska portala i programske šeme RTS-a uočeno je sledeće: komunikacijski prostor mladih ka publici je sužen, nema prelivanja informacija između sredstava komunikacije, a slojevitost i ozbiljnost sadržaja zavise od medija koji ga kreiraju. U isto vreme, mladi su izloženi sadržajima koji ih udaljavaju od realnih životnih tema. Na TV-u, mladi su najviše pričali o kulturi i društvu, a malo o ekologiji, politici, poljoprivredi i nauci, što upućuje na oblasti u kojima su bili vidljiviji. Govorili su iz iskustvenog ugla, a manje o fenomenima. U štampi, vesti su se većinom odnosile na šou biz i crnu hroniku. Omladinski portali nisu imali dodirnih tačaka sa navedenim kanalima komunikacije, a RTS shema nije nudila brzo saznatljivu informaciju o ponudi sadržaja za mlade. Kriterijumi prelivanja informacija kojima se istraživanje rukovodilo su: objektivnost, kredibilnost i važnost informacije za javni interes – da mladi budu obavješteni o dešavanjima u sredini u kojoj žive, što je preduslov kritičkog preispitivanja njihove uloge u društvu i aktivizma. Dobijena saznanja su polazište za dalja teorijska razmatranja, a veći obuhvat medija u predstojećim sličnim istraživanjima poboljšao bi njihov rad u budućnosti.

Ključne reči: mladi, mediji, informacija, prelivanje informacija, komunikacija, komunikacijski prostor, društvo, promena, javni interes, aktivizam

---

¹ Kontakt s autorkom: bvitkovic@gmail.com

1. UVOD

1.1. Teorijska razmatranja

Najnoviji ciklus istraživanja, *Mladi u medijskom ogledalu*, šest godina zaredom (uz delimičnu izmenu – proširenje fokusa i metodološkog pristupa), sprovodi Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS u saradnji sa brojnim institucijama. (*Mladi u medijskom ogledalu*, 2017–2022)

Ove studije omogućavaju uvid u to kako kroz vremenski tok organizacije koje se bave mladima prate medije i kreiranje diskursa o mladoj populaciji.

U prvom istraživanju „KOMS -a, iz 2017. godine, navedeno je da je populaciona grupa mladih „medijski podzastupljena, sposobna da prekorači 'informativni prag' medija samo u tri slučaja: kada postigne izuzetan rezultat, kada izazove veliko razočaranje ili kada o njoj govore političke elite. (*Mladi u medijskom ogledalu*, 2017: 21) Posebno je istaknuto da: „Mediji neretko izveštavaju o mladima sa distance, uz opozicije tipa *mi* i *vi*, gde je *mi*=autoritet, a *vi*=dekadencija, čime implicitno poručuju da mladi nisu njihova ciljna grupa, tj. publika, već samo predmet izveštavanja, a povremeno i gneva. (isto: 20)

Iako se „svake godine povećavao broj objava koje se tiču mladih, (*Mladi u medijskom ogledalu*, 2021: 11), naglašeno je da „veći broj medijskih sadržaja u vezi sa mladima ne treba nužno tumačiti u pozitivnom kontekstu. (isto: 12) S tim u vezi, istraživanje iz 2021. godine, „je pokazalo, kao i četiri koja su mu prethodila, da su mediji za mlade najviše zainteresovani u okviru rubrika crne hronike. (isto.)

Poslednje istraživanje je zabeležilo prvi pad u broju objava koje se tiču mladih (od 18.4%), a „rezultati monitoringa mejnstrim medija gotovo se u celosti mogu čitati u svetlu nivoa interesovanja za crnu hroniku. (isto, 2022: 11 i 85)

Istraživanja „KOMS -a, bila su svojevrsni alarm za društvo, ali on nije izrodio novo istraživanje niti akciju, iako je jasno ukazao na anemiju medijskog sektora.

Obuhvatan Izveštaj „Mladi i mediji u Hrvatskoj, objavljen 2014. godine, ne gubi na aktuelnosti, jer korespondira sa realnošću na ovu temu. Istraživanje je pokazalo da su mladi neravnomerno prisutni u različitim temama u medijima: podzastupljeni su u političkim, ekonomskim i poslovnim temama, kao i u temama o religioznosti, zdravlju i zaštiti prirode, a previše su zastupljeni u laganim temama koje uključuju zabavu, modu i sport. (Gospodnetić, Morić, 2014: 44)

U studiji „Mladi u Srbiji 2018/2019, u izdanju Fondacije Fridrih Ebert (Friedrich-Ebert-Stiftung), izneta su, zapažanja o političkom aktivizmu mladih: „učesće u ličnijim, neposrednijim i angažovanijim oblicima političkog aktivizma, koji bi mogli da se shvate kao izraz građanskog delovanja, nije široko zastupljeno među mladima (Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019: 61).

Veza između reprezentacije mladih, načina na koje koriste medije i aktivizma vidljiva je iz analiza sadržaja prethodne dve studije: ako se mladi pozivaju da pričaju o modi ili sportu, a ne o aktuelnim problemima društva ili su predstavljani kao deo dekadentnog društva – ne može se kod njih probuditi aktivizam i očekivanje.

Endi Radok (Andy Ruddock), u naučnoj monografiji „Mladi i mediji, zastupa tezu da se istraživanjem odnosa mladih i medija odražava stanje jednog društva. (Radok, 2015) Istraživanja odnosa treba da postoje u nauci i u praksi. Ukoliko se ona ne sprovode, to je simptom da društvo ne prepoznaje mlade kao prioritetnu grupu i odraz je suženog demokratskog kapaciteta, kao i odsustva prostora za promociju društvenih vrednosti čiji su glavni promoteri mladi ljudi.

Radokovu tezu indirektno potvrđuje i dokument „Osnove istraživanja o mladima, čiji su autori članovi Savetodavne grupe evropskih istraživača omladine, u kojem je navedeno da se „istraživanja o mladima sve više prepoznaju kao neophodan pratilac delotvorne, uticajne praktične politike i prakse. (Petković, Ignatovich, Galstyan, 2021)

Naučnih radova na ovu temu nema dovoljno u Srbiji i u regionu, a situacija u tim zemljama i stvarnosti je slična. Rezultati ovog istraživanja, doprineli bi unapređivanju postojećeg naučnog saznanja i bili bi od koristi za preispitivanje medijske politike kako u Srbiji tako i u drugim zemljama Balkana.

1.2. Cilj i doprinos rada

Na osnovu prethodno izloženog, zaključuje se da je u dosadašnjoj literaturi, uglavnom, pravljen presek pojavljivanja mladih u medijima, s tematskim fokusom istraživača na određeni broj prioriternih problema života i rada omladine.

Ovaj rad je pratio mlade u društvenom kontekstu i političkom trenutku, ne izolovano, analizom pojavnog u medijima. Pokušano je da se dođe do zaključka koje teme mejnstrim (*engl.* mainstream) mediji nameću mladima na promišljanje – pozivajući ih na gostovanja u viščasovnim TV emisijama, a sa druge

strane, koje teme, pa i vrednosti, mladi pokušavaju da provuku u javnosti kao važne – u tim TV gostovanjima.

Cilj rada je bio da se, jednomesečnim praćenjem pet informativnih TV emisija, šest dnevnih (štampanih) novina, dva omladinska portala i programske šeme RTS-a, stekne uvid u zastupljenost mladih kao i u teme o kojima oni pričaju. Isto tako, da se sagleda uticaj plasmana podvojenih predstava realnosti na mlade, a koje forsiraju istraživani mediji.

Analizom štampe, pokazan je stepen hipokrizije i obim ignorisanja i odsustva zainteresovanosti medija da se bave mladima kao proaktivnim akterima u društvu.

Praćenjem „preliivanja informacija – sa omladinskih onlajn portala² u TV emisije ili štampu, kao i obrnutog toka, a zatim i njihove pojave u mejnstrimu, htelo se saznati da li je između njih bilo komunikacije.

U ovom istraživanju, upravo se traga za time gde se „krije aktivni mladi pojedinac u društvu, željan da iznese ideje i stavove, da se bori za sebe, svet i sopstvenu istinu o tom svetu. Svejedno da li on dolazi iz sveta kulture i umetnosti, politike ili preduzetništva. Samo je važno – da ga ima i da postoji.

U državama kao što je Srbija, sa manjkom demokratskog kapaciteta, krizom vrednosti i problemom u sistemu obrazovanja, potrebno je identifikovati mlade koji kritički promišljaju stvarnost i stojički se nose sa nedaćama koje realnost donosi. To, svakako, nije moguće uraditi na dobar način, ako mediji nisu otvoreni za prenošenje njihovih aktivnosti, ideja i razmišljanja, što je potrebno za bolji i ispunjeniji život društvene zajednice u celini.

Institucionalni okvir

Država je tu da stvara institucionalni okvir za delovanje mladih.

„Zakon o mladima, donet je 2011. godine, ali je tek 4. juna 2021. godine otpočet proces izmena i dopuna u vidu Nacrta, koji, još uvek – nije gotov³.

S tim u vezi, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS je, na svojoj internet stranici, objavila tekst, pod naslovom *Zakon o mladima: O mladima bez mladih*, u kojem je konstatovala da ključne preporuke predstavnika i predstavnic mladih nisu bile osnov za otpočinjanje ovog procesa, (KOMs, 6. jul 2021.)

---

² Napomena: što se omladinskih portala tiče, predmet monitoringa bila je njihova povezanost (postojanje razmene informacija) sa televizijom i štampanim izdanjima dnevnih novina.

³ *Objava o početku izrade nacrta Zakona o izmenama i dopunama Zakona o mladima*, 2021.

kao i „da je javnosti i mladima ostalo nepoznato da li je urađena analiza efekata pomenutog javnog propisa i kakvi su njeni rezultati (isto.).

Ministarstvo turizma i omladine (u novoj Vladi izabranoj 26. oktobra 2022. godine) obavestilo je 8. marta 2023. godine javnost na svom sajtu da je započelo sa izradom Nacrta Zakona o mladima i zamolilo zainteresovane strane da daju svoje sugestije i komentare, zaključno sa 17. martom ove godine.⁴

Zadovoljavajući okvir pokušala je da pruži i „Nacionalna strategija za mlade za period od 2016. do 2025. godine, usmerena na strateške ciljeve koji se odnose na mlade i njihovu participaciju u društvu. O uređenju oblasti „Informisanje mladih (odjeljak 4.8 ovog dokumenta) navedeno je da: „U Srbiji ne postoji sistem kontrole kvaliteta dostupnih programa u oblasti informisanja mladih. (...) Evropska agencija za informisanje i savetovanje mladih (ERYICA) je 2004. godine usvojila 'Evropsku povelju o informacijama za mlade', a 2009. godine 'Principe informisanja mladih putem interneta', čime su postavljeni standardi omladinskog rada na informisanju. Srbija, tek treba da primeni standarde i unapredi informisanje mladih. Informacije koje mogu biti od značaja za mlade se nalaze na raznim stranama i nisu objedinjene („Nacionalna strategija za mlade za period od 2016. do 2025. godine, u *Službeni glasnik RS*, br. 22/2015: 63)

Polazeći od zaključka da je „neadekvatno informisanje mladih putem medija u velikoj meri posledica nedovoljnog učešća mladih u kreiranju sadržaja, slabe zastupljenosti u telima koja nadziru ovu oblast, kao i nedostatka podrške aktivnostima prepoznavanja interesovanja mladih i razvoja medijskih sadržaja na takvoj osnovi, (isto.) identifikovani su: strateški ciljevi, problemi, nosioci realizacije ciljeva, očekivani rezultati i aktivnosti realizacije (isto: 63 i 64). Na sprovođenje definisanog, uticale su strateške i zakonodavne promene konteksta na nacionalnom i međunarodnom nivou i pojava pandemije izazvane virusom COVID 19, pa je u avgustu 2021. godine, otpočet proces izrade Nacionalne Strategije za mlade u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine (Javni poziv za dostavljanje komentara zainteresovanoj javnosti na njen Nacrt, Ministarstvo omladine i sporta je uputilo 8. februara 2022. godine).

Iz svega navedenog, proizlazi da u Srbiji ne postoji zaokružen institucionalni okvir za delovanje mladih u društvu, koji je nužan za uspostavljanje kvali-

⁴ Kako se iz zvanične dokumentacije vidi, reč je o – potpuno novom tekstu „Zakona o mladima“. (Videti: <https://mto.gov.rs/extfile/sr/1925/Objava%20po%C4%8Detka%20rada%20ZOM.pdf>)

tetnog medijskog prostora. U takvom institucionalnom okviru i tradicionalni mediji – pružili bi svoj adekvatan doprinos.

2. METODOLOGIJA

Zakon o mladima (član 3, tačka 1), daje sledeće značenje izraza „mladi : „omladina ili mladi su lica od navršениh 15 godina do navršениh 30 godina života. („Zakon o mladima, u *Službeni glasnik RS*, br. 50/2011: 3)

Empirijsko istraživanje je pratilo pojavu mladih u medijima (od 15. do 30. godine života), u vremenskom okviru od 15. septembra do 15. oktobra 2021. godine, na uzorku: *pet informativnih TV emisija* – Jutro (TV prva), Jutarnji program (RTS), Medju nama (TV Nova), Probudi se (TV Nova) i Novi dan (N1), *šest dnevnih (štampanih izdanja) novina* – Alo, Blic, Informer, Kurir, Srpski telegraf i Večernje Novosti i *dva onlajn specijalizovana omladinska portala* – Studentski život, koji je osnovalo Udruženje Evropski pokret Futuris i Krovna organizacija mladih Srbije, koja predstavlja savez od 111 omladinskih udruženja. Dodatno je praćena i programska shema RTS-a.

Ideja i kriterijumi za selekciju medija odabranih za analizu (formiranje uzorka), obrazloženi su u nastavku.

Opređenje za navedene TV medije je načinjeno kako bi se napravila neophodna ravnoteža u informisanju⁵, ali i uočilo prisustvo različitog pristupa u izveštavanju provladinih i opoziciono nastrojenih medija – isti događaj, potpuno drugačije izveštavanje, obrada teme i percepcija realnosti.⁶

Dnevno informativne emisije magazinskog tipa, odabrane su za monitoring, jer su u njima zastupljeni informativni blokovi, intervjui, uključena reportera sa terena, a sve manje zabavni i muzički segmenti (Ćitić, 2021: 59), kao i zbog primećenosti da trend u razvoju informativnog magazinskog TV formata ide ka njegovom potpunom informativnom karakteru, gde, po pravilu, svaka tema mora u sebi sadržati povod i vest (isto.). Na izbor praćene vrste TV programa, prevashodno je uticala dužina njegovog trajanja (od tri do pet

⁵ Monitoringom nisu obuhvaćene: Nacionalna Happy TV (registrovana kao dečija TV) i TV Pink. Programski sadržaj ovih televizijskih stanica – nije fokusiran na mlade i po rubrikama, te njihovo uvrštavanje u analizu ne bi imalo svrhu. Televizija Pink ima rijaliti je u kojima učestvuju mladi, ali ovakvu uređivačku politiku treba shvatiti kao nameru da se koncipira program koji privlači veliku pažnju široke publike i ciljane grupe, koja ne uključuje samo mlade naraštaje.

⁶ „Stvarnost je postala kao i svaka druga roba koja se proizvodi i prodaje. Štaviše, ona ne mora da korespondira s realnošću. Ona je pararealnost koja poništava samu realnost i fabrikuje se od javne politike do estrade. Tako oblikovana realnost osmišljena je da donese profit, a on se kreće od političkog rejtinga do komercijalnog efekta”. (Božović, u *Politika*, 14. april 2013.)

sati), te veća verovatnoća da se mladi ili teme o njima elaboriraju u pomenutim dnevnim informativnim emisijama. One su praćene – svakog radnog dana, kao i vikendom. U svakom od navedenih programa, brojano je koliko puta se mladi pojavljuju. Nije se merilo koliko dugo se o njima priča.

Mediji imaju ogroman uticaj na to kako ljudi percipiraju i oblikuju realnost. Zahvaljujući informacijama koje dobijaju iz medija, ljudi pokušavaju da razumeju svet oko sebe i da učestvuju u njemu.

S tim u vezi, rad je nastojao da, pored učešća mladih u medijskoj sferi, istraži i „efekat podvojenih realnosti – prisutan u medijima, jer utiče na njihovu objektivnu prisutnost u stvarnom životu. I to je osnovni kriterijum: istražiti efekat podvojenih realnosti, koje forsiraju određene grupe napred pobrojanih medija, što je od uticaja na kritički kapacitet pojedinca. Taj efekat je najvidljiviji ako su na jednoj strani većinski tabloidni štampani mediji. Oni su danas većinski takvi⁷, i tu činjenicu odnosno značajan uticaj na rezultate istraživanja ne bi promenile ni dve kvalitetne (referentne) novine „Politika ili „Danas⁸ da su uvrštene kao reprezentativne i kao one koje bi možda više odgovarale uzorku.

S druge strane, problemi mladih kao i teme o njima mogle su se adekvatno uočiti jedino u vremenski dužim TV jutarnjim informativnim formatima. Zbog toga su ovi formati i izabrani.

Programska shema RTS-a je obuhvaćena iz istog razloga: nije se istraživao program za mlade, već samo kako na osnovu naziva emisije doći do sadržaja emisije u kojoj se mladi nalaze. Ovakva analiza (sadržaja naslova, a ne sadržaja emisija) imala je za cilj da pokaže da li su i sami nazivi emisija na RTS-u prepreka da se do tih realnih tema bitnih za mlade dođe.

U vremenu instant informacija i brzog načina života, mladi ljudi brzo skroľuju ekrane internet stranica. Kada bi na portalu RTS-a listali najavu programa na mobilnom telefonu, trebalo bi nešto da ih zaustavi u skroľovanju, a to je obično – sadržaj (palac stoper⁹). (V. *Sliku 1*).

⁷ Detaljnije o dominaciji tabloidnih štampanih medija i proceni da tabloidni deo dnevnih novina čini više od dve trećine zbirnog tiraža dnevne štampe”, videti u: (Milivojević, 2018). Pregled radova koji su se bavili fenomenom tabloidizacije medija u Srbiji videti i u: (Valić Nedeljković, 2009).

⁸ Nezavisnim dnevnim novinama može se smatrati samo 'Danas', čiji se udeo u ukupnom tiražu štampe kreće između 1 i 1,5%. Uz novine koje imaju manje kritički odnos prema vlasti ali zbog višeg stepena profesionalizma uglavnom rade u javnom interesu, 'Politika' i 'Blic', ovaj blok dnevnih novina i dalje je ispod 25% ukupnog tiraža”. (Milivojević, 2018: 30)

⁹ Ovo je izraz koji se kolokvijalno koristi među stručnjacima za digitalni marketing. Više o tome kako da se palac ruke korisnika zadrži na određenom sadržaju videti na: (<https://www.facebook.com/proverenreceptzauspesanbiznis/>)

Time	Program Name	Rating
09:05	Небојша Челик шоу	
09:33	Читалиште - читате ли ишта?	
10:00	Све боје живота	
10:28	Балада о селу 2: Балада о храму и произвођачима ракије и ножева	
10:50	Е - ТВ	
11:14	Нови почетак	
12:12	Јела чело	
12:54	Датум	
13:02	Читалиште, читате ли ишта?	
13:30	Декодирање науке	
14:00	Интернат за племићке кћери, серија	12
14:50	Откуп, серија	12
15:35	Женски рај, серија	12
16:23	Најлепше народне песме - колаж	
17:12	Датум	

Slika 1. Primer programske šeme na internet stranici RTS-a, otvorene na android telefonu

Onlajn omladinski specijalizovani portali su uključeni u istraživanje zbog potrebe uporedne analize: da li se ono što je na njihovim portalima bilo aktuelno tokom dana i nosilo društvenu važnost za mlade – prelivalo u mejnstrim medije?

U ovom radu – nisu nametnute teme čija će se učestalost pratiti u medijima (na primer, priča o nezaposlenosti), već obrnuto – *pratili su se teme koje nameću sami mediji* (na primer, nisu praćene objave PR saopštenja raznih ministarstava i državnih službi o mladima). Kao glavni istraživački metod, korišćena je – kvalitativno-kvantitativna i komparativna analiza medijskog sadržaja, sa akcentom na javni diskurs i objektivni kontekst u kome se te teme obrađuju. Njena primena omogućava egzaktnost, proverljivost i pouzdanost sistematično prikupljenih podataka, kao i praćenje mogućeg tumačenja i društvene uslovljenosti analiziranog fenomena.¹⁰ Prilikom prikaza i analize dobijenih podataka, korišćena je i metoda klasifikacije za razvrstavanje medijske zastupljenosti mladih o odgovarajućim tematskim kategorijama (i, to: kultura, društvo, ekonomija, politika, društveni aktivizam, ekologija, zdravlje, osobe sa invaliditetom, hronika, nauka, rekreacija i zabava, poljoprivreda, humanost, reklame i ostalo). Kriterijumi preliivanja informacija kojima se istraživanje rukovalo su: objektivnost, kredibilnost i važnost informacije za javni interes¹¹.

Praćeno je šta mladi koji su prisutni u štampanim medijima promovišu, kao i kakvim zadatim koordinatama poželjnog sistema ponašanja i izražavanja mišljenja se kreću. Načinjen je pokušaj da se u kratkom, ali raznovrsnom preseku sadržaja štampe pokaže da li se o mladima priča u negativnom, izrazito disonantnom jezičkom pejzažu – na primer, drogu diluje svaki sedmi srednjoškolac, povećano vršnjačko nasilje u školama ili pozitivnom – na primer, otišao na selo i na dedinom imanju pokrenuo svoje poljoprivredno gazdinstvo”.

Na izbor perioda monitoringa uticao je početak školske/studentske godine (očekivanje da će u medijima biti zastupljenije teme o potrebama mladih) i pokretanje izborne kampanje za opšte izbore – lokalne, parlamentarne i izbor za predsednika Republike (što je pogodovalo jasnijoj distinkciji između pravih događaja i kvazidogađaja za mlade, osmišljenih za potrebe političke kampanje).

¹⁰ Objašnjenje procesa reprezentacije kao označavajuće prakse u bogatoj raznolikosti društvenih konteksta, videti u: (Hall, 2013).

¹¹ Reč je o pravu javnosti da bude informisana o onim pitanjima koja su za nju od javnog značaja, a što se ostvaruje posredstvom medija. Detaljnije o staranju Republike Srbije o ostvarivanju javnog interesa, videti u: (Zakon o javnom informisanju i medijima”, u *Službeni glasnik RS*, br. 83/2014)

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

3.1 Televizijske emisije

Tokom monitoringa televizijskih informativnih emisija, koliko ko ima godina utvrđivalo se na osnovu informacije iz najave priloga ili gostovanja, gde je upotrebljena ključna reč „mladi, zatim iz konteksta događaja i na osnovu vizuelnih pokazatelja. Mladi su se najviše pojavljivali u emisiji Probudi se (TV Nova) – 137 puta¹². Slede: Jutarnji program (RTS) – 107, Jutro (TV Prva) – 90, Novi dan (N1) – 78 i Među nama (TV Nova) – 49.

TV Nova – „**Probudi se**, traje tri sata radnim danima (od 6.00 do 9.00) i trii po sata vikendom (od 7.00 do 10.30). U ovoj emisiji, mladi su bili prezentovani 137 puta. Više od jedne trećine su gostovanja, dok su ostala pojavljivanja u priložima reportera ili su gosti u studiju bili stariji ljudi koji su govorili o mladima. Najviše mladih gostovalo je i pričalo o kulturi (33), društvenim temama (24) i ekonomiji (14), slede ostalo (12), politika i društveni aktivizam (10), ekologija (10) i zdravlje (9), a zatim hronika (6), nauka (3), ljudi (3), rekreacija i zabava (3), priče o osobama sa invaliditetom (3) mladi u poljoprivredi (4), kao i teme vezane za humanost (2) u kojima su direktno uključeni mladi ljudi i reklame (1).

Priče u ovoj jutarnjoj formi su kvalitetne, odmerene, objektivne i šalju određenju poruku – da je potrebno nešto menjati ili pokrenuti akciju. Uspostavljen je balans priloga i gostovanja na pomenute teme. Probudi se, prati aktuelna dešavanja, analitički obrađuje najvažnije događaje iz prethodnog dana.

Positivan primer je gostovanje Svetislava Kostića, pravnika, koji je komentarisao položaj mlade samohrane majke u društvu, čija su deca stradala u požaru u Obrenovcu. On je objasnio društveni kontekst u kome se dogodila tragedija (stanje zakonodavstva, društva, radno-pravnog statusa samohranih majki...). Govorio je u skladu sa pravilima svoje struke, držeći se slova zakona. U gostovanju se razgovaralo o socijalnom statusu (što je zabranjeno „Kodeksom novinara”) – ali je gost o tome pričao samo iz fenomenološkog ugla, kao posledici ustrojstva društva i sistema (govorio je o socijalnoj politici koja samohrane majke ne prepoznaje kao ugroženu kateogoriju). Voditelj je ispoštovao odredbe „Kodeksa novinara o pretpostavci nevinosti. Iz ovog gostovanja je vidljivo da li

¹² Udeo u odnosu na sve sagovornike ili tekstove bi podrazumevao zahtevnu statističku obradu, što pri ovakvom obimu praćenja medija, nije bilo moguće praktično izvesti. Timski rad na budućem istraživačkom projektu detaljnijeg statističkog obuhvata bi rezultirao preciznim podacima o ukupnom broju ljudi koji su dobili medijsku pažnju.

se daje medijski prostor mladim samohranim majkama (kao ugroženom delu društva) i da li tom slučaju treba pristupiti drugačije – ne samo unapred je osuditi za krivično delo (što su uradili neki mediji tada), već uzeti u obzir širi društveni kontekst i to da je ona žrtva sistema, da dolazi sa socijalnih margina društva i da je radno eksploatisana od strane poslodavca (jer je morala da radi i ostavlja decu samu kod kuće).

Drugi dobar primer je pozivanje sagovornika ubrzo nakon pojave vesti u medijima – da izmena regulative u oblasti obrazovanja u Kini, mnoge profesore engleskog jezika iz Srbije, koji drže časove putem interneta, može da ostavi bez posla. Dobro kod ovog gostovanja je bilo što se – odmah reagovalo na aktuelni trenutak. Gost je pozvan dan nakon što se pojavila vest da će profesori koji predaju engleski jezik onlajn, ostati bez posla zbog promene kineskih propisa. To gostovanje je pružilo promptno značajne informacije onima koji su brinuli za radni status. Pozitivno je što se temi koja je aktuelna i važna za mlade profesore, pristupilo na brz način. Potrebna im je bila hitna informacija o tome šta se dogodilo u Kini i šta, u poslovnom smislu – treba dalje da čine. Pristup informaciji i medijski prostor otvorio se odmah za problematiku koja im je važna.

Promoviše se zdrav život, rekreacija i perspektivni mladi umetnici. Ukazuje se na ekološke i druge društvene probleme. Prilozi o mladima u poljoprivredi su – retki. Ispraćena je samo priča o Ivanu Jeremiću, dvadesetšestogodišnjem mladiću, koji je pre osam godina počeo da gaji koze, a danas ima zavidnu farmu sa više od 300 koza. Ova emisija je, u periodu praćenja, obradila i temu edukativne pripreme mladih za budućnost (gost u studiju bio je Milan Nikolić, sociolog).

Probudi se je informisala mlade o načinu na koji se mogu zaštititi od eksploatacije i prekarnog rada. O ovim temama govorili su Sara Lupsor Ćurčin, iz Roza Udruženja za radna prava žena i Mario Reljanović, predsednik udruženja Centra za dostojanstven rad. Gosti su predstavili priručnik o radnim pravima za mlade pod nazivom Šta treba da znaš pre izlaska na tržište rada? U ovoj emisiji su drugi pričali o mladima i njihovom položaju na tržištu rada.

Mladom sagovorniku (Nikola Arsenić, pravnik iz Udruženja za zaštitu ustavnosti) je data mogućnost da u okviru prelistavanja naslova u dnevnoj štampi objasni kako bi uvođenje instituta kolektivnih tužbi (*engl.* „class action”) rasteretilo pravni sistem Srbije – čime je otvorena tema od značaja za društvo (zakonitost i poštovanje propisa).

TV Nova – Medju nama, traje dva sata radnim danima (od 17.15 do 19.15) i – ne emituje se vikendom. Mladi su bili prisutni ukupno 49 puta: politika (11), društvo (9), ekonomija (8), zdravlje (6), kultura (5), ekologija (5), aktivizam (3), humanost (1) i ostalo (1).

Emisija *Među nama*, slična je emisiji „Probudi se (koja se emituje u jutarnjim satima – na istoj televiziji). Razlika koja je ovo istraživanje opredelila za praćenje dve emisije na istoj televiziji je mala, ali – značajna. Sadržaj emisije „Među nama, osvrće na događaje dana koji su se tog dana već dogodili (jer počinje u večernjem terminu), dok jutarnja emisija „Probudi se, obrađuje i događaje iz prethodnog dana, a sa gostima ide u susret danu koji počinje. Obe emisije imaju podudaran koncept, ali su uzete u obzir da bi se videlo kako se jedan isti događaj obrađuje iz ugla najavljenog i doživljenog događaja.

Mateji Agatonoviću, mladom novinaru, pružena je prilika da, na temu sakrivanja imovine preko of-šor firmi (*engl.* offshore company), priča o tome kako se četvrtina svetskog bogatstva nalazi u ovim kompanijama.

Obrađene su i sledeće teme: zabrana abortusa u nekim zemljama i mentalna higijena kod muškaraca, a analizirani su i podaci o većem procentu suicida kod muškaraca nego kod žena. Emitovana je priča o dva mladića koja su krenula pešice iz Barajeva ka Ostrogu (skoro 500 km puta), s ciljem da svakim pređenim kilometrom, preko organizacije Budi human – sakupe novac za lečenje najmlađe obolele bebe.

RTS – „Jutarnji program, traje pet sati radnim danima (od 6.00 do 11.00, sa pauzom od 8.00 do 8.30 za „Jutarnji dnevnik”) i tri sata vikendom (od 6.00 do 9.00, sa pauzom od 8.00 do 8.30 za „Jutarnji dnevnik”). Sa 107 priloga, nerasprostrano u odnosu na druge oblasti društvenog života, mladi su najzastupljeniji u sadržajima iz kulture (39). Slede: društvo (28), zdravlje (9), ekonomija (6), rekreacija i zabava (5), nauka (5), ekologija (4), poljoprivreda (3), ljudi (2), društveni aktivizam (2), politika (2), reklama (1) i ostalo (1).

Nauka je bila oblast sa kojom je RTS-u prednjačio (na primer: priča o građanskoj nauci, poseta Institutu za biološka istraživanja gde su u prilogu mladi istraživači, obrađena je tema parasocijalnih veza i njihovog negativnog uticaja na mlade). Često su promovisane nove emisije sa kanala RTS nauka. Detaljno je praćen početak školske i studentske godine. Predstavljen je vodič za bruce kroz Beograd i Univerzitet. Poštovanju epidemioloških mera u obrazovnim ustanovama, posvećena je znatna pažnja. U „Jutarnjem programu su gostovali

i uspešni srednjoškolci ili osvajači medalja sa raznih nadmetanja u znanju (na primer, učesnici takmičenja iz Robotike). Ponekad se u ovoj emisiji informiše o naučnim istraživanjima, kao što je primer velikog, tradicionalnog kongresa „Mladi za klimu (*engl.* Youth for Climate).

U nedelji kada su u svim praćenim emisijama na drugim televizijama gostovali mladi LGBT aktivisti, povodom održavanja Parade ponosa, u „Jutarnjem programu nije bilo gostiju iz ove zajednice, što upućuje na RTS-ov – selektivan pristup aktuelnostima. Koliko nacionalni servis može da selektuje realnost i da se u potpunosti posveti jednom nametnutom dnevnom događaju pokazuje primer od 11. oktobra, kada je ceo „Jutarnji program bio u znaku proslave 60 godina od prvog samita Pokreta nesvrstanih. A, nakon ove emisije, usledio je i – direktan prenos Samita. Na svim televizijama, gostovali su mladi iz udruženja LGBT populacije i pričali o Prajdu, problemima diskriminacije, dok je RTS i pored toga što je posle jutarnjeg programa direktno prenosio Samit nesvrstanih, veliki deo emisije pre početka prenosa ovog skupa, opet posvetio Samitu. Ignorirana je ogromna grupa mladih ljudi, pripadnika ove zajednice i njihov glavni događaj. Ovo je primer, koliko RTS može da selektuje realnost.

RTS je indirektno bio tema drugih televizija, pa i novina koje su praćene, jer je u emisiji Reč na reč ugostio Nevenu Đurić, mladu nadu SNS, čiji su politički govor, ponašanje i način ophođenja prema predstavnicima drugih političkih opcija, bili tema analize, uglavnom – opozicionih medija. „Jutarnji program se nije bavio ovom temom, iako je gostovanje jedne mlade političarke na RTS-u bila vest drugih medija.

Nacionalni servis se, uglavnom, drži ustaljenih tema i izbegava priloge koji pokreću određena društvena pitanja. Zapravo, jutarnji program RTS-a, neke teme koje su mladima važne ističe (nauka, kultura), a druge delimično ili potpuno ignoriše (politički osetljive teme).

TV Prva – „Jutro, traje 5 sati radnim danima (od 6.00 do 11.00) i 4 sata vikendom (od 8.00 do 12.00). Zabeleženo je ukupno 90 priloga o mladima ili gostovanjima mladih, u vezi sa različitim temama: društvo (18), rekreacija i zabava (17), kultura (12), zdravlje (8), politika (5), društveni aktivizam (5), ekonomija (4), nauka (4), osobe sa invaliditetom (4), reklama (3), ekologija (2), hronika (2), humanost (2), ljudi (2) i ostalo (2).

Broj priloga osoba sa hendikepom koje je Jutro imalo je na nivou proseka u poređenju sa ostalim emisijama. Prevladvanje invaliditeta mladih slepih i sla-

bovidih osoba, predstavljeno je na primeru sportsko-zabavne aktivnosti za slepe (prilog iz Niša, sa Stefanom Stefanovićem, mladom, slepom osobom – kapite-
nom Global kluba Nais). Sličan primer je i priča o kafiću-radionici u kojoj su
zaposlene osobe sa hendikepom. Propaćen je Svetski dan osoba sa cerebralnom
paralizom (6. oktobar). Sagovornici su bili doktorka i otac mladog deteta koje
ima ovu bolest. Ovaj dan se obeležava svake godine, važan je za zdravlje nacije,
ali se vest nije pretila u druge medije. U Srbiji ima više hiljada osoba sa celebra-
nom paralizom, od kojih su mnogi mladi. Zbog toga im je potreban otvoren
mediski prostor, barem – na Svetski dan osoba sa cerebralnom paralizom.

Jutro emituje priloge o besplatnim, humanitarnim akcijama, ali se oni
ponekad prepliću sa PR-om i marketingom. To govori da se zloupotrebljavaju
mladi za svrhe marketinških kampanja i da se često gubi granica između huma-
nosti i marketinga.

Gostovali su mladi aktivisti iz Parade ponosa (koja je održana u prvoj nedelji
ovog monitoringa).

Govorilo se o obrazovanju i razvoju mladih, na primer, Čivning (*engl.* Che-
vening) stipendija za master studije u Velikoj Britaniji.

Jutro, više nego RTS daje šansu mladima da, kao sagovornici, diskutuju
u oblasti politike, kao što je, na primer, gostovanje Dimitrija Milića, mladog
političkog analitičara i programskog direktora organizacije Novi treći put ili di-
rektnog političkog aktera Draška Stanivukovića, gradonačelnika Banjaluke (na
stranu što je veći deo intervjuja obrađen senzacionalistički¹³). Imajući u vidu da
je ovaj program vikendom okupiran gostovanjem starijih, iskusnijih političara
ili pojedinih političkih analitičara, ukupan prostor dostupan za reč mladih o
politici i dalje je – dosta sužen i nedovoljan.

Televizija N1 – Novi dan, traje tri sata radnim danima (od 8.00 do 11.00)
i dva sata vikendom (od 9.00 do 11.00). Emisija je imala ukupno 78 priloga
o mladima, u okviru sledećih tema: kultura (31), društvo (13), zdravlje (9),
ekonomija (7), politika (5), rekreacija i zabava (4), društveni aktivizam (3),
ekologija (2), nauka (1), ljudi (1), osobe sa invaliditetom (1) i reklamno gosto-
vanje (1).

Novi dan često ima uključenja reportera. Razlog za to je, obično, neka
ekološka ili umetnička priča. Nesrazmerno više je prisutno kulturnih priloga

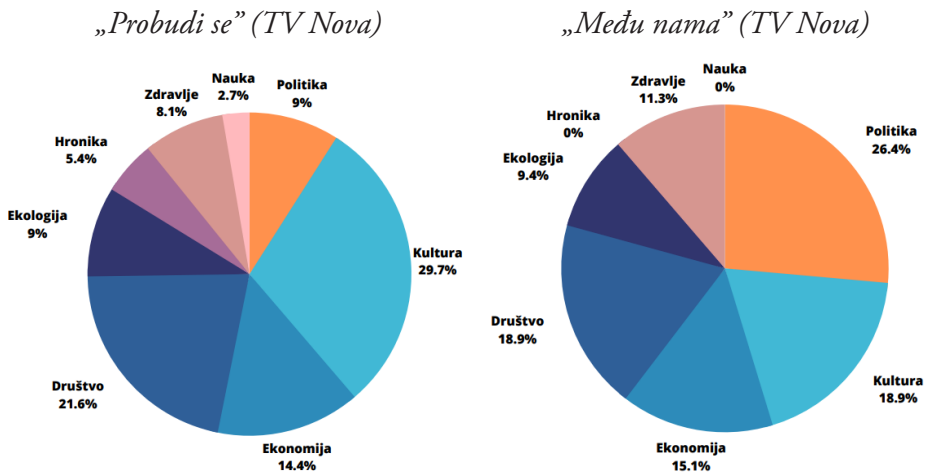
¹³ Da TV Prva ima i sklonost ka senzacionalizmu govori u prilog i obrađena tema o seksologiji, kao novom predmetu
na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu, s ciljem da se kod auditorijuma izazove uzbuđenje radi sticanja pažnje
publike, povećanja tiraža ili gledanosti/slušanosti medijskog priloga” (Milenković, 2022: 40).

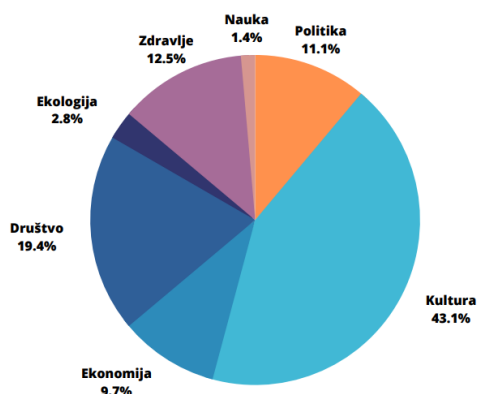
u odnosu na druge teme. I ona, kao i prethodno navedene emisije, zapostavlja ekonomiju i poljoprivredu kao oblasti u kojima deluju i stvaraju mladi. To govori da se ne promovišu dovoljno uspešni mladi ljudi kao dobri primeri na koje mogu da se ugledaju drugi. Mediji treba da se trude da pruže dodatnu motivaciju i podsticaj za preduzetništvo mladih.

Slučaj televizijske serije Kljun, koju su režirali mladi stvaraoci, primer je reklamnog poteza. Nema razlike između ove serije kao „ploda mladih reditelja i umetnika koji su prezentovani na drugim TV. Ali ima razlike u količini vremena potrošenog na predstavljene ovih umetnika i njihovog umetničkog rada u odnosu na druge medije, jer je serija rađena u produkciji United Media. Upravo zato su primećena česta gostovanja i promovisanja ove serije, na TV kanalima televizija United Media, te to navodi na zaključak da ovde nije reč samo o promociji umetnika već i reklami samog umetničkog projekta.

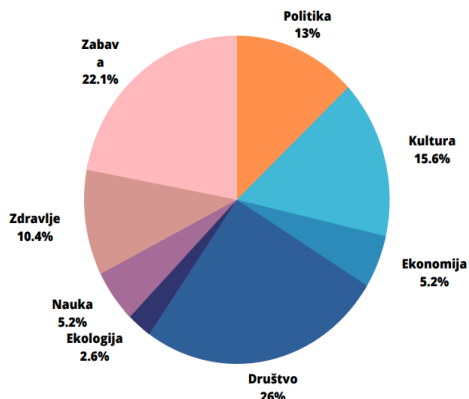
*Grafikon 1 Procentualni udeo medijske zastupljenosti mladih –
u praćenim televizijskim informativnim emisijama,
po odgovarajućim tematskim kategorijama*

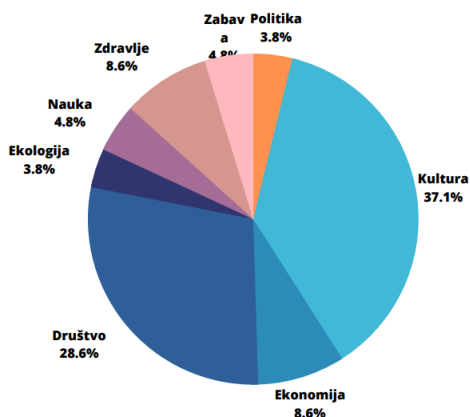
„Novi dan” (N1)

„Dobro jutro” (TV Prva)

„Jutarnji program” (RTS)

Zapažanja koja se odnose na pojedinačne emisije. Često se dešavalo gostovanje iste osobe kod emisija koje pripadaju grupaciji – United Media: Probudi se (TV Nova), Među nama (TV Nova) i Novi Dan (N1). To je, verovatno, zbog ograničenog broja sagovornika koji žele da gostuju na ovim televizijama – s obzirom na to da su pro-opoziciono nastrojene.¹⁴

Među emisijama ima sličnosti, kada je reč o prezentaciji tema iz oblasti ekologije. U studiju gostuje mladi aktivista i komentariše određenu ekološku

¹⁴ Više o zapažanju: da su isti gosti koji kruže po medijima – dokaz postojanja nedemokratske medijske javnosti”, videti u: (Avramović, u *Nova srpska politička misao*, 9. septembar 2009).

akciju ili pojavu. U slučaju potrebe da se objasne neki fenomeni – koji se tiču mladih, zajedničko ovim emisijama je da se zovu sociolozi, pravnici, psiholozi...

U emisijama United Media, pa i Jutru (TV Prva), viđalo se po neko novo mlado lice iz oblasti politike. Da je gledan samo RTS, moglo bi se zaključiti da ne postoje osobe mlađe od trideset godina koje se bave ovom delatnošću.

„Među nama (TV Nova) i „Probudi se (TV Nova), često pozivaju u goste – svoje mlade novinare¹⁵, koji tako menjaju osnovnu ulogu i postaju svedoci realnosti, ali ovoga puta kao politički i društveni analitičari.

Drastične su razlike u gostovanju muzičkih stvaraoca u „Jutarnjem programu (RTS) i „Jutru (TV Prva). Nacionalni servis promovise mlade nade iz žanrova muzike kao što su džez, opera, soul, pop, rok, dok su na TV Prva gosti, uglavnom, mlade nade iz emisije „Zvezde granda i tzv. „narodne muzike.

Društvene aktuelnosti – koje se tiču mladih, najbolje su ispraćene u emisiji „Probudi se (TV Nova). Zatim, sledi emisija „Medju nama (TV Nova), potom „Jutro (TV Prva), pa „Novi Dan (N1) i, na kraju, „Jutarnji program (RTS).

Zapažanja zajednička za sve praćene emisije. Primećeno je da se televizije međusobno nadgledaju i kopiraju. „Osnovni moto: imati sve što i drugi, ali i nešto više (Jevtović, Petrović, Aracki, 2014: 106), uobičajen je u novinarskoj praksi, jer svaki događaj može da se sagleda sa drugog aspekta. „Posao novinara, između ostalog, i jeste da zainteresuje ljude i/ili da pronađe ugao¹⁶ koji će biti atraktivan čitaocima/gledaocima. (Ozmo, 2021: 51) Ali, prilikom monitoringa, taj autorski pečat nije bio vidljiv i –prilozi su ličili jedan na drugi. Primer je pobeđa Manu Bertolotti (Manu Bertolotti), mlade devojke i Master Blaster benda na takmičenju muzičkih bendova u Tivoliju. Priča je, u razmaku od samo nekoliko dana, prikazana i obrađena na svim televizijama, na sličan način. Uočen je još jedan prilog, ali – kvalitativno obrađen iz drugačijeg ugla. Naime, „Jutarnji program (RTS) je – ubrzo nakon što je u emisiji „Probudi se (TV Nova) promovisana mlada devojka koja je upisala prestižan, strani Univerzitet („Šapčanka na Oksfordu) – objavio prilog o studentima iz Srbije na Kembridžu (Mihailo Milosević, student informatike na ovom Univerzitetu govorio je o svojim iskustvima). Možda je slučajnost, a možda i ne što su se ova dva priloga, pojavila u razmaku od nekoliko dana. Ovo je primer dobre obrade teme, ali na drugačiji

¹⁵ Tu se postavlja pitanje objektivnosti novinara koji se pojavljuju kao gosti, ali sa druge strane može se i razumeti urednička odluka da se pozivaju, jer se vremenski kontinuum emisija, koje traju više sati, mora popuniti sadržajem. Često se, zbog ove pojave, upada u zamku druge vrste, a to je – ponavljanje sadržaja.

¹⁶ „Novi ugao, takođe, može opravdati pisanje o temi o kojoj su i drugi pisali do iznemoglosti”. (Angler, 2019: 47)

način. Tema dobija na značaju još više, jer je reč o obrazovanju. Samo to je dovoljno za diferenciranje od drugih priloga na televizijama, jer su emisije i prilogi o obrazovanju mladih i njihovim poslovnim i karijernim uspesima vrlo retki.

Događaj koji se odnosio na mlade u periodu praćenja bio je globalni pad Fejsbuka (*engl.* Facebook) i svih njegovih servisa (4. oktobra). Svet je bio stao na sedam sati. Na dan događaja, vest je bila udarna (*engl.* breaking news) na svim portalima, a dan kasnije u TV emisijama. „Novi dan (N1) i „Probudi se (TV Nova) su – odmah (5. oktobra), imale goste koji su pričali na temu: „zavisnosti od interneta i umeću življenja bez društvenih mreža¹⁷. „Jutro (TV Prva) i „Jutarnji program (RTS) su ovu temu obradili dan kasnije (6. oktobra). Iako je trend prelaska mladih na nove platforme (Instagram, TikTok i Snepčet) evidentan, ovaj događaj je važan za mladu populaciju, jer su društvene mreže tema koja im je u fokusu. Generalno, mlade interesuje šta se dešava sa internetom i društvenim mrežama, bez obzira da li su na njoj ili van nje.

Obeležavanje Dana mentalnog zdravlja (10. oktobra), bilo je jednako zastupljeno u svim emisijama, počev od onih na kablovskim kanalima do televizija sa nacionalnom pokrivenošću (TV Prva i RTS). Povodom pokretanja UNICEF-ove kampanje, pod nazivom „Iz mog ugla, posvećene podizanju svesti mladih o važnosti mentalnog zdravlja, u „Jutarnjem programu (RTS) su gostovali: Stanislava Vučković, rukovodilac programa za razvoj adolescenata i mladih UNICEF-a u Srbiji i Maja Trajković, mlada sagovornica – iz UNICEF-ove savetodavne grupe za program mentalnog zdravlja. Gošća emisije „Probudi se (TV Prva) bila je dr Maša Vukčević Marković, psiholog i psihotarapeut, koja je govorila o depresiji u Srbiji. Sprovedena je i anketa među Beograđanima na temu izlaženja na kraj sa svim onim što se oko njih dešava.

Kao i kod novinarskih žanrova, gubi se granica u TV rubrikama. Produkcijski i autorski timovi nekih od praćenih emisija to dobro prepoznaju, kao što je slučaj u „Probudi se (TV Prva) – primer devojke koja je završila likovnu umetnost, a oslikava trenerke i od toga razvija biznis. Ili, gostovanje Petra Zorkića, muzičara, koji se bavi slikanjem prstima na mobilnom telefonu – i u „Jutarnjem programu (RTS) i „Novom danu (N1).

Praćene emisije, najčešće, imaju po tri gostovanja u svakom satu (u ograničenom vremenskom intervalu od 10 do 20 minuta), a poslednji sat je rezervisan

¹⁷ Temeljna promena u profilu mladih, dakle najperspektivnijih korisnika vesti, ogleda se u sve većoj zavisnosti od digitalnih, interaktivnih medijskih platformi”, i opisana je u studiji Novi žurnalizam”. (Petrović, 2014: 96)

za laganije teme kao što su: nestanak alfa mužjaka, pristup mladih partnerskim odnosima, opasnosti kineskog botoksa i dr.

Što se tiče medijske reprezentacije tinejdžera (15-19), mladih (20-25) i starijih mladih (25-30) u praćenim televizijskim emisijama, uočeno je da su „stariji mladi – prenosili znanje i iskustva, a mlađi i tinejdžeri – pričali o trendovima (u muzici, navikama i dr.). Zapaženo je i da su mladi više govorili o svojim doživljajima stvarnosti, a manje o fenomenima.

3.3.1. Programska shema RTS-a

Programska shema RTS je ispraćena kroz najavu programa.

U ovom istraživanju programske šeme – nije analiziran program za mlade, već kako na osnovu naziva emisije doći do zaključka da se radi o sadržaju za mlade.

RTS 2 – „Pazi mladost”. Ovo je jedina emisija koja u nazivu sadrži reč „mladost. Debatnog je tipa – mladi diskutuju sa vršnjacima o društveno značajnim temama, razmenjuju stavove i iskustva, razvijaju kritičko mišljenje i stiču veštine za rešavanje problema.

RTS 2 – „Nebojša Čelik šou”. Iz naslova se ne naslućuje da se emisija bavi mladima, osim ukoliko nije ispraćena njena najava u drugim informativnim programima na ovoj televiziji. U zabavno-igranoj formi (angažovanjem glumaca), ovaj edukativni serijal obrađuje probleme sa kojima se susreću današnji adolescenti i njihovi roditelji.

RTS 2 – „Faca interneta”. Naziv emisije jasno ukazuje da se odnosi na mlade. Posvećena je mogućnostima savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, digitalnoj pismenosti i izveštava o realizaciji aktivnosti kampanje „Bezbednost dece na internetu.

RTS 2 – „Život ispočetka”. Naslov emisije asocira na mogućnost da se ona bavi temama koje se tiču mlade populacije, ali – u fokusu su žene koje su uspele da prevaziđu porodično nasilje.

RTS 2 – „Građanin”. U nazivu emisije bi se možda moglo prepoznati da se sadržaji tiču građanskih prava mladih. Tematika je, ipak, znatno drugačija – posvećena je životu nacionalnih manjina u Srbiji.

RTS zapravo, po ovom istraživanju, ima samo tri emisije („Pazi mladost”, „Nebojša Čelik šou” i „Faca interneta”) koje se odnose na mlade i to govori o prostoru za unapređenje obrazovno-informativnog programa. Na podizanju

atraktivnosti tog sadržaja treba raditi jer je obrazovni, informativni i naučni program RTS-a važan za stupanje u svet odraslih (realnost).

Javni servis finansiran je od svih građana Srbije i dostupan je svima. On ima posebnu ulogu u informisanju javnosti. Za razliku od komercijalnih medija, on treba publici da obezbedi kvalitetne informativne, kulturne, obrazovne i zabavne programe.

Naročita pažnja je posvećena programskoj šemi RTS2 i prepodnevnoj šemi RTS-a na prvom programu rezervisanoj za program za omladinu. Analizirano je da li je bilo novina u jesenjoj programskoj šemi RTS-a i pojava eventualno novih emisija u kojima se priča o mladima ili o temama koje ih zanimaju, i došlo se do zaključka da nije bilo. Prikazivane su emisije koje su već bile u programu.

3.2. Dnevne novine (štampana izdanja)

Od šest praćenih dnevnih novina, list Alo je objavio najviše tekstova koji direktno ili posredno izveštavaju o mladima, ukupno – 286, i to: šou biz¹⁸ (184), crna hronika (84) i ostalo¹⁹ (18).

Novina Kurir ima ukupno – 191 tekst koji pominje mlade: crna hronika (77), šou biz (76) i ostalo (38).

Na trećem mestu je Informer, sa ukupno – 180 ustanovljenih tekstova u kojima su zastupljeni mladi: šou biz (80), crna hronika (52) i ostalo (48).

U listu Večernje novosti, utvrđeno je ukupno – 169 tekstova koji informišu o mladima: crna hronika (69), šou biz (12) i ostalo (88).

Na pretposlednjem mestu je Blic, u kojem je zabeleženo ukupno – 153 teksta koja sadrže informacije o mladima: šou biz (42), crna hronika (41) i ostalo (70).

U listu Srpski telegraf, evidentiran je ukupno – 151 tekst koji se tiče mladih: šou biz (72), crna hronika (70) i ostalo (9).

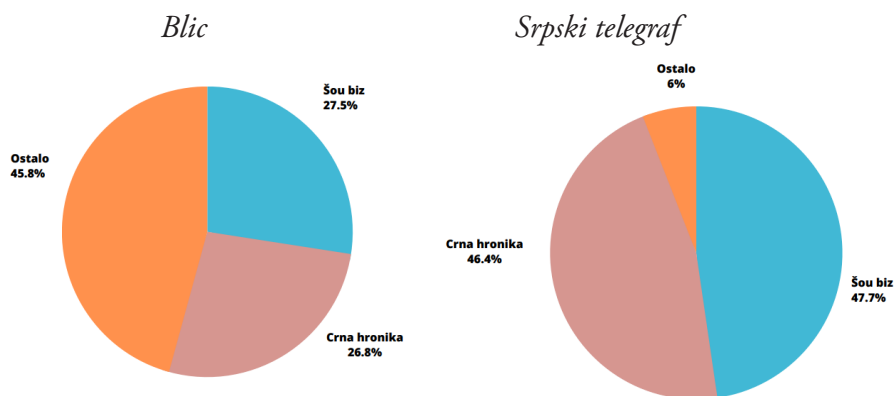
Od ukupno 1130 tekstova, u kojima je pisano o mladima, 859 objavljeno je u rubrikama šou biz (466) ili crne hronike (393) – što je tri četvrtine od svih publikovanih tekstova o mladima.

¹⁸ Novosti o mladim pevačima, starletama i njihovim nevoljama („ženidbe”, „udadbe”, „ugovorene tezge”...). Napomena: Vesti o mladim učesnicima iz TV rijaliti i šou programa su isključene iz analize (samo su pobrojane).

¹⁹ Objektivna, u skladu sa etičkim normama novinarski sadržaj (iz raznih oblasti života mladih).

*Grafikon 2. Procentualni udeo medijske zastupljenosti mladih –
u praćenim dnevnim novinama (štampana izdanja),
po odgovarajućim tematskim kategorijama*

Kvazivesti iz šou biz-a, u kojima se pominju mladi, verovatno bi bilo – mnogo više, da su brojane vesti objavljivane u novinskim dodacima kao što je, na primer, Kurir-ov Stars (u potpunosti urađen kao posebna novina – nije umetak, već čini novinu u novinama), koji izlazi sredom ili VIP Magazin, lista Alo, koji izlazi petkom. Monitoring je računao samo one informacije o mladima koje su se pojavljivale u novinama i njihovim sastavnim delovima (podliscima), kao što je, na primer – Rijaliti (Informer) ili „Rijaliti plus („Alo). U oba navedena tipa novinskih dodataka, nalaze se vesti o mladima iz rijaliti šoua u vezi sa onim što se događa u njihovim privatnim životima (lične tragedije, zabava, blud, razvrat).²⁰ U ovim dodacima, nema razlike kada je reč o novinarskim žanrovima: identifikovane su, uglavnom, senzacionalističke vesti.

Od 1.130 elaboriranih tekstova o mladima, u pozitivnom ili neutralnom kontekstu, pomenuti su 271 put – u jednoj četvrtini ukupno obavljenih tekstova. Za razliku od praćenih televizijskih emisija, u štampi se distinkcija u medijskoj reprezentaciji tinejdžera (15-19), mladih (20-25) i starijih mladih (25-30) – gubi.

U crnoj hronici, mladi su prikazivani u kratkim formama (sačinjenim samo od lida vesti, objavljenim na marginama novina), najčešće – u negativnom kontekstu: da su „izazvali saobraćajnu nesreću ili da „neće da sa vakcinišu (Alo, 24. septembar 2021.).

²⁰ Savremene novine postaju pretesne za sve te šire eksplikacije, interpretacije. Zato se i štampaju brojni specijalni dodaci, obimni feljtoni (podlisci), posebna izdanja, posvećena samo jednoj, izuzetno značajnoj i tiražno atraktivnoj temi koja, u datom trenutku, izaziva posvećeno interesovanje publike”. (Todorović, 2002: 33) Primer je dodatak (od osam i više strana), o ljudima koji borave u rijalitim (kao što je – emisija „Zadruga”, TV Pink).

Ista je situacija i sa novostima iz inostranstva. Primer je vest da je Timur Bekmansurov (Тимур Бекмаснуров), osamnaestogodišnjak, pobio nevine studente u kampu Univerziteta u ruskom gradu Perm (*Alo*, 21. septembar 2021). Istu informaciju, preneli su „Blic i „Telegraf”.

Piše se i o događajima koji nisu od značaja za javnost, kao što je vest da se oženio Radoslav Marjanović, mladi predsednik opštine Stari grad (tekst prate i fotografije sa proslave). (Nadnaslov) „Mlada blistala u venčanici modernog kroja, (naslov) „Srpski političar stao na ludi kamen. (*Alo*, 22. septembar 2021.) Tekst je naveden kao primer, jer se na novinarskim stranama, umesto da se promovišu uspešni mladi ljudi, protežiraju partijski angažovani mladi lokalni funkcioneri i njihovi privatni životi. Ovde je, pritom, reč i o javnosti potpuno nepoznatom predsedniku opštine (nisu poznati njegovo delo i rad – od značaja za javni interes, ali jeste venčanje).

Nijedna vest sa televizijskih gostovanja mladih se nije prenela na štampu. Osim teme o njihovom mentalnom zdravlju, nisu zapažene druge dodirne tačke između ova dva tipa medija. Štampana izdanja novina su imala neku svoju paralelnu realnost, drugačiju od one na televiziji, ali i problema mladih u stvarnom životu.

Vesti sa onlajn omladinskih portala²¹ se nisu prelele u štampane medije (iako ih je bilo u ograničenom broju, zahtevale su pažnju i dodatnu razradu u novinama).

U štampanim medijima, eksploatiše se smrt mladih – radi senzacionalizma, što je svojevrsni apel za pojavom jednog objektivnog lista koji će poštovati sva pravila novinarske struke. Informacija o kojoj se pisalo nekoliko dana, bila je smrt mladića frulaša na priredbi. „Kurir je na naslovnici objavio: (nadnaslov) „Dve tragedije za 24 sata ; (naslov) „Frulas (21) umro na sceni, dečak (16) na fudbalu. Naslovni blok, osim što zbraja dve zasebne smrti, šalje poruku da je važnije da je umro frulaš, a ne mladić. To nije u skladu sa „Kodeksom novinara, u kojem stoji: „Novinar je dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa. („Kodeks novinara, 2015: 17) Isto tako, „prećutkivanje činjenica koje mogu bitno da utiču na stav javnosti o nekom događaju, jednako je njihovom namernom iskrivljenju ili iznošenju laži. (isto: 18) Umesto da se pristupi razradi teme – neophodnosti

---

²¹ Izvod iz Pregleda objavljenih vesti na praćenim on-lajn omladinskim portalima će biti naveden u okviru sekcije „Onlajn omladinski portali”.

preventivnih zdravstvenih lekarskih pregleda za mlade ljude koji se bave zahtevnim fizičkim aktivnostima (duvanje u ovaj muzički instrument to jeste), pribeglo se lakšem zadatku i senzacionalizmu.²²

Primetna je i praksa dogovora o temi koja će se naći na svim stranicama tabloida u jednom danu. Menjaju se naslovni blokovi, ali je smisao isti. Primer je vest o mladom Fahrudinu Karhovicu (30), iz Prijepolja, koji je – držao taoce u „Lastinom autobusu. „Alo : (naslov) „Kockar skakao putniku po glavi i pozivao Alaha. „Informer : (naslovna) „Fahrudin vikao: Alah mi naredio da napadamo / „Informer : (u novinama, drugi naslov) „Džihadista iz Sandžaka hteo da pobije Srbe. „Blic : (naslovna) „Napadač iz autobusa ima maniju gonjenja. „Srpski telegraf : (naslovna) „Bila je panika, nismo znali da li ima oružje.

Prozivke nekih mladih funkcionera, koji žive u drugim regionalnim državama su, takođe, prisutne. Primer je napad srpskih tabloida na Draška Stanivukovića, mladog gradonačelnika Banjaluke, koji se dogodio nekoliko dana nakon što je istupio sa aferom „kiseonik (pričom o malverzacijama u njegovom nabavljanju za Klinički centar Banjaluka). „Srpski Telegraf : (nadslov) „Muka muku stiže za Draška Stanivukovića ; (naslov) „Jaše ga koleginica, a preti mu Gorica! Moglo bi se zaključiti da su ovi tekstovi (pa i videi koji su ga pratili²³), imali za cilj – da uruše njegov ugled, kako bi se obezvređilo ono što je govorio o aferi. (Za analizu su praćena štampana izdanja. Ali, kako je video komentarisano u štampi, on je – za svrhu analize, odgledan na portalu navedene novine).

Pokretanje zdravstvene kampanje u društvenom interesu, tokom perioda monitoringa, dogodio se pozivanjem budućih mladih mama da se vakcinišu, a nakon vesti o smrtnim slučajevima trudnica usled posledica zaraženosti korona virusom. Ali, sve to je urađeno – na negativan način, jer se dogodio slučaj klasičnog zbunjivanja javnosti pogrešnim slanjem poruka. Sve su to mlade mame, čija su lica iskorišćena za naslovne strane i vođenje zdravstvene kampanje kako bi se postigao nacionalni cilj veće vakcinacije trudnica, a nakon pogrešnih preporuka lekara da se ne trebaju vakcinisati. Primer korišćenja lične tragedije mladih ljudi u propagandne svrhe. Naredne nedelje se već više nije pisalo o tome. Prešlo se na drugu grupaciju – decu²⁴. Počeli su da se pojavljuju naslovi kako se

²² Za razliku od štampe, neke televizije su obradile ovu temu.

²³ (Videti: <https://www.republika.rs/svet/region/310770/draska-stanivukovica-jase-koleginica-usred-radnog-vremena-skandalozan-snimak-iz-banjaluke-video>).

²⁴ Deca i vakcinacija, pomenuti su posle mladih trudnica samo kako bi poslužili kao primer – promene teme u štampanim medijima na nedeljnom nivou. Trudnice nisu prestale da umiru, samo su sklonjene sa naslovnih strana.

i najmlađi teško razboljevaju od kovida, a sve sa ciljem pripreme javnosti za informaciju koja je stigla iz inostranstva – da je odobrena vakcina za decu starosti od 12 do 15 godina.

Isto tako, alarm o problemima u organizovanju nastave u školama, upalio je naslov: „Bolesne nastavnike zamenjuju psiholozi i direktori skola (*Blic*, 23. septembar 2021.).

Novine „Blic, preko radne nedelje, ne piše mnogo o mladima, ali zaostatak nadoknađuje u vikend izdanjima (rubrika „Ljudi“). Evo primera: (nadslov) „Beograđanin na seoskom imanju : (naslov) „Lazar je zamenio prestonički život za selo predaka ; (podnaslov) „Preselio se iz Beograda u pirotski kraj i oživeo tradiciju uzgoja konoplje (*Blic*, 18. septembar 2021.). Ili, recimo, (nadslov) „Naša geološkinja članica Nasinog tima ; (naslov) „Andrea proučava marsotrese i mašta o putu na crvenu planetu ; (podnaslov) „Geološkinja je članica Nasinog tima, beleži udare meteorita na površinu Marsa i dešifruje seizmičke zapise, odnosno proučava marsotrese (*Blic*, 3. oktobar 2021.).

Sličnu praksu u vikend izdanjima imaju i „Večernje novosti. Ovaj list, nema mnogo vesti iz šou biz-a, niti slične dodatke kao ostale novine – više su zastupljene novosti iz kulture i obrazovanja, ali i humanosti: (nadslov) „Ivana Bošković iz Jagodine završila master i sa mužem otišla iz grada ; (naslov) „Seoski mir nema cenu (*Večernje novosti*, 25. septembar 2021.).

„Večernje novosti su očuvale praksu predstavljanja mladih kroz reportažu – kao novinarski žanr, kao i „Blic (kod koga je česta i forma intervjua), dok „Alo, „Kurir, „Informer i „Srpski Telegraf neguju senzacionalističke vesti.

3.3. Onlajn omladinski portali

Analiza dva onlajn omladinska specijalizovana portala, Studentski život i Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, pokazuje da se na ovim sajtovima objavljuju informacije od značaja za mlade, ali ne u dovoljnom obimu. Događalo se da ista vest bude dugo na naslovnica portala.

Studentski život. Neke od tema koje je ovaj portal – pokrio, a uporedno posmatrane informativne emisije i dnevne novine – nisu, su: prijavljivanje za onlajn obuku sedme generacije mladih za započinjanje sopstvenog biznisa (u

---

Dodatna napomena: u nastavku je priložen link ka *Informer*-u, gde konkretan medij definiše uzrast od 12 do 15 godina – kao decu. Reč je o glavnom narativu medija i nije reč o zaključku istraživača da su to deca – već je reč o tome kako su uzrast od 12 do 15 godina definisali sami mediji. Tako kako je definisan, tako je i preuzet. (Videti: <https://informer.rs/planeta/vesti/642001/svedska-preporucuje-fajzer-vakcinu-adolescente>)

okviru „Privrednog foruma mladih 2021), dostupnost najkvalitetnijeg obrazovanja u oblasti hotelijarstva i ugostiteljstva (po „VET by EHL programu), pohađanje prakse mladih osoba sa invaliditetom za trinaest otvorenih pozicija (konkurs „Forum mladih sa invaliditetom – FMI) i otvaranje konkursa za polaznike treće generacije Akademije omladinske politike (obrazovni program „KOMS -a).

Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS. Portal ovog saveza mladih je usmeren na unapređenje institucionalnog okvira delovanja i mogućnosti uspostavljanja boljeg dijaloga između mladih i nosioca političkih odluka, pa su novosti koje objavljuje, uglavnom – zvanične informacije (oglašava i konkurse, ali u manjoj meri od portala Studentski život).

Neke od objavljenih vesti u ovom onlajn omladinskom portalu u periodu monitoringa – koje nisu preneli drugi praćeni mediji – su: prijave za trening „Mladi i sektor bezbednosti (deo projekta „Lokalna akcija mladih za bezbednosnu kulturu, koju sprovodi „KOMS u saradnji sa Misijom OEBS-a u Srbiji), redovno objavljivanje informacija o aktivnostima na pripremama za učešće na „Evropskoj omladinskoj konferenciji o EU dijalogu sa mladima (prisustvo na skupu je veoma značajno, jer je Srbija jedina država koja nije članica Evropske Unije, a oformila je „Stalni stručni tim) i poziv upućen organizacijama mladih da se prijave i za ovogodišnji „Program jačanja kapaciteta (namenjen podršci razvoja udruženja članica).

Vesti, koje su bile objavljene na praćenim onlajn omladinskim portalima – nisu se prelivale u televizijske priloge niti obrađivale u štampi, što ukazuje na to da novinari reporteri koji predlažu teme urednicima nedovoljno prate studentske portale, kao i to da oni koji na njima pišu nemaju dobre komunikacijske veze sa produkcijskim timovima praćenih televizijskih emisija i članovima redakcija dnevnih novina odabranih za monitoring.

4. Zaključak

Komunikacijski prostor mladih ka publici je sužen, ali ono što je najvažniji doprinos ovog rada je da se došlo do uvida – da nema komunikacijskih kanala među samim sredstvima komunikacije. Tu se misli da, na primer, nema dobre komunikacije između urednika omladinskih portala i štampanih izdanja. Nema zajedničkih medijskih konferencija, akcija, dogovorenih strategija. Veze televizijskih urednika, urednika u štampi i omladinskih portala su slabe i nevidljive.

To se i videlo prilikom praćenja da li je bilo preliivanja informacija od jednog medija ka drugom.

Ta mreža između komunikatora iz različitih vrsta medija je bitna, jer se u tom slučaju sadržaj TV emisija preliiva u štampu ili vest sa omladinskih portala u mejnstrim medije. Mladi bi došli u situaciju da saznaju informaciju, što je sve – u javnom interesu.

Ono što bi dalje trebalo istražiti je da li postoji prostor za bilo kakav razvoj tih komunikacijskih kanala u budućnosti i njihovo unapređenje, bilo radom na edukaciji, kadrovskim potencijalima ili institucionalnoj podršci.

Mediji čine osnovu za održavanje zdravog dela društva koji su oduvek činili mladi naraštaji. Vreme donosi nove izazove koji se ogledaju, pre svega, u odbrani društvenih i civilizacijskih vrednosti. U realnom svetu, vidljive su tektonske promene koje je donela pandemija koronavirusa i rat u Ukrajini. Zbog svega što se dešava u svetu, potrebno je objektivno sagledati probleme koje donosi svakodnevnica i budućnost, a odnosi se na mlade.

Istraživanje je pokazalo, da, bez obzira na sve ove okolnosti, krivica nije samo na jednoj strani, jer ponašanje mladih – zbunjuje. Zašto se i pored svega ne bore za veće prisustvo u medijima? Možda zato što su mladi, nemaju dovoljno podrške, a sistem je rigidan i ne otvara prostor za drugačije mišljenje od onog koje se servira svakodnevno – posredstvom tabloidne mašinerije. Dosađajna istraživanja pokazuju da su svesni – svoje granice pojavnog u medijima, kao i toga da im to nameću i drugi. Pa, ipak, ništa ne preduzimaju. Svakako treba uzeti u obzir činjenicu da se mladi (15-30 godina) nalaze u periodu adolescencije – a to je jedan od najosetljivijih razvojnih perioda. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ima ih broičano manje od svih drugih generacija, čak i od najstarijih (65+).

Možda je atomatizovan pojedinac dobar za sistem, jer se njime lako upravlja, ali dugoročno gube svi – mlad čovek, jer se ne razvija, kao ni samo društvo.

Odgovornost za ovakvo stanje je na celom društvu: porodici kao osnovnoj ćeliji društva, kao i školi koja treba da bude mesto sticanja znanja i socijalnih veština. Mediji su bitna karika u tom lancu odgovornih stejkholdera u društvu. Njihova je obaveza da prezentuju pozitivan i poželjan obrazac ponašanja.

Ovako, mlad čovek, prepušten je sebi. On, uz ovaj „defekt u medijima ali i društvu, ostaje bez naučenih mehanizama ispravnog razmišljanja i odlučivanja, što dovodi do posledica po društvenu zajednicu u celini.

Većina štampanih medija, umesto objektivnog informisanja o zbivanjima – pruža (ne)realnu sliku sveta, što dovodi do toga da mlad čovek nije u prilici da sagleda problem iz svih mogućih uglova i donese ispravnu odluku. Da toga ima, pružila bi mu se mogućnost objektivnog zaključivanja i u kasnijoj fazi – preduzimanja konkretne akcije.

Kada se bazična nadgradnja dobro postavi i struktuirana, individualna odgovornost za izrečeno i učinjeno, se podrazumeva. To bi, u daljim koracima, dovelo do ličnih odluka i izbora, funkcionalnih po celo društvo.

Na svima u lancu je da se tom hipotetički budućem mladom čoveku – stvoje uslovi za izgradnju boljeg društva, koje neće tolerisati pogrešno postavljene sisteme vrednosti (kulturu nasilja, na primer) u javnom, fizičkom i verbalnom (jezičkom) prostoru. Jedino tako bi bila stvorena šansa da u realnost bude uključen na ispravan, prihvatljiv i moralan način. A to je najbolji legat koji sa sobom nosi u budućnost.

Izvori (monitoring)

Alo, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Alo Media System d.o.o.

Blic, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Izdavačko društvo Ringier Serbia d.o.o.

Informer, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Insajder tim d.o.o.

Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, nezavisno predstavničko telo (savez) mladih (15.9.2021. – 15.10.2021.). Posećeno 8.7.2022. URL: <https://koms.rs/pocetna/> i <https://koms.rs/vesti/>.

Kurir, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Adria Media Group.

NI (15.9.2021. – 15.10.2021.). Novi dan, informativna emisija.

RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). „Faca interneta, obrazovno-naučna emisija za mlade.

RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). „Građanin, dokumentarno-obrazovna emisija.

RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). Jutarnji program, informativna emisija.

RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). „Nebojša Čelik Šou, kulturno-umetnička emisija.

RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). „Pazi mladost, obrazovno-naučna emisija za mlade.

- RTS (15.9.2021. – 15.10.2021.). „Život ispočetka, dokumentarno-obrazovna emisija”.
- Srpski telegraf*, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Internet Group d.o.o.
- Studentski život*, studentski portal (15.9.2021.–15.10.2021.). Posećeno 24.7.2022. URL: <https://www.studentskizivot.com/vesti/> i <https://www.studentskizivot.com/magazin/>
- TV Nova* (15.9.2021. – 15.10.2021.). Među nama i „Probudi se (informativne emisije)”.
- TV Prva* (15.9.2021. – 15.10.2021.) Jutro, informativna emisija.
- Večernje Novosti*, dnevni list (15.9.2021. – 15.10.2021.). Beograd: Kompanija Novosti AD.

Literatura

- Angler, M. V. (2019). *Uvod u naučno novinarstvo*. Beograd: Centar za promociju nauke.
- Avramović, Z. (2009). „Uzroci širenja nedemokratske medijske javnosti u Srbiji”. U: *Nova srpska politička misao*, časopis za političku teoriju i društvena istraživanja. Beograd: IIC NSPM. Posećeno 8.7.2022. URL:<http://www.nspm.rs/pdf/kulturna-politika/uzroci-sirenja-nedemokratske-medijske-javnosti-u-srbiji.pdf>
- Ćitić, T. (2021). *Savremena televizija i osnove TV novinarstva*. Beograd: Univerzitet Union – Nikola Tesla, Fakultet za sport.
- Gospodnetić, F., Morić, D. (2014). *Mladi i mediji u Hrvatskoj*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja. Posećeno 8.7.2022. URL: https://issuu.com/fsohr/docs/istrazivanje_mladi_i_mediji_u_hrvat
- Hall, Stuart (2013). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage Publications & Open University.
- Javni poziv za dostavljanje komentara zainteresovane javnosti na Nacrt Strategije za mlade u Republici Srbiji za period od 2022. do 2030. godine* (2022). Beograd: Ministarstvo omladine i sporta. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://www.mos.gov.rs/vest/javni-poziv-za-dostavljanje-komentara-zainteresovane-javnosti-na-nacrt-strategije-za-mlade-u-republici-srbiji-za-period-od-2022-do-2030-godine>

- Jevtović, Z., Petrović, R. i Aracki, Z. (2014). *Žanrovi u savremenom novinarstvu*. Beograd: Jasen.
- Kodeks novinara Srbije: Uputstva i smernice* (2015). Beograd: Savet za štampu.
- Milenković, V. (2022). *Uvod u novinarstvo*. Beograd: Univerzitet Union – Nikola Tesla, Fakultet za sport.
- Milivojević, S. (2018). *Slučaj Savamala*. Civil Rights Defenders. Posećeno 8.7.2022. URL:
https://www.juznevesti.com/new_file_download.php?show=vesti&int_asset_id=80514&int_lang_id=
(<https://crd.org/wp-content/uploads/2018/04/Abstract2.pdf>)
- Mladi u medijskom ogledalu* (2017. – 2021.). Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS. Posećeno 19.07.2022. URL: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2022/02/Mladi-u-medijskom-ogledalu-2021-1.pdf> (<https://koms.rs/wp-content/uploads/2021/03/Mladi-u-medijskom-ogledalu-2020-FINAL.pdf>, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2020/01/Mladi-u-medijskom-ogledalu-FINAL-1.pdf>, <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/10/Mladi-u-medijskom-ogledalu-2018-KOMS-istrazivanje-1.pdf> i <https://koms.rs/wp-content/uploads/2017/12/Mladi-u-medijskom-ogledalu-.pdf>)
- Nacionalna strategija za mlade za period od 2016 do 2025. godine* (27.2.2015.). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 22/2015. (str. 45–69). Beograd: Javno preduzeće „Službeni glasnik”.
- Objava o početku izrade nacrtu Zakona o mladima* (2023). Beograd: Ministarstvo turizma i omladine. Posećeno 8.6.2023. URL: <https://mto.gov.rs/extfile/sr/1925/Objava%20po%C4%8Detka%20rada%20ZOM.pdf>
- Objava o početku izrade nacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o mladima* (2021). Beograd: Ministarstvo omladine i sporta. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://www.mos.gov.rs/storage/2021/06/o-pocetku-izrade-nacrta-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-mladima.pdf>
- Ozmo, S. (2021). *Sportsko novinarstvo: Korak po korak ka uspešnom sportskom novinaru*. Novi Sad: Jež izdavaštvo.
- Petković, S., Ignatovich, Galstyan, M. (2021). *Osnove istraživanja o mladima*. Savet Evrope i Evropska komisija. Posećeno 25.7.2022. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/90268416/087821+SER+Youth+Research+Essentials.pdf/adce055c-e2bc-179d-75e6-414ad1e9e1f9>

- Petrović, A. (2013). „Mediji oblikuju stvarnost bez odgovornosti (intervju: prof. dr Ratko Božović)”, u: *Politika, dnevni list 14. april 2013*. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://www.politika.rs/sr/clanak/254864/Mediji-oblikuju-stvarnost-bez-odgovornosti>
- Petrović, R. (2014). *Novi žurnalizam*. Beograd: Jasen.
- Popadić, D., Pavlović, Z., i Mihailović, S. (2019). *Mladi u Srbiji 2018/2019*. Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>
- Republika*, portal „Srpskog Telegrafa (26.09.2021)”. Beograd: Medijska mreža DOO. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://www.republika.rs/>
- Todorović, N. (2022). *Novinarstvo: interpretativno i istraživačko*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa.
- Valić Nedeljković, D. (2009). „Tabloidizacija medija u Srbiji”. U: *Medijski dijalozi*, časopis za istraživanje medija i društva: tematski broj radova sa međunarodnog naučnog skupa II Crnogorski medijski dijalozi: Tabloidizacija medija; Mimo Drašković (ur.). Godina II broj 3, jun, str. 15–27. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://www.media-dialogues.com/Archive/MD%20Vol.%202,%20No.%201/015-026%20MD%20Vol.%202,%20No.%201%20-%20Valic%20Nedeljkovic.pdf>
- Zakon o javnom informisanju i medijima* (5.8.2014). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 83/2014. (str. 22–36). Beograd: Javno preduzeće „Službeni glasnik”.
- Zakon o mladima* (8.7.2011). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 50/2011. (str. 3–6). Beograd: Javno preduzeće „Službeni glasnik”.
- Zakon o mladima: o mladima bez mladih* (6.7.2021). Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS. Posećeno 8.7.2022. URL: <https://koms.rs/2021/06/07/zakon-o-mladima-o-mladima-bez-mladih/>

Biljana Vitković

Faculty of Sport, University Union – Nikola Tesla, Serbia

YOUTH'S PARTICIPATION IN THE MEDIA AND AN ANALYSIS OF THE FLOW OF INFORMATION ABOUT THEM FROM ONE MEDIA PLATFORM TO ANOTHER

Abstract: *The participation of young people in the community's social life is a prerequisite for societal progress. Media serves as a means of ensuring their participation by shaping certain patterns of social behavior. The research question of this study is: Is the media space sufficiently open to young people? While young people convey messages, there have been no research studies addressing the content of these messages and whether they circulate within the communicational space. Through a one-month observation of five informative TV shows, six daily newspapers, two youth portals, and the programming schedule of RTS (national public broadcaster), the following observations have been made: the communicational space between young people and the audience is limited, with no information overflow between different means of communication, and the complexity and seriousness of the content depend on the media from which said content originates from. At the same time, young people are exposed to content that distances them from real-life topics. On television, young people mostly talked about culture and society, but little about ecology, politics, agriculture, and science, indicating the areas where they were more visible. They spoke from an experiential perspective, focusing less on phenomena. In the press, news mostly revolved around entertainment and crime related reporting. The youth portals had no connection with the mentioned communication channels, and the RTS programming schedule did not provide easily accessible information about content offerings for young people. The criteria for information overflow that guided the research were objectivity, credibility, and the importance of information for public interest, aiming to ensure that young people are informed about events in their environment. This is a prerequisite for critically examining their role in society and promoting activism. The knowledge gained serves as a basis for further theoretical considerations, and a broader inclusion of media in future similar studies would improve their work in the future.*

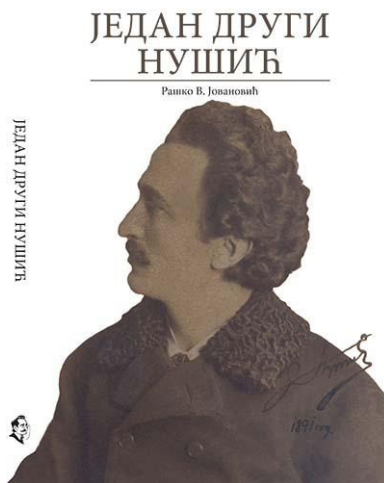
Key words: *youth, media, information, information overflow, communication, communicational space, society, change, public interest, activism*

Jedan drugi Nušić Raška V. Jovanovića

Jedan drugi Nušić,
Raško V. Jovanović,
Fondacija Nušić, Beograd, 2022.

Arijana Handan

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Knjiga „Jedan drugi Nušić” Raška V. Jovanovića, donosi nam upravo to – drugog Nušića. Prvo izdanje objavljeno je 1998. godine. Drugo, o kojem će u ovom prikazu biti reči, dopunjeno je hronologijom života i stvaralaštva, a izdala ga je 2021. godine Fondacija za razvoj kulture i stvaralaštva „Nušić”.

Kroz pet poglavlja pokojni profesor Jovanović analizirao je na 339 strana, osam građanskih i devet rodoljubivo-istorijskih drama i time želeo da ukaže na značaj „ozbiljnijeg”, drugačijeg dela dramskog opusa Branislava Đ. Nušića.

U prvom poglavlju ukazano je na „Nušićev komički teatar”. Za velikog komediografa ističe se da, iako je najvažniji njegov rad u oblasti drame, pisao je i prozu, te se ogledao i u gotovo svim drugim književnim vrstama.

Pečat originalnosti Nušić je utiskivao u svoj rad galerijom pažljivo kreiranih likova. Oni su kroz njegova dela nosioci komične akcije koja u Nušićevim dramama pre svega počiva na rečima. Kada se podsmeva ljudima na vlasti, onima koji pretenduju da to budu ili bilo kome iz različitih važnih društvenih profesija, Nušić to ne radi zlonamerno, već dobroćudno, te ih prezentuje i sa izvesnim simpatijama. Svi ti likovi i danas se mogu sresti – u kafani, prodavnici, u javnom prevozu, na ulici...

Celokupna knjiga prožeta je komentarima što kritike, što i samog Nušića koji se često osvrtao na društvene okolnosti pisanja drame, ali i na reagovanje

publike na njih. Njegovi nesporazumi sa kritikom imaju duboke korene koji katkad nisu bili umetnički, kako se u knjizi i navodi.

Poznati komediograf svjedok je promene karakteristika generacija, što beogradskih, što palanačkih. Na komediografskom platnu, pogotovo, Nušić nam je, kako Jovanović u prvom poglavlju ističe, „davao sliku, najčešće grupnu, naših malograđanskih slojeva”.

„Nušićev komični teatar” naslov je drugog poglavlja knjige. Čitaocima se skreće pažnja na humor kao glavni domen Nušićevog književnog rada, koji je nailazio na oduševljenje, aplauze i odobravanje publike. Sam pisac je pak, u svojoj skromnosti, kakvi su obično najveći, sve svoje najpoznatije komedije jednostavno označio – kao šale.

Ipak, svoj rad i nepovoljno kategorisanje njegove komedije koja je od strane kritike svrstavana u komediju naravi, drugorazrednu vrstu, uvek je branio, što saznajemo u pismu kćeri koje je uvršteno u knjigu „Jedan drugi Nušić”. Međutim, ista kritika nije uticala na to da Nušić prestane da stvara. Kako je i sam dve godine pre smrti istakao, pisao je za „one koji ne potcenjuju značaj smeha u životu čovekovom”.

Kao kada od komičara ili glumca ljudi traže da im „nešto odglumi” ili „ispriča vic”, tako se od Nušića uvek očekivao smeh. A malo je poznato da je napisao gotovo isto drama sa temama iz građanskog života ili istorije naroda, koliko i komedija.

Prikazujući nam *jednog drugog Nušića*, Raško V. Jovanović pomera u stranu *Nušića komediografa* koji je zasenio *Nušića dramatičara*, te u trećem poglavlju sa nazivom „Nušićev dramski teatar” prikazuje „neke osobenosti Nušićevog ciklusa građanskih drama”. U slikanju građanskog života, Nušić je pošao od osnovne ćelije – porodice. Svoje drame sam nije nazivao građanskim, već društvenim dramama. I ovde su kritičari imali važnu ulogu, uz brojne pohvale, skretali su Nušiću pažnju na to da njegove drame nisu dovoljno lokalne, te će ih on menjati i usmeravati u daljem radu. Važno je napomenuti da i ciklus drama sa temama iz građanskog života ima dodirnih tačaka sa njegovim komičnim teatrom.

Naredno poglavlje sadrži deset podnaslova koji su svaki pojedinačno naziv po jedne iz ciklusa građanskih drama Branislava Đ. Nušića.

Prva, „Tako je moralo biti”, izazvala je u svoje vreme mišljenje prema kojem je tada nadmašila sve komade koje je Nušić napisao pre toga. Na beogradskoj

pozornici je izvedena oktobra 1900. godine. Bila je označena kao *pozorišni i književni događaj prvog reda*. U analizi Jovanović ukazuje na njen scenski život, komentare kritike, Nušićevo skraćivanje drame na tri od četiri čina, ali i na to da je donela duh novog vremena.

U drami „Tako je moralo biti”, Nušić stavlja u središte porodicu, njeno razvijanje i sudbinu u vreme formiranja građanskog društva u Beogradu i Srbiji. Interesantni su mu bili novi društveni odnosi u pogledu na stara patrijarhalna poimanja života koji su se odrazili na porodicu i njenu osnovnu ideju.

Uz detaljne analize drama, kroz celu knjigu, čitaoci nailaze na opise likova, radnje, dijaloge, imena glumaca koji su igrali u predstavama, komentare kritike, Nušića, ali i samog autora.

Da Branislav Đ. Nušić nije mogao da pobegne od epiteta „komediografa” govori i to da je uprkos tragičnom završetku, drama „Tako je moralo biti” odala utisak – komedije. Sve to zbog njenog dvostrukog zapleta, koji ima stalnu tendenciju razigravanja.

Pojedini kritičari isticali su da ovim delom počinje nova epoha u našoj dramskoj literaturi, pre svega zbog teme drame. Nušić ju je kasnije uvrstio u prvu knjigu svojih *Sabranih dela*, zajedno sa njegovom najpopularnijom komedijom – „Gospodom ministarkom”.

Drama „Tako je moralo biti”, ali i naredna koju Raško V. Jovanović analizira – „Pučina” su Nušićev scenski diptih između ostalog i o problemu bračne vernosti. Kad žena nije verna u braku, može doći do kobnih posledica – to je teza drame „Pučina” u kojoj je znato prisutniji svet koji urušava porodičnu harmoniju. Čitaoci u okviru analize drame imaju priliku da pročitaju i Nušićevu anegdotu o malom mirišljavom pisamcetu koje je dobio nakon premijere ovog komada novembra 1901. godine, takođe u beogradskom Narodnom pozorištu. Nušić koji se u svoje prve dve drame javlja kao čuvar porodice, dobio je za njih slične kritike sa ponekim ukazivanjem kritičara na manjkavosti dramskog zapleta. Nimalo ne štedeći Nušića, veoma otvoreno, Jovanović prenosi tok kritike.

Sasvim sigurno trebalo je mnogo vremena za prikupljanje novinskih članaka sa navođenjem i imena i prezimena autora istih. Čitajući knjigu „Jedan drugi Nušić”, već posle prve dve analizirane građanske drame, zaključuje se da je kritika u to vreme bila mnogo oštrija, ali i mnogo detaljnija i uticajnija nego danas, kao i da je piscima bilo važno da saznaju šta oni misle o delu, ali Nušiću, pak, čini se, najvažniji je bio aplauz publike.

Naredna drama „Svet”, komad u četiri čina, izvedena premijerno pet godina nakon prethodno analizirane drame, oslikala je Nušićevu želju da predstavi beogradsku sredinu i mentalitet u prvoj deceniji dvadesetog veka. Napisao ju je za jednu noć, a u njoj ponovo nailazimo na poznate Nušićeve simpatije prema dobrim, starim patrijarhalnim shvatanjima. Kritika je bila mišljenja da je nedovoljno konsekventno sprovedena želja da „Svet” bude satira, zamerali su i način radnje, ali i blagonaklonost prema likovima koje je dramski pisac stvarao sam, a onda stao na pola puta ne hoteći da ih izvrgne ruglu do kraja. Nije mu bilo teško da opiše prenošenje palanačkog, pa i seoskog života u gradsku, prestoničku sredinu. Pojava koju obrađuje Nušić je i ogovaranje, ali i mešanje u tuđe živote, gotovo uvek sa lošom namerom. Na kraju, utisak koji se nameće, te je u knjizi i istaknut, „Svet” je – ni komedija, ni drama.

Daleko od toga da je Nušić odustao od dramskog prikazivanja tema iz beogradskog života. Tri godine nakon izvođenja „Sveta”, na repertoaru narednog pozorišta pojavila se drama „Jesenja kiša”, o kojoj Ratko V. Jovanović piše, a čiji se uspeh ne može porediti sa prethodno analiziranim komadom, ni po stavu publike, ni po stavu kritičara. Delo obrađuje aktuelnu temu iz građanskog života i naročito je zanimljivo zbog toga što se u njemu naziru zamerci nekih ranijih uspešnih dela Nušića. Interesantno je zapažanje Jovanovića da je slavni komediograf sa prilično naivnosti formirao dramsku priču o tome da se greh uvek mora na ovaj ili onaj način ispaštati. „Jesenja kiša” brzo je skinuta sa repertoara usled negativnih kritika objavljivanih u dnevnim listovima, koje su isticale da Nušić „nikada nije imao daha za scensko prikazivanje velikih strasti”.

U narednim podnaslovima poglavlja koje se bavi građanskim, odnosno društvenim dramama Alkibijada Nuše saznaćemo da nespornosti sa kritikom njega neće uveriti da odustane od drame i da su komične i druge žanr-scene suviše u njoj. Raško V. Jovanović analizira komad „Iza božjih leđa” koji obrađuje između ostalog život sirotinjskog sveta sa periferije, kobne posledice međusobnog ogovaranja i bračnog neverstva. Čitavu priču Nušić je čuo sedeći u jednoj od palilulskih kafana, te je temu ponovo preuzeo neposredno iz života. Opisao je iznova jedan mali svet suočen sa međuljudskim „trvenjima”.

U periodu od 1925. do 1928. Branislav Đ. Nušić boravio je u Sarajevu, gde je u Narodnom pozorištu bio upravnik, dramaturg, reditelj, a mnogo je i pisao. Među tamo nastalim delima izdvaja se „Knjiga druga”, komad u tri čina premijerno izveden u sarajevskom pozorištu. Čitava drama odigrava se u krugovima

pozorišnog sveta, Nušić je prikazao glumce i njihove preokupacije, kao i međusobno ponašanje u sferama privatnog života. Svakako da je i ovo predstavljanje magičnog sveta teatra imalo zamerke na dramski efekat, manjak *nušićevske* živopisnosti i slično. U to vreme, ovakvo delo jeste u srpskoj dramaturgiji bilo retko, a tu se i najbolje ogledao poznati stav pisca, „da je život, običan život, pozorište”. Ovaj komad prvi je iz njegove trilogije, odnosno tetralogije o ljubavi.

Drugi deo ove *trilogije* kojoj su kritičari nadenuili to ime, jer su i oni tu prepoznali *nekog drugog Nušića*, jeste komedija „Opasna igra” koja i u njegovom opusu, ali i u samoj knjizi o kojoj je reč, predstavlja apsolutni izuzetak, jer se radnja odigrava u neodređenoj stranoj zemlji, te su i svi likovi stranci. Nušić se bavi temom ljubavnih osećanja, a Raško Jovanović naglašava da analiza ovog dela ne raspoláže opservacijama pozorišne kritike, jer nema podataka da je to delo izvedeno igde na profesionalnoj sceni. U ovom, ali i narednom delu, veliki komediograf se miri sa starošću. Zaključak Milana Đokovića, čije reči je autor knjige preneo je da „Opasnu igru”, kada bi neupućen čovek odnekud dobio u ruke i počeo da čita ne znajući iz čijeg pera je izašla, najmanje bi pomislio da je u pitanju Nušić.

Sasvim sigurno, veoma posebno mesto u knjizi „Jedan drugi Nušić” zauzima komad u tri čina „Žena bez srca” koji je 1931. godine, kada se pojavio, izazvao zaprepašćenje kritičara i publike. To je takođe delo koje pripada Nušićevim malobrojnim pokušajima da napiše simbolističku dramu o ljubavi. „Ženu bez srca”, dobar deo kritike u Zagrebu, gde je premijerno izvedena, dočekao je nepovoljno. Radi se o hirurgu koji treba da operiše ženu u koju je nekada bio zaljubljen.

U komediji „Predgovor” koja je dodata trilogiji o ljubavi kao poslednji deo teatrologije, teza je da su mnogo srećniji brakovi u kojima se suprug „istrošio” i „ludovao” u mladosti, odnosno kada je pre stupanja u brak imao bogat „predgovor”. Nušićeva težnja bila je da obrađuje savremene teme, koje su, očigledno je, i danas aktuelne. Želeo je da stalno napreduje, bude moderan. Bio je siguran u sebe, uporan i svestan kvaliteta.

Zanimljivo je da u „Predgovoru” pisac upliće i lične detalje i ljubavne doživljaje. Kritika je ocenila da je ovo njegova najslabija komedija, a to je presudno uticalo da je on ne svrsta ni u jedno od dva izdanja *Sabranih dela*. Samo jednu sezonu pre toga „Gospođa ministarka” je zasmejala publiku. Čini se da je njemu bilo nedozvoljeno sve što nije ostavljalo takav utisak – na najvišem nivou.

I publika i kritičari potvrdili su u slučaju Branislava Đ. Nušića – na dobro se čovek lako navikne.

Ovim delima Nušić je pokazivao da je i pisac i čovek. Suočen sa svojim mukama, starenjem, fenomenima i strepnjama koje ono nosi, kao i različitim promenljivim ljubavnim i životnim doživljajima, i dalje je stvarao.

U poslednjem analiziranom delu u okviru ciklusa građanskih drama pozabavio se pitanjem života i smrti. U bajci „Večnost” koja ima tri slike, uz pomoć vizuelno-akustičnih efekata, razmatrao je mogućnost odgonetanja prolaznosti života u svetlosti večite borbe dobra i zla. Delo nikada nije prikazano na pozorišnoj sceni niti izvedeno na radiju, ali iz analize Jovanovića saznajemo da je Nušiću bilo stalo do „Večnosti”.

Na kraju prikazivanja ovog ciklusa, treba mu odati priznanje. Ovaj, prvenstveno komediograf, uspeo je da se iskaže u dramaturškom vidu. Nije bežao od onoga što jeste, i čini se da je više nego ikad kroz društvene drame, dao sebe kao ličnost na tacni, a ne kao posmatrača stvarnosti i društvenih pojava. Često je ukazivao na onu magičnu moć čuvenog „šta će reći svet”.

Neretko, kada glumca vidimo u ulogama čiji se karakteri ponavljaju, pitamo se je li takav u „stvarnom” životu. Kada pesnik govori stihove, pitamo se posvećuje li ih nekome. Za Nušića bismo se mogli zapitati je li toliko često merio reči publike i okoline uopšte, jesu li ga povređivale i koliko je pazio da ne sklizne u ogovaranje i greh kojih je sam bio protivnik, a svakako svedok dvoličnosti građanskog morala.

Peto poglavlje u knjizi nosi naziv „Ciklus rodoljubivo-istorijskih drama” i autor knjige „Jedan drugi Nušić” tu pre svega, kao i u prethodnom, daje osobenosti ovog Nušićevog ciklusa.

Neposredan povod da se komediograf ogleda u istorijskoj drami, Jovanović smatra, Nušić je mogao dobiti u vreme službovanja u našim konzulatima u Turskoj. Zbog pesme „Dva raba” u kojoj je, prema mišljenju Kralja Milana, uvredio dinastiju i njega lično, osuđen je na dve godine robije, te je upućen u Kazneni zavod u Požarevcu.

Istorijski fragment „Knez Ivo od Semberije” označio je početak Nušićevog intenzivnijeg zanimanja za istorijsku prošlost svog naroda. Ova jednočinka izvedena 1900. godine zajedno sa dramama „Danak u krvi” i „Hadži Loja” čini bosansko-hercegovački dramski triptih. Sva tri dela neposredan su izraz njegove lične pobune protiv stanja u Bosni i Hercegovini. Istorijska drama uvek je

privlačila radoznale gledaoce iz svih društvenih slojeva, na šta ukazuje i autor knjige.

Povremeno, u analizi knjige „Jedan drugi Nušić” odaje se jasan utisak da nije pisana u kontinuitetu. Jovanović katkad ponavlja informacije drugim rečima, ali to nije velika smetnja. Organizovana je precizno, a pisana tako da kroz nju svako može razumeti ovaj deo Nušićevog opusa, bio upućen u njegovo stvaralaštvo ili ne.

„Knez Ivo od Semberije” je dramska evokacija jedinstva i uzajamnosti naroda razdvojenog Drinom koja je imala za cilj da njegove savremenike ne samo podseti na nekadašnju borbu protiv otomanskog tlačitelja, nego i da podstrekne na suprotstavljanje bečko-peštanskom osvajaču. Nušić nije bio samo autor, nego, donekle, i reditelj i scenograf drame. Najpovoljnijim ocenama su beogradski kritičari dočekali prvi Nušićev ogleđ na istorijskoj drami. Jovanović iz duboke analize zaključuje da je „Knez Ivo od Semberije”, iako prvo, najbolje delo Nušićevog rodoljubivo-istorijskog dramskog ciklusa. Njegov uspeh dao mu je vetar u leđa, te je podstaknut, kasnije nastavio da se bavi temama iz istorijske prošlosti našeg naroda.

„Danak u krvi”, drama o odvođenju maloletne muške dece radi pripreme za regrutovanje u janičarske jedinice bila je podsećanje na dublju istorijsku prošlost, ali ponovo i skretanje javnosti na stanovništvo u Bosni i Hercegovini pod tuđinskim jarmom. Kritika je, upoređujući ovo delo sa prethodnim koje je imalo istorijsku tematiku, imala mnogo primedaba.

Zanimljivo je pomenuti da je negativne kritike usloвила pojava *Srpskog književnog glasnika*, koji je izlazio dva puta mesečno. Baš u njemu štampano je mnogo nepovoljnih opažanja.

Naredno analizirano delo - „Hadži Loja”, bilo je otvoreni izraz protesta zbog austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine, ali i Nušićeva podrška okupljanju i ujedinjavanju naroda porobljenog područja. Za razliku od prethodnih, Nušić u ovoj drami pravi konstrukciju koja dobrim delom nema istorijske osnove. Raško V. Jovanović ističe: „Hadži Loja je trenutani plod Nušićeve mašte, vođ otpora prema nadirućim okupatorskim snagama. Kada je prvi put predstava izvedena, 1908. godine u Narodnom pozorištu, snimio ju je Bioskop „Ben Akiba”, te je pretpostavka istoričara filma Stevana Jovičića da ovo može biti i prvi srpski film.

Tri jednočinke sa ovim temama govore o tome da je Nušić verovao u snagu drame i moć pozorišta i pisane reči. Predstavile su publici *jednog drugog njega* zagledanog u prošlost svog naroda, ali i u budućnost.

Nakon što je vihor rata prošao, Nušić piše dramu u tri čina – „Velika nedelja” i dramolet „Tuđinče”. Prva je svedočanstvo o stradanju jedne porodice i čitavog sela u ratu 1914-1918, zasnovano na njegovim saznanjima i uvidu u stradanja koje je oblikovao u dramski triptih i tako pokazao prekid mirnog, seoskog života pred ratnim pohodom neprijatelja. Ipak, kao i obično, neki kritičari smatrali su da je ovo „jeftina patetika prelivena suzama”, prikazuje Jovanović.

Sa ovom dramom tematski se dodiruje i naredni komad koji u okviru ciklusa rodoljubivo-istorijskih drama analizira autor knjige „Jedan drugi Nušić”. Reč je o komadu „Tuđinče” u kom gledalac na početku saznaje da se radi o povratku ratnog zarobljenika. Kroz ovu formu, Branislav Đ. Nušić ostvario je uverljivu sliku delikatne porodične situacije neposredno po završetku rata. U okviru ove drame Raško Jovanović približava nam *drugačijeg Nušića* objašnjavajući da je zbog pogibije sina u ratu i sam slavni komediograf nosio velike rane na duši.

U novinarstvu je pravo umeće kratku formu načiniti dovoljno efektno, informativno i zanimljivo. Nušić tu kreativnost prikazuje kroz svoje male dramske forme, pa su tako njegove jednočinke – i drame i komedije, imale velike uspehe, jer je kroz njih vešto oblikovao delikatne dramske situacije.

Tragediju „Nahod”, dramsku sintezu sižea narodne pesme „Nahod Momir” sa istorijskim činjenicama iz vremena vladavine Cara Dušana, pisao je sa ambicijom da potvrdi renome dramatičara, i to onog koji se bavi temama iz srpske prošlosti. To delo odabrano je i za svečano otvaranje nove zgrade Narodnog pozorišta u Beogradu 1923. godine i samo povećalo zanimanje za Nušićev istorijski prikaz. Jovanović ovom delu poklanja veliku pažnju sa ukazivanjem na mogućnost za ponovno izvođenje.

Pretposlednji analiziran komad je „Kneginja od Tribala” za koji Jovanović ističe da se pretpostavlja da ga je Nušić pisao u vreme balkanskih ratova, oko 1913. godine. Preveo ju je i na francuski, želeći da se ona izvodi i u inostranstvu i baš zato se čini da se delo razlikuje od ostalih drama. Pokretači dramske akcije su ženska lepota, ljubav i ljubomora, pa se „Kneginja od Tribala” može označiti kao tragedija ljubavi koja se zbog siline pretvara u mržnju. Ovde je važno istaći zaključak da je Nušić bio „organizovan” pisac. On je davao detaljne opise scene, kostima, ophođenja aktera na pozornici, a nije zapostavljao ni zvučni aspekt. Uprkos njegovim nastojanjima, „Kneginja od Tribala” nikada nije scenski izvedena ni u zemlji, ni u inostranstvu.

Knjiga „Jedan drugi Nušić” ima i udžbeničku preglednost i, kako je sam Jovanović istakao u jednom intervjuu, nekada je bila obavezna literatura za dramaturge, ali je ovo više priručni tekst koji daje detaljne informacije o dramama Branislava Đ. Nušića.

Poslednja analizirana je „Tomaida” i, dok su se u prethodnoj mogli naći elementi operске dramaturgije, u ovoj pojedinosti pogoduju filmskom izrazu. Izvedena je samo jednom, a napisana za 21 dan. Za temu ima najpre strasnu mržnju, a potom veliku ljubav. Posle „Tomaide”, Nušić se više nije vraćao dramskim obradama tema iz prošlosti.

Tek nakon postignutog uspeha ranije analizirane „Žene bez srca”, okreće se definitivno komediji, ide stazama razbibrige i veselja, iako poslednje dovršeno komedijsko delo „Pokojnik” ima izvesnu notu gorčine i ozbiljnosti. To navodi Jovanovića da zaključi da je njime Nušić imao nameru da se još jednom, poslednji put, vrati drami.

Dramsko stvaralaštvo nonšalantno prepušteno zaboravu Raško V. Jovanović vraća u život ističući da ono čini nedeljivu celinu sa komedijskim opusom.

Na samom kraju knjige „Jedan drugi Nušić” sledi viđenje profesora Nenada Ljubinkovića o njoj, a zatim i ono po čemu se novo izdanje izdvaja – detaljna hronologija života i stvaralaštva Branislava Đ. Nušića sa naslovom „Mnogostruki književni stvaralac”.

Od rođenja 1864, pa sve do smrti 1938. godine, život Alkibijada Nuše koji je sa samo devetnaest godina napisao prvu komediju, obojen je inspiracijom, posmatranjem ljudi, napretkom i upornošću. U okviru hronologije očigledno je koliko je akademik Branislav Đ. Nušić bio aktivan u svim sferama društvenog života.

Sledi biografija prof. dr Raška V. Jovanovića, književnika, teatrologa, pozorišnog i radio kritičara, nekada redovnog profesora Akademije umetnosti u Beogradu. Posvetio se Nušiću prisno, iskreno, ističući sve mane i vrline. Njegov humor nazivao je „milosmehom”.

Jovanović je predstavio Nušića kao pisca različitih scenskih žanrova. Bio je, kako ga je i sam na početku knjige nazvao „najpozorišniji pisac u čitavoj srpskoj književnosti”.

Dramski program Radio Beograda je izveo gotova sva Nušićeva komedijska dela, ali i pojedine građanske drame. Poznati srpski reditelj, za istu kuću nedavno je istakao da je sramota što Beograd nema pozorište koje nosi ime najvećeg srpskog komediografa.

Kroz knjigu „Jedan drugi Nušić” čitaoci neće dobiti romantizovan prikaz velikog pisca. Naprotiv, ona će ih suočiti i sa njegovom naravi, inatom, sukobima. Ipak, približiće im sve lepote njegove ličnosti, borbe za odbranu napisanih dela i težnju da publici, koja je bila njegov najvažniji kritičar, bude sa svakim novim delom sve bolji.

Spisak recenzenata

- Dr Boban Tomić, redovni profesor,
Visoka škola za komunikacije, Beograd
- Dr Bojana Bogdanović, viši naučni saradnik,
Etnografski institut SANU
- Dr Boris Labudović, docent,
Visoka škola za komunikacije, Beograd
- Dr Branimir Stojković, redovni profesor u penziji,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
- Dr Danijela Popović Nikolić, redovni profesor,
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
- Dr Danka Ninković Slavnić, docent,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
- Dr Dobrivoje Stanojević, redovni profesor,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
- Dr Dušan Aleksić, docent,
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
- Dr Gordana Duhaček, redovni profesor u penziji,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
- Dr Ivan Cvetanović, redovni profesor,
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
- Dr Lejla Turčilo, redovni profesor,
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka
- Dr Marijana Matović, naučni saradnik,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
- Dr Marko Đorđević, redovni profesor,
Univerzitet u Kragujevcu, Fakultet pedagoških nauka
- Dr Marko Vujić, docent,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Dr Milica Kulić, vanredni profesor,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Dr Mirjana Bojanić Ćirković, docent,
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet

Dr Mirko Miletić, redovni profesor,
Univerzitet Megatrend, Fakultet za kulturu i medije

Dr Neda Todorović, redovni profesor u penziji,
Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

Dr Nikola Mladenović, docent,
Fakultet za diplomatiju i bezbednost, Univerzitet Union – Nikola Tesla

Dr Senka Ivošević Ipek,
Ambasada Republike Turske

Dr Stjepan Malović, redovni profesor u penziji,
Univerzitet u Zagrebu, Fakultet političkih nauka

Dr Tatjana Vulić, redovni profesor,
Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet

Dr Vladimir Barović, redovni profesor,
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Dr Vladislava Gordić Petković, redovni profesor,
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

Dr Vuk Vuković, docent,
Univerzitet u Podgorici, Fakultet dramskih umjetnosti

Uputstvo autorima

Časopis *CM: Communication and Media* objavljuje originalne naučne radove i pregledne radove iz oblasti komunikologije, medijskih studija, upravljanja komunikacijom, odnosa s javnošću i advertajzinga. Osim toga *CM* objavljuje i aktuelne stručne radove, kratka i prethodna saopštenja, iskustva iz prakse, prevode i prikaze. *CM* izlazi dva puta godišnje.

Kao jedini časopis iz oblasti komuniciranja i medija u Srbiji, *CM* ima za cilj uspostavljanje veza između domaćeg i inostranog naučno-istraživačkog rada, kao i promociju mladih istraživača i njihovih kvalitetnih radova. Dinamične promene u medijskom prostoru Srbije i balkanskih zemalja, kao i međunarodni medijski trendovi i izazovi predstavljaju posebnu oblast na koju se *CM* usredsređuje.

Svi radovi se recenziraju tako da je osigurana anonimnost recenzenata i autora (*double blind review*). Kako bi se obezbedio visok kvalitet i sprečio plagijarizam, autentičnost svih rukopisa se proverava u sistemima Ephorus i iThenticate.

Od 2022, časopis *CM: Communication and Media* objavljuje po jedan tekst na nekom od svetskih jezika (engleski, nemački, francuski, ruski, španski...). Od 2022, takođe, *CM* neće objavljivati tekstove sa više od dva koautora.

ELEKTRONSKO PRIJAVLJIVANJE RUKOPISA

Rukopisi se podnose u elektronskoj formi posredstvom sistema ASEESTANT (South East European Journals Production Assistant) pristupom na link:

<http://aseestant.ceon.rs/index.php/comman/about/submissions>.

INVITATION LETTER FOR PAPERS IN FOREIGN LANGUAGES

CM: Communication and media, from Belgrade, Serbia ISSN 2466-541X paper and ISSN 2466-5452(Online) is glad to announce the upcoming Volume 18, 2022. We kindly invite you for manuscript submission for the upcoming issue in one of the languages of the world – English, German, French, Russian, Spanish etc.

For information about the previous issues, please visit: <https://www.fpn.bg.ac.rs/cm-communication-and-media>

CM

COMMUNICATION AND MEDIA
KOMUNIKACIJA I MEDIJI

Adresa redakcije/Editorial office

Trg Marije Trandafil 24, 21101 Novi Sad
Telefon: +381 (0)21 / 301-2358; cm@fpn.bg.ac.rs

Prepress:

Čigoja štampa, Beograd

Štampa/Print:

Čigoja
Š T A M P A

office@cigoja.rs

www.cigoja.rs

Štampanje časopisa finansijski je pomoglo

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Publication of the Journal is financially supported

by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

316.774

CM : Communication and Media = komunikacija i mediji
/ glavni i odgovorni urednik Miroљub Radoјkoviћ. –
God. XVI, br. 1 (2021)– . –
Novi Sad : Institut za usmeravanje komunikacija ; Beograd :
Fakultet političkih nauka, 2016– . – 24 cm

Dostupno i na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/cm-communication-and-media>. – Dva puta godišnje. – Je nastavak: CM. Communication Management = ISSN 1452-7405. – Drugo izdanje na drugom medijumu: CM. Communication and Media

(Online) = ISSN 2466-5452

ISSN 2466-541X = CM. Communication and Media

COBISS.SR-ID 227945484